

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

SUSTAINABLE CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT

USING LANNA LOCAL WISDOM POTENTIAL

อัครินทร์ อังกรวงษ์วัฒนา

มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
สถาบันรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยรัฐกิจ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2561

**SUSTAINABLE CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT
USING LANNA LOCAL WISDOM POTENTIAL**

**BY
UNKHARINTN UNGKULWONGWATANA**

**A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE REQUIREMENTS FOR
THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY IN PUBLIC ADMINISTRATION
INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION
COLLEGE OF GOVERNMENT**

**GRADUATE SCHOOL, RANGSIT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2018**

คุษฎีนิพนธ์เรื่อง

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

โดย

อักรินทร์ อังกรวงษ์วัฒนา

ได้รับการพิจารณาให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

มหาวิทยาลัยรังสิต

ปีการศึกษา 2561

ศ.ดร.ติน ปรัชญพฤทธิ
ประธานกรรมการ

ศ.ดร.วรวัลย์ชัช โรจนพล
กรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ศ.ดร.จิตาภา ธีรศิริกุล
กรรมการ

ศ.ดร.จุมพล หนิมพานิช
กรรมการ

ศ.(พิเศษ)ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษา

ศ.ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ
กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผศ.ร.ต.หญิง ดร.วรรณิ์ สุขสาตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

6 สิงหาคม 2561

Dissertation entitled

**SUSTAINABLE CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT
USING LANNA LOCAL WISDOM POTENTIAL**

by

UNKHARINTN UNGKULWONGWATANA

was submitted in partial fulfillment of the requirements
for the degree of Doctor of Philosophy in Public Administration

Rangsit University
Academic Year 2018

Tin Prachyapruit

Prof. Tin Prachyapruit, Ph.D.
Examination Committee Chairperson

W. Rojanapol

Asst. Prof. Wornwaluncha Rojanapol, Ph.D.
Member

Jidapa Thirasirikul

Asst. Prof. Jidapa Thirasirikul, Ph.D.
Member

Jumpol Nimpanich

Assoc. Prof. Jumpol Nimpanich, Ph.D.
Member

Anek Laothamatas

Prof. Anek Laothamatas, Ph.D.
Member and Advisor

S. Suksamran

Prof. Somboon Suksamran, Ph.D.
Member and Co-Advisor

Approved by Graduate School

(Asst.Prof.Plt.Off. Vanee Sooksatra, D.Eng.)

Dean of Graduate School

August 6, 2018

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างดีเยี่ยม ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ อาจารย์ที่ปรึกษาที่กรุณาให้คำปรึกษาในทุก ๆ ด้าน เช่น วิธีการ ขั้นตอน และกระบวนการทำคุษฎีนิพนธ์ รวมทั้งการสนับสนุนข้อมูลและให้กำลังใจถึงแม้จะต้องใช้ระยะเวลานานในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพราะท่านให้ความสำคัญกับคุณภาพของงานวิจัย และใคร่ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ (ราชบัณฑิต) อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมท่าน ได้กรุณาให้ความรู้เรื่องสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา แนะนำวิธีการคิดวิเคราะห์ทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อคุษฎีนิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ดิน ปรัชญพฤทธิ ท่านมีความเมตตากรุณา เป็นครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ อย่างแท้จริง ท่านกรุณาเขียนแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้งถึงแก่น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จุมพล นิมิพานิช ท่านมีความเมตตากรุณาให้คำปรึกษาแนะนำวิธีการเขียนคุษฎีนิพนธ์ แนะนำวิธีวิจัย วิเคราะห์ สรุปผล และการนำเสนอผลการวิจัย ตลอดจนเสนอแนะแนวทางการวิจัย วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐประศาสนศาสตร์ที่ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิตภา ธิรศิริกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวัลลัญช์ โรจนพล ที่กรุณาให้คำแนะนำแนวทางในการสืบค้น อ้างอิง ตลอดจนให้คำปรึกษา และประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยจนสามารถเสนองานวิจัยเสร็จสมบูรณ์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอธิการบดี มหาวิทยาลัยรังสิต ดร.อาทิตย์ อุไรรัตน์ ที่ท่านกรุณาสร้างสถาบันรัฐประศาสนศาสตร์ที่มีคุณภาพ และขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุเทพ เชาวลิต รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม มณีโรจน์ ดร.จารุวรรณ เมณฑกา และคณาจารย์ผู้สอนทุกท่าน ตลอดจนขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่กรุณาให้ผู้วิจัยอ้างอิงข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านที่กรุณาสนับสนุนข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการวิจัยครั้งนี้

ท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยสำนึกในบุญคุณของบิดา-มารดา ครูบาอาจารย์ ครอบครัว ญาติพี่น้อง และพี่ ๆ เพื่อน ๆ ทุกคนที่มีได้เอื้อนามในที่นี้ กำลังใจและความปรารถนาดีจากทุกคนรอบข้างเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะได้รับการจารึกในจิตใจของผู้วิจัยอยู่ตลอดไป

อักรินทร์ อังกรวงษ์วัฒนา

ผู้วิจัย

5709751 : สาขาวิชาเอก; รัฐประศาสนศาสตร์; ปรด. (รัฐประศาสนศาสตร์)

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม, ยั่งยืน

อัครินทร์ อังกรวงษ์วัฒนา : การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนโดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา (SUSTAINABLE CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT USING LANNA LOCAL WISDOM POTENTIAL) อาจารย์ที่ปรึกษา: ศ. (พิเศษ) ดร.เอก เหล่าธรรมทัศน์, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ศ.ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ, 173 หน้า.

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และศึกษาศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ทั้งจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ (Primary and Secondary Sources) จากการสังเกต และจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) จากกลุ่มให้ข้อมูลหลัก (Key-Infomants) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง ผู้นำชุมชน กลุ่มนักวิชาการ ได้แก่ นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์ กลุ่มภาคประชาสังคมที่สนใจศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหัวข้อเรื่อง ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาและนักพัฒนา ข้าราชการ ผู้ที่ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทูทางสังคมหรือทุนภูมิปัญญาที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา เช่น ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ล้านนา มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมสืบสานเป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรมมีความโดดเด่นและทรงคุณค่า สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ มาสัมผัสเที่ยวชมวัฒนธรรมล้านนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้น 2) สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจากระบบเสรีนิยมเป็นระบบเสรีนิยมใหม่ (Liberalism/Neo-Liberalism) ทำให้เกิดความ เป็นพหุสังคมและพหุวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาที่ได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการพัฒนา ผ่านกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเพิ่มประสิทธิภาพ และการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน ตลอดจนการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนามีศักยภาพอันส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้

ลายมือชื่อนักศึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

5709751 : MAJOR: PUBLIC ADMINISTRATION; PH.D.

(PUBLIC ADMINISTRATION)

KEYWORDS : LOCAL WISDOM, CULTURAL TOURISM, SUSTAINABLE

UNKHARINTN UNGKULWONGWATANA : SUSTAINABLE CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT USING LANNA LOCAL WISDOM POTENTIAL. DISSERTATION ADVISOR : PROF.ANER LAOTHAMATAS, Ph.D., DISSERTATION CO-ADVISOR: PROF.SOMBOON SUKSAMRAN, Ph.D., 173 p.

The purposes of this research are to study and analyze Lanna cultural and social contexts that influence the development of cultural tourism and to study the potential of local wisdom of Lanna that affects the sustainable development of cultural tourism. The research applied both primary and secondary sources, observation, and in-depth Interviews with key informants who were are local scholars and community leaders as well as sociological, anthropological, and historical academics, civil society, and civic servants or government officials interested in research on Lanna wisdom.

The results revealed that: 1) Lanna social and cultural context affected the development of cultural tourism and social or capital wisdom in Lanna people's ways of life, including art, culture, and traditions. Natural attractions and Lanna historical and cultural attractions which reflect Lanna identity and embrace local wisdom as a precious cultural and social heritage could attracts Thai and international tourists to appreciate and experience Lanna culture. The number of tourists has been increasing leading to an increase in national income. 2) Economic, social, and cultural contexts have changed from liberalism to neo-liberalism leading to the multicultural society. Lanna local wisdom preserved and developed through the process of cultural tourism management, the enhancement of competitiveness and efficiency, and value added to local wisdom and culture could contribute to the sustainable development of cultural tourism.

Student's Signature.....

Dissertation Advisor's Signature.....

Dissertation Co-Advisor's Signature.....

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ช
สารบัญรูป	ซ
บทที่ 1	
บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและพัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	1
1.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม	4
1.3 ภูมิปัญญาของชาวล้านนากับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	8
1.4 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากรากฐานอารยธรรมล้านนา	11
1.5 การท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ที่มี การเชื่อมโยงทางภาคเหนือตอนบน ของไทยกับ สปป.ลาว และ ตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน	13
1.6 สมมติฐานการวิจัย	23
1.7 แนวทางการวิจัย	24
1.8 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย	27
บทที่ 2	
แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาล้านนา	29
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน	29
2.2 พัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่น	36
2.3 มุมมองของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ฟื้นฟู ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคม	42
2.4 สภาพการณ์ในปัจจุบันของการบริหารจัดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน	45
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนา	46

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3	
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	53
3.1 ลักษณะและประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	53
3.2 การอนุรักษ์การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	55
3.3 ความหมายของ “การอนุรักษ์” หรือ “การฟื้นฟู” ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	55
3.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสถานที่	59
3.5 นโยบายภาครัฐและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย	60
3.6 นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของต่างประเทศ	74
บทที่ 4	
บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	85
4.1 ภาพรวมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา	86
4.2 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนา	91
4.3 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา	97
4.4 สรุปผลการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา	102
บทที่ 5	
ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	108
5.1 ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา	108
5.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	131
5.3 นโยบายรัฐต่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	141

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4 สรุปผลการวิเคราะห์สัทธิภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนา ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	154
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	159
6.1 สรุป อภิปรายผล	160
6.2 ข้อเสนอแนะ	162
6.3 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป	164
บรรณานุกรม	165
ประวัติผู้วิจัย	173

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
5.1 แสดงประเภทของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและ กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว	132
5.2 องค์กรและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	140
5.3 แสดงข้อตกลงของการสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม	142
5.4 แสดงศักยภาพทางการแข่งขันของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา	149
5.5 แสดงจำนวนรายได้จากการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวของ อารยธรรมล้านนา ปี พ.ศ. 2556	153

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1.1 แผนที่แสดงเส้นทาง R3A คุณหมิง – กรุงเทพฯ	15
1.2 แสดงแหล่งท่องเที่ยวตามลำน้ำโขง ไทย-ลาว	16
1.3 แสดงการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักของล้านนา กับ สปป.ลาว โดยเชื่อมโยงสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 4 “เชียงของ-ห้วยทราย”	18
1.4 วัดป่าเจ เชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน	21
1.5 แสดงสื่อภาพยนตร์เรื่อง Lost in Thailand “แก๊งม่วนป่วนไทยแลนด์”	23
2.1 แสดงระดับการวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่น	33
2.2 แสดงความอยู่รอดของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งโดยมีความสัมพันธ์กับวัฏจักรของการดำเนินชีวิตที่ต้องมีความสัมพันธ์กับระบบต่าง ๆ	35
2.3 แสดงตัวอย่างการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทางภาคเหนือของไทย ลักษณะที่ตั้งระหว่างเทือกเขาที่มีราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านและมีการกระจายของชุมชนอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ	47
2.4 แสดงตัวอย่างวัฒนธรรมของชาวล้านนา พิธีกรรม สืบชะตา บวชป่า	49
2.5 แสดงตัวอย่างภูมิปัญญาจากพลังงานธรรมชาติ กังหันวิดน้ำเข้านา	52
3.1 แสดงอัตรารายได้ของประเทศ และอัตรารายได้จากการท่องเที่ยว สถิติปี พ.ศ. 2559	61
3.2 พระราชวังคยองบก (Gyeongbokgung) พระราชวังหลวง เป็นพระราชวังที่ใหญ่ที่สุดของพระราชวังทั้งหมดในประเทศเกาหลีใต้ และเป็นสถานที่ถ่ายทำซีรีส์เกาหลีฮ็อตฮิต	77
3.3 แสดงพระราชวังต้องห้าม หรือ “พิพิธภัณฑสถาน” องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติกำหนดให้พระราชวังต้องห้ามของจีนเป็น “มรดกวัฒนธรรมโลก”	82
4.1 ภาพวัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่ แสดงถึงสถาปัตยกรรมล้านนา	88
4.2 แสดงสินค้าหัตถกรรมล้านนา ขว่มุงทำลึงห์ บริเวณชุมชนเวียงของ จ.ลำพูน	90
4.3 แสดงสินค้าหัตถกรรมผ้าฝ้ายเวียงของ ขว่มุงทำลึงห์ จ.ลำพูน	90

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่	หน้า
4.4 สถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	104
4.5 สถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่	104
4.6 สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านวัดคันแก้ว จ.ลำพูน	105
4.7 วัฒนธรรมล้านนา ประเพณีลอยโคม “ฮี้เป็ง” จ.เชียงราย	105
4.8 วัดศรีรองเมือง อ.เมือง จ.ลำปาง “วิหารสร้างด้วยไม้สักทองศิลปะพม่าผสมไทใหญ่”	106
4.9 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติผ้าทอพื้นเมืองเวียงของ อ.เมือง จ.ลำพูน “สะท้อนเอกลักษณ์ของชาวล้านนา”	106
4.10 วัดร่องขุน ตั้งอยู่ อ.เมือง จ.เชียงราย “ได้รับการโหวตเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงาม และน่าประทับใจ เป็นลำดับที่ 3 ของโลก Underappreciated Wonders of The World”	107
4.11 ไร่ชาชุยพง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านพญาไพร ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง และ อ.แม่จัน จ.เชียงราย เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาอู่หลง ชาเขียว อาหารเครื่องดื่มและของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว	107
5.1 แสดงโครงข่ายเหมืองฝายโดยใช้ภูมิปัญญาล้านนาในการบริหารจัดการน้ำ	129
5.2 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา	144
5.3 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก	145
5.4 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก	146
5.5 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน	147
5.6 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้	148
5.7 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรม	152
5.8 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวเชิงชาวไทยในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา	153
5.9 แสดงตัวอย่างการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่รับผลจากระยะแสดงละครอิงประวัติศาสตร์	156
5.10 แสดงกิจกรรมการท่องเที่ยวปั่นเชียงแสนเที่ยววิถีชุมชนบ้านปางห้า จ.เชียงราย	156
5.11 แสดงเครื่องแต่งกายของชนชาติไตเผ่าต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาโบราณ	157

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่	หน้า
5.12 แสดงเครื่องใช้ในราชสำนักผู้มั่งคั่งต่าง ๆ ของอาณาจักรล้านนาโบราณ	157
5.13 การแสดงกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว “นั่งรถม้าชมเมืองเขลางค์นคร” จ.ลำปาง	158
5.14 การแสดงนาฏศิลป์ล้านนา กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว จ.เชียงใหม่	158

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและพัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่ผ่านมา แม้ว่าจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมทุกภาคส่วน แต่ในขณะเดียวกัน ได้ก่อให้เกิดปัญหา เช่น ความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ ความยากจน ความเสื่อมโทรมทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรทางธรรมชาติ และปัญหาสังคมต่าง ๆ อีกทั้งยังขาดความมั่นคงและยั่งยืน เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมาขาดความสมดุล กระบวนการพัฒนาไม่มีการนำทุนทางสังคม อันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญา และวัฒนธรรม ซึ่งสำคัญที่สุดมาบูรณาการพัฒนารับใช้ได้อย่างเหมาะสมเท่าที่ควร ซึ่งหากนำทุนทางภูมิปัญญา และวัฒนธรรมมาปรับใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวก็จะทำให้ประเทศไทยมีศักยภาพ และเพิ่มโอกาสในการแข่งขันทางการท่องเที่ยวได้

ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นทุนที่สำคัญมากต่อความเข้มแข็งของชุมชนและมีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพราะการท่องเที่ยวจะต้องวางอยู่บนฐาน “ทุน” นี้ ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวหวนกลับสู่ความเป็นชุมชนดั้งเดิม ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อวิถีชีวิตจึงกลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวอย่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นการบริหารจัดการเพื่อรักษาทุนทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงพหุภาคี โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของทุนดังกล่าวอย่างแท้จริงเพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชนในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะองค์กรภาครัฐที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดก็ควรกระตุ้นให้เกิดกลไกการส่งเสริมและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทุนทางสังคมและวัฒนธรรมให้คงอยู่เพื่อเป็นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่อไป

ปัจจุบันภาครัฐได้ให้ความสำคัญกับการวางรากฐานและแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศ ทั้งด้านคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว บุคลากรการท่องเที่ยว และโครงสร้างพื้นฐาน รวมทั้งการสร้างสมดุลของการพัฒนาทั้งในมิติของพื้นที่ เวลา กิจกรรม การท่องเที่ยว รูปแบบการท่องเที่ยว และกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อการสร้างรายได้และกระจายรายได้กลับสู่ชุมชน ตลอดจนการเตรียมความพร้อมของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสู่การเติบโตในอนาคต บนพื้นฐานของการลงทุนพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศหรือสื่อสมัยใหม่ และการให้ความสำคัญกับการดำเนินงาน การบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชน และองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งมีส่วนในการสนับสนุนการท่องเที่ยว

กระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีจุดเด่นด้านแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และมีมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะกรณีของชาวล้านนาที่มีการถ่ายทอดมรดกทางภูมิปัญญาอย่างเด่นชัดและมีการสืบสานวัฒนธรรมมาเป็นเวลานานจากรุ่นสู่รุ่น มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบกว่าหลาย ๆ ประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหากผ่านกระบวนการจัดการและพัฒนาองค์ประกอบทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง โดยหน่วยงานสนับสนุนอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวต้องใช้องค์ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ในเชิงบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การตลาด การจัดการ จิตวิทยา มานุษยวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า และมีศักยภาพ โดยให้เกิดผลกระทบต่อสังคม ชุมชน วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ซึ่งเป็นหนทางสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้

หน้าที่และบทบาทของภาคประชาชนหรือภาคประชาสังคม ประกอบด้วย ชุมชนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาครัฐ ต้องมีส่วนร่วมหรือเป็นหุ้นส่วนในการดำเนินการ โดยเฉพาะภาครัฐจะต้องปรับกระบวนการทัศน์และวิธีปฏิบัติให้เอื้อต่อการพัฒนาและสนับสนุนให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วม และติดตามผลการดำเนินงาน ส่วนภาคการเมืองซึ่งมีบทบาทในการกำหนดนโยบายและมีบทบาทต่อการสร้างกระแสความคิดของคนในสังคมชุมชนท้องถิ่น จะต้องมีการปรับตัวและมีแนวทางในการดำเนินงานให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล และเกิดความยั่งยืน

สังคมในปัจจุบัน เริ่มมีการตระหนักและให้ความสำคัญถึงศิลปะ วัฒนธรรม รวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น ทั้งนี้เพราะมีการตื่นตัวต่อวัฒนธรรมประกอบกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมของในแต่ละพื้นที่ที่เป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้กลายเป็นรายได้หลักของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สามารถนำรายได้เข้าสู่ประเทศ และนำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม ทั้งระดับประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่นแล้ว ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนได้

สำหรับประเทศไทยแล้ว การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมบริการที่สร้างรายได้ และการจ้างงานให้กับคนไทยและประเทศไทยเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การแข่งขันของตลาดท่องเที่ยวที่สูงขึ้น กระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงได้รับความสนใจเพิ่มสูงขึ้นด้วย เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยว และมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้อัตลักษณ์ของท้องถิ่น ปัจจุบันนักท่องเที่ยวที่อยู่ในกลุ่มวัยทำงานหรือนักท่องเที่ยวในกลุ่มผู้สูงอายุต่างต้องการแสวงหาสถานที่ท่องเที่ยวที่มีความสงบ มีบรรยากาศของวิถีชีวิตในอดีตที่งดงาม เรียบง่ายเพื่อชดเชยความวุ่นวายและความเคร่งเครียดในชีวิตประจำวัน และในขณะเดียวกันการที่โลกเข้าสู่ศตวรรษแห่งผู้สูงอายุ ทำให้นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุ จึงเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายใหม่ของตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพราะนักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้ต่างสนใจและต้องการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตและได้ศึกษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละสถานที่ท่องเที่ยว

จากรายงานการส่งเสริมการลงทุนธุรกิจท่องเที่ยวในประเทศไทย จัดทำโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2552) พบว่า ประเทศไทยมีความได้เปรียบในตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Resources) มากเป็นอันดับ 3 ของภูมิภาคเอเชีย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552: 8) แต่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยก็ยังมีคู่แข่งจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่ของโลกจำนวนมาก

รัฐบาลไทยจึงมีนโยบายส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรมตามแนวทางส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ดังปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) โดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงาน

และพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ในเชิงกลุ่มพื้นที่ ที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ ที่มีศักยภาพที่เหมาะสมในการเป็น “กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา” เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานมายาวนานกว่า 1,300 ปี และมีชุมชนจำนวนมากที่ยังดำรงรักษาวิถีชีวิตแบบล้านนาดั้งเดิมไว้ได้ จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังเป็นพื้นที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับประเทศข้างเคียงที่มีวัฒนธรรมร่วมกันได้ เช่น ประเทศลาว จีน (ตอนใต้) พม่า และกัมพูชา เป็นต้น

1.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยใช้ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบที่เกื้อหนุนของทุนทางสังคม ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากประเทศไทยมีความโดดเด่นและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้ที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยมากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนดังกล่าวได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็จะสามารถสร้างสรรค์แต่งเติมคุณค่าและมูลค่าเพิ่มต่อเศรษฐกิจและสังคมไทยได้อย่างยั่งยืน

ทุนทางสังคม หมายถึง แนวคิดที่เกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ โดยคำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย ความเป็นธรรมในสังคม ชุมชน ท้องถิ่น และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตลอดจนการสร้างกระบวนการให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำเพื่อก่อให้เกิดทุนทางสังคมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้โดยมีองค์ประกอบการเกื้อหนุนที่สำคัญอยู่ 3 องค์ประกอบหลักที่สำคัญ อันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547)

ทุนมนุษย์ ประกอบด้วยบุคคลทั่วไปและผู้นำทางสังคม ตัวอย่างเช่น ปราชญ์ชาวบ้าน พ่อหลวง แกนนำชุมชน อาสาสมัคร เป็นต้น ที่มีความรัก ใฝ่เนื้อเชื่อใจ มีน้ำใจและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ มีความเชื่อในระบบคุณค่าและหลักศีลธรรมอันดี เช่น มีคุณธรรม มีวินัย มีความซื่อสัตย์ มีจิตสำนึกสาธารณะ ฯลฯ ที่จะทำประโยชน์ให้สังคมและชุมชนท้องถิ่นได้

ทุนที่เป็นสถาบัน ประกอบด้วย สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนสถาบันสำคัญต่าง ๆ ในสังคมเช่น สถาบันการศึกษา สถาบันการเมืองต่าง ๆ หรือองค์กร

ที่จัดตั้งขึ้นมา ตัวอย่างเช่น องค์กรพัฒนาชุมชน องค์กรภาคประชาชนสังคม กลุ่มประชาสังคม ที่สังคมและชุมชนท้องถิ่นไทยต้องส่งเสริมให้คนไทยรวมกันเป็นกลุ่มประชาสังคมซึ่งถ้ามีการส่งเสริมได้ก็ถือว่าสังคมและชุมชนไทยได้มีการส่งเสริมแนวคิด “Civic Republicanism” พลเมืองในแนวสาธารณนิยมตามความหมายของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2545) ก็คือสถานะที่ประชาชนต้องช่วยกัน คิด ร่วมมือกันสร้างสังคม และมีจิตสำนึกสาธารณะ (Public Will) โดยอยู่บนฐานของความไว้วางใจกัน (Trust) และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Reciprocity) นอกจากนี้ก็มีองค์กรภาคเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ ที่มีบทบาทสนับสนุนให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ของคนในสังคมและชุมชนท้องถิ่น

ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม รวมทั้ง “ภูมิปัญญาไทย” “ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน” ศิลปะ วัฒนธรรมไทย ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถานต่าง ๆ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น องค์กรประกอบที่เกื้อหนุน ทุนทางสังคมดังกล่าวทั้ง 3 องค์กรประกอบ อันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน และภูมิปัญญาและวัฒนธรรม นั้นจะต้องมีกระบวนการประสานเชื่อมโยงและเกื้อกูลกันเพื่อก่อให้เกิดเป็นทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม หากได้รับการพัฒนาให้เป็นไปตามหลักการที่สำคัญคือสามารถเชื่อมโยงหรือเกื้อกูลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้ดังต่อไปนี้

ด้านการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน ทุนทางสังคมจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ หรือ “Productivity” ทั้งของตัวคนและเศรษฐกิจส่วนรวมและยังช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าและบริการ อีกทั้งยังเป็นการลดต้นทุนทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่ไม่จำเป็นลงได้ทุก ๆ ระดับ การพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความสมดุล โดยไม่พึ่งพิงเฉพาะตัวเงินทุน หรือทุนทางกายภาพและทุนทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป

ตัวอย่างทุนทางสังคมที่ช่วยในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ตัวอย่างเช่น การที่สมาชิกในองค์กร มุ่งมั่น มีวินัย ขยันในการทำงาน จะช่วยเพิ่มผลผลิตในองค์กร ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ หรือเป็นการรวมกลุ่มด้วยความซื่อสัตย์ เชื่อใจกัน ย่อมจะทำให้กลุ่มหรือองค์กรมี “กระบวนการควบคุมทางสังคม” (Social Control) ในการกำกับดูแลสมาชิกภายในองค์กร เป็นการประหยัคงบประมาณด้านการตรวจสอบควบคุม หรือการที่คนในสังคมมีระเบียบ

วินัยเคารพกฎกติกา กฎหมายจรรยาบรรณ เครื่องหมาย ป้ายจราจรต่าง ๆ ก็จะมีส่วนช่วยลดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน จากปัญหาอุบัติเหตุทางจราจรได้ ดังนั้นหากสังคมและชุมชนท้องถิ่นใดที่มีทุนทางสังคมอยู่ในระดับสูงแล้ว ระบบเศรษฐกิจของสังคม นั้นก็จะเจริญก้าวหน้า และมีเสถียรภาพมากกว่าสังคมที่มีทุนทางสังคมที่อยู่ในระดับต่ำ

ด้านการแก้ปัญหาความยากจน ความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีขอบเขตกว้างขวาง ทั้งความขัดสนทางรายได้ สิทธิ และโอกาสในการเข้าถึงฐานทรัพยากร ข้อมูลข่าวสาร และการบริการสาธารณะต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การศึกษา การรักษาพยาบาล เป็นต้น เหล่านี้ทำให้ศักยภาพในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตของคนถูกลดทอนเป็นอย่างมาก ซึ่งทุนทางสังคมนอกจากจะทำให้คนในสังคมพึ่งตนเองได้แล้ว การรวมตัวช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันบนพื้นฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ ความเอื้ออาทร ตลอดจนการมีระบบเครือข่ายที่เข้มแข็ง ยังเป็นการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ แก้ปัญหาความยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังยืนยันอีกด้วย ยกตัวอย่างเช่น การรวมกลุ่มอาชีพ การระดมเงินออม การจัดการสวัสดิการชุมชน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันยังเป็นการช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้และช่วยลดช่องว่างระหว่างเศรษฐกิจระดับฐานรากกับเศรษฐกิจเพื่อการแข่งขันได้อีกด้วย

ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าสังคมที่ใดมีการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำแล้ว จะทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างคุ้มค่า และสมดุล คนจะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล ตัวอย่างเช่น การนำสมุนไพรไทย ที่มีความหลากหลายมาใช้ร่วมกับภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยในการดูแลสุขภาพสุขภาพ โดยไม่จำเป็นจะต้องเสียเงินจำนวนมากซื้อหายจากต่างประเทศ หรือตัวอย่างเช่น การดูแลสุขภาพป่าชุมชนร่วมกันของคนในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น จะเป็นการลดการตัดไม้ทำลายป่าและยังเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าได้อย่างมาก นอกจากนี้ ยังเป็นการช่วยป้องกันและลดปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรของคนในสังคม และขณะเดียวกันความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับรัฐ จะช่วยลดปัญหาในการดำเนินโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ด้านการพัฒนาสังคมท้องถิ่น โดยรวมทุนทางสังคมจะมีส่วนช่วยพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของคนไทย ในสังคม ชุมชนและท้องถิ่นได้ ขณะเดียวกันยังช่วยป้องกันและแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคม การจะนำสังคมไปสู่สังคมที่มีคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและเกิดการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกันซึ่งเป็นสภาพของสังคมไทยที่พึงปรารถนาดังแผนภาพ

การพัฒนาฯ ตั้งแต่ฉบับที่ 9 เป็นต้นจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำของคนในสังคมจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการถ่ายทอด ประสบการณ์ การสร้างนวัตกรรม องค์ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งย่อมทำให้เกิดการสร้างภูมิปัญญาของคน ในชาติด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน และนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีภูมิคุ้มกัน สามารถพัฒนา สังคมและท้องถิ่นให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ หรือการนำ หลักธรรมคำสอนของศาสนามาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม อีกทั้งเป็นการป้องกัน และ แก้ไขปัญหา ตลอดจนลดความขัดแย้งด้วยการใช้สันติวิธี เป็นต้น

ด้านการสร้างธรรมาภิบาล ทูตทางสังคมจะช่วยสร้างระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้น ทุกภาคส่วนไม่ว่า “ภาครัฐ” “ภาคเอกชน” รวมทั้ง “ภาคประชาสังคม” ที่นับวันได้รับการยอมรับว่า มีความสำคัญสำหรับสังคมและชุมชนท้องถิ่น (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า “ภาคประชาสังคม” หรือ “Civil Society” มีนัยที่หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชุมชน สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวระหว่างรัฐกับปัจเจกชน และในทุก ๆ ระดับ ตั้งแต่ครอบครัว องค์กร ชุมชน ท้องถิ่น สังคม และระดับประเทศ ช่วยทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม เป็นไปตามหลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี 6 ประการ ประกอบด้วย

- 1) หลักความรับผิดชอบ โดยทำให้คนตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ จิตสำนึกรับผิดชอบต่อ สังคม ใส่ใจปัญหาของบ้านเมือง
- 2) หลักคุณธรรม กล่าวคือ ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ยึดความซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน มีระเบียบวินัย
- 3) หลักการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับรู้และร่วม ตัดสินใจในการพัฒนา สังคม ชุมชน ท้องถิ่น
- 4) หลักการคุ้มค่า โดยการบริหารจัดการ จัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้ใช้อย่าง ประหยัด คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับแนวทางพัฒนาที่ยั่งยืน
- 5) หลักการโปร่งใส โดยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ประชาชนสามารถ เข้าถึงได้อย่างสะดวกและมีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้องในการดำเนินงาน

6) หลักนิติธรรม โดยการตรากฎหมาย ข้อบังคับต่าง ๆ ให้ทันสมัยเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของสังคม ตัวอย่างเช่น การที่ทุนทางสังคมที่ดีจะช่วยแก้ไขคอร์รัปชันและลดความขัดแย้ง ความรุนแรงทางสังคม ชุมชน ท้องถิ่น อีกทั้งยังร่วมกันสร้างความเป็นธรรมเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

ด้านการท่องเที่ยว ทุนทางสังคมที่มีภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญสามารถช่วยสร้างหรือพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและท้องถิ่นได้ ทั้งนี้เพราะถ้าหากชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นเป็นชุมชนเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะชุมชนที่เข้มแข็งมักจะเป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น และท้องถิ่นสนับสนุนหรือเกื้อกูล ยกตัวอย่างเช่น กรณีของการศึกษาวิจัยของวิลาสินี จินตลิจิตติ (2560) ที่ได้ศึกษา “การท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม: กรณีการศึกษาอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย จังหวัดน่าน และจังหวัดเชียงใหม่” ที่ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวมีหลายประเภทไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แต่การท่องเที่ยวที่น่าสนใจ และได้รับความนิยมน้อย่างกว้างขวางได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งตัวอย่างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ การท่องเที่ยวไปตามแหล่งประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แหล่งลุ่มน้ำ แหล่งอารยธรรมต่าง ๆ เป็นต้น

1.3 ภูมิปัญญาของชาวล้านนากับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

“การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ดังที่กล่าวมาข้างต้นให้ความสำคัญกับบุคคลผู้เข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างหลากหลายที่เต็มไปด้วยความน่าสนใจในมรดกทางวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ในแง่ของหลักการตัวอย่างของมรดกทางวัฒนธรรมได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยมรดกทางวัฒนธรรมโดยทั่วไปปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะกรณีของดินแดนล้านนาที่ประกอบไปด้วย 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ตัวอย่างเช่น เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะในกรณีของชาวล้านนาถือกันว่าเป็นชุมชนที่อุดมไปด้วยมรดกของศิลปวัฒนธรรมและประชาชนที่อยู่อาศัย โดยทั่วไปชุมชนล้านนานอกจากจะมีการสืบสานมรดกดังกล่าวแล้ว พื้นที่ตั้งของล้านนายังมีองค์ประกอบที่เกี่ยวกับประชากรและโดยเฉพาะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะแบบแผนทางวัฒนธรรม อันได้แก่ ภาษาพูด ภาษาเขียน ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่มีอัตลักษณ์เป็นของตนเองที่ลักษณะพิเศษดังกล่าวของชาวล้านนาถือได้ว่าล้านนาเป็น “Cultural Area” หรือเป็น “เขตวัฒนธรรม” (สุรพล คำรืห์กุล, 2542)

นอกจากนั้นชุมชนล้านนาก็ได้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบสานหรือสืบทอดมรดก วัฒนธรรมของพวกตนเป็นอย่างดี โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนาเป็นองค์ประกอบหรือ เป็นปัจจัยที่เกื้อกูลอย่างดี การที่ชาวไทยและชาวต่างชาติมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ล้านนา ทั้งนี้ ส่วนหนึ่งที่สำคัญน่าจะสืบเนื่องมาจากได้มีการใช้ภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์ที่มีการสืบทอดของ ชุมชนชาวล้านนาที่ได้กล่าวมาข้างต้นโดยผ่านพ่อหลวง ปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งภาคประชาสังคม ที่ต่างมีส่วนในการช่วยอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนของชาวล้านนา (หทัยวรรณ ไชยะกุล, 2556)

ภูมิปัญญาโดยเฉพาะ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ก็จะหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชุมชนและชุมชนท้องถิ่นได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมกันไว้และดำรงชีวิตหรือ ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการสืบทอด หรือสืบสานกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยทั่วไปชาวล้านนาหรือชุมชนล้านนาต่างได้มีการสืบสาน ภูมิปัญญาของพวกตน ขณะเดียวกันได้มีการปรับตัว ปรับวิถีชีวิตวิถีการดำรงชีพของตนให้เข้ากับ สภาพแวดล้อม โดยมีการอนุรักษ์ฟื้นฟู ตลอดจนสั่งสมสืบสานวัฒนธรรมมายาวนานหลายศตวรรษ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

การที่ชาวล้านนาหรือชุมชนล้านนามีการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟู สืบสานวัฒนธรรม มายาวนานหลายศตวรรษ ตลอดรวมถึงภูมิปัญญาของตน ประเด็นคือกระทำอย่างไรจึงจะทำให้ ภูมิปัญญาของตนยังคงดำรงอยู่ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาของชาวล้านนาสามารถจะช่วยในการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มาก การดำรงอยู่ของภูมิปัญญา โดยเฉพาะ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของ ชาวล้านนา จะช่วยพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทใดไม่ว่า จะเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เชิงประวัติศาสตร์ หรือการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

ชาวล้านนามีแหล่งของการท่องเที่ยวโดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอารยธรรม แหล่งลุ่มแม่น้ำในพื้นที่ต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสถานที่ ตัวอย่างเช่น สถานที่ทางประวัติศาสตร์ สถานที่เชิงวัฒนธรรม พระราชวัง วัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของชาวล้านนา โดยถือเป็นแหล่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น แหล่งท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรมทางด้านพุทธศาสนาที่ยอมรับกันว่า อาณาจักรล้านนา

เป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังนั้นงานประติมากรรมที่มีกล่าวถึง จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูป และเรื่องราวในพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยได้มีการศึกษาศิลปะพระพุทธรูปล้านนาที่ผ่านมามีประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงด้วยกัน 2 เรื่อง คือ

เรื่องแรก เกี่ยวกับชื่อเรียกศิลปะระหว่าง “ศิลปะเชียงแสน” และ “ศิลปะล้านนา”

เรื่องที่สอง คือ การแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปและการกำหนดอายุสมัยที่จัดเป็น “เชียงแสนรุ่นแรก” และ “เชียงแสนรุ่นหลัง”

โดยทั่วไปในการกำหนดชื่อเรียก “ศิลปะเชียงแสน” มีที่มาจากสมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพ ทรงเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมีที่มาจากการค้นพบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งที่เมืองเชียงแสนเป็นครั้งแรก ประกอบกับพระองค์ทรงศึกษาจากตำนานที่กล่าวถึงเมืองเชียงแสนว่า เกิดขึ้นมาแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 จึงทรงเรียกเป็นชื่อศิลปะนี้ และได้มีการแบ่งพระพุทธรูปเชียงแสนเป็น 2 รุ่น คือ “เชียงแสนรุ่นแรก” มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา อันเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลของ “ศิลปะปาละ” และ “เชียงแสนรุ่นหลัง” หรือ “เชียงใหม่” ซึ่งถือกันว่าได้รับอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย ซึ่งการกำหนดรูปแบบดังกล่าวในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง ทั้งเรื่องชื่อเรียกและการกำหนดรูปแบบ เนื่องจากได้มีการค้นพบหลักฐานใหม่เกิดขึ้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556)

ปัจจุบันนิยมใช้คำว่า “ศิลปะล้านนา” อันเป็นชื่อของอาณาจักรซึ่งครอบคลุมมากกว่าชื่อ “ศิลปะเชียงแสน” ซึ่งได้มีการค้นพบหลักฐานหลายอย่าง โดยเฉพาะการขุดค้นทางโบราณคดียังไม่พบหลักฐานใดที่ยืนยันได้ว่าเก่าเกินไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 19 ดังนั้น เมืองเชียงแสนจึงเป็นเพียงเมืองสำคัญในฐานะเมืองลูกหลวงของอาณาจักรล้านนาเท่านั้น

กรณีการแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปในศิลปะล้านนาจึงควรมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการกำหนดอายุพระพุทธรูปในระยะแรก ๆ ซึ่งอาจคงชื่อเรียกเป็น “แบบเชียงแสนสิงห์หนึ่ง” ได้ เพราะเป็นที่เข้าใจได้ว่าหมายถึงพระพุทธรูปในระยะแรก แต่การกำหนดอายุควรเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 อันเป็นการเริ่มอาณาจักรล้านนา อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาพระพุทธรูปอย่างละเอียดกลับได้ค้นพบว่าน่าจะมีการแบ่งกลุ่มรูปแบบเพิ่มเติมจากที่มีการแบ่งไว้เพียง 2 กลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้ได้พบจากหลักฐานการสร้างลักษณะและวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นหลายรูปแบบ การนำเสนอครั้งนี้จึงได้มีการแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปล้านนาที่อิงกับการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ โดยใช้เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นหลัก

แนวคิดในการจัดกลุ่มพระพุทธรูปล้านนาขึ้น นอกจากจะพิจารณาจากลักษณะวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ และแหล่งบันดาลใจในการสร้างเป็นตัวกำหนดที่สำคัญแล้ว ยังได้มีการพิจารณาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ตำรานาน พงศาวดาร และจารึก เป็นต้น เพราะเหตุว่าในล้านนานั้น มีหลักฐานทางด้านเอกสารเหล่านี้ยืนยันได้ จึงสามารถแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปในล้านนาออกเป็น 4 ระยะ ตามการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556) คือ

สมัยที่ 1 พระพุทธรูปล้านนาระยะแรก (พุทธศตวรรษที่ 19)

สมัยที่ 2 พระพุทธรูปแบบเชียงแสนสิงห์หนึ่ง และอิทธิพลศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 20)

สมัยที่ 3 ยุคทองของล้านนา (ต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21)

สมัยที่ 4 พระพุทธรูปล้านนาระยะหลัง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 21-23)

1.4 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากรากฐานอารยธรรมล้านนา

วัฒนธรรมล้านนา เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามแก่หมู่คณะ ประกอบไปด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี จารีต กฎหมาย เป็นเอกลักษณ์ร่วมที่เป็นแบบแผนในสังคม โดยสัมผัสได้จาก วิถีชีวิต พฤติกรรม บุคลิกภาพ และถูกเก็บสะสม พัฒนา และถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลัง ล้านนา เป็นขอบเขตทางวัฒนธรรมในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย อันหมายรวมถึงจังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน และรวมถึง ตาก อุดรดิตถ์บางส่วน ล้านนาเป็นชื่อต้นของอาณาจักรที่สถาปนา โดย พญามังรายมหาราช ในปี พ.ศ. 1839 ขอบเขตอาณาจักรล้านนา ไม่ได้มีอยู่แค่ในประเทศไทยในปัจจุบัน แต่ในอดีตก่อนมีแผนที่ประเทศไทย ล้านนาเคยมีดินแดนกว้างขวางเข้าไปในส่วนหนึ่งของพื้นที่รัฐฉานที่อยู่ในประเทศพม่าปัจจุบัน ส่วนหนึ่งของยูนนานใต้ของประเทศจีน คือบริเวณสิบสองปันนา และส่วนหนึ่งของประเทศลาว ตอนเหนือในปัจจุบัน (ชานท์ วรณกุล, เขวลิต สัยเจริญ และสิวรรจน์ จารุกิตต์, 2553)

วัฒนธรรมล้านนา หมายถึง วัฒนธรรมที่มีแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่เคยเป็นดินแดน อาณาจักรล้านนาในอดีต ปรากฏให้เห็นคือ วัฒนธรรมการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาความรู้ด้านต่าง ๆ ทั้งความเชื่อ ศิลปะ ประเพณี และจารีต ซึ่งสามารถสังเกตและสัมผัสได้จากวิถีชีวิต พฤติกรรมหรือบุคลิกภาพ ของผู้คนที่ส่วนมากมีบรรพบุรุษสืบสายมาจากผู้ที่ตั้งถิ่นฐานในดินแดนอาณาจักรล้านนาในอดีต วัฒนธรรมล้านนา ไม่ได้มีลักษณะที่มีแบบอย่างลักษณะเดียว

(Typical) กล่าวได้ว่าเนื่องจากชาติพันธุ์ของผู้คนในล้านนามีลักษณะผสมผสาน โดยเริ่มแรกก่อนตั้งอาณาจักรได้มีชาวละว้า อพยพมาอาศัยอยู่ก่อนแล้ว จากนั้นมีชาวละว้า ลพบุรี อพยพขึ้นมาสมทบ ในยุคอาณาจักรศรีอยุธยา และเมื่ออาณาจักรศรีอยุธยาเสื่อมลง ชาวไตโยนจากอาณาจักรโยนก็ได้เคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมาก และตั้งอาณาจักรล้านนาขึ้น หลังจากนั้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ล้านนาได้เป็นที่รวมของชาติพันธุ์ที่หลากหลายเผ่ามากขึ้น ได้แก่ ไตลื้อ ไตเงิน ไตยอง ไตใหญ่ รวมทั้ง ชาวละว้าเดิม และชาวกะเหรี่ยง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมล้านนาได้เกิดการผสมผสานจากสายวัฒนธรรมหลักของชาวไตโยน ที่มีต้นเหง้ามาจากไทลื้อโบราณ วัฒนธรรมชาวละว้าโบราณบางส่วน วัฒนธรรมของชาวไตเงิน ไตยอง ที่มีต้นเหง้ามาจากไตลื้อ เหมือนเช่น ไตโยน และวัฒนธรรม ไตใหญ่ และทางพม่า ศิลปะและสถาปัตยกรรมของล้านนา ได้รับแรงบันดาลใจบางส่วนจาก พุกาม สุโขทัย และจินบรรพบุรุษล้านนาได้ตั้งสมมุติปัญหา ความรู้ในแขนงต่าง ๆ สร้างสรรค์เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่งดงาม ไม่มีใครเหมือน มีความลงตัวและมีเอกลักษณ์ที่ล้ำค่า ภายหลังจากการเสื่อมลงของอาณาจักรล้านนา วัฒนธรรมล้านนาไม่ได้เสื่อมหายไปทั้งหมด ชาวล้านนาทั้งหลายได้สืบสานวัฒนธรรมต่าง ๆ เอาไว้ได้โดยส่วนมาก ในยุคที่เป็นเมืองขึ้นของพม่า ชาวล้านนาได้นำเอาวัฒนธรรมของพม่าเพียงเล็กน้อยมาเพิ่มเติม ทำให้มีสีสัน เช่น อาหาร ศิลปะ สถาปัตยกรรม และเมื่อล้านนาได้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม วัฒนธรรมจากสยามได้ไหลบ่ามาสู่ดินแดนล้านนา ทำให้เกิดการผสมผสานและรับเอาวัฒนธรรมสยามเข้ามาจำนวนมากจนถึงปัจจุบัน

จากหลักฐานและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาซึ่งเป็นต้นกำเนิดอารยธรรมล้านนา จะพบว่า อาณาจักรล้านนามีความสัมพันธ์กับแว่นแคว้นเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาตั้งแต่อดีตกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทในเขตแม่น้ำโขงตอนกลางที่ติดต่อสัมพันธ์ผ่านทางการค้า ศาสนา การเมือง การปกครอง ซึ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการรับส่งอิทธิพลทางศิลปะระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมในดินแดนแถบนี้มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่โบราณกาล โดยเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี เช่น พุทธสถาปัตยกรรม พุทธศิลปะหรือลวดลายปูนปั้นประดับตกแต่งในวัดและพุทธสถาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่พระเจ้ากาวิละและพญาเจ้าบ้านได้กอบกู้เอกราชขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาได้สำเร็จและกวาดต้อนผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ไทจากเมืองต่าง ๆ เช่นกลุ่มชาติพันธุ์จากเมืองสิบสองปันนาเข้ามาตั้งรกรากในอาณาจักรล้านนา ทำให้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ไทต่าง ๆ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวล้านนาหรือชาวไทยวนซึ่งเป็นประชากรหลักของอาณาจักรล้านนาจึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ขณะเดียวกันหลาย ๆ กลุ่ม

ชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ในดินแดนล้านนาก็ยังคงดำรงรักษาและสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเข้มแข็ง จึงเห็นได้จากทักษะงานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การทำเครื่องเงินและเครื่องเงินของชาวไทยเงิน การทอผ้าของชาวไทยลื้อ เป็นต้น

วัฒนธรรมหรืออารยธรรมล้านนา ไม่ได้หมายถึงวัฒนธรรมของชาวไทยวนแต่เพียงกลุ่มเดียว แต่ยังรวมถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอยู่ร่วมกันในอาณาจักรล้านนา มาอย่างยาวนานด้วย ได้แก่ ไทยลื้อ ไทยอง ไทยเงิน ไทยใหญ่ โดยไม่รวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาศัยอยู่ร่วมด้วย เช่น ลัวะ ขมุ มลาบรี ชาวจีนฮ่อ ชาวจีน หรือชาวแขก เป็นต้น ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่วัฒนธรรม ภาษา และวิถีชีวิตที่ต่างจากคนกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอย่างชัดเจน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเส้นทางอารยธรรมล้านนา จึงหมายถึง การท่องเที่ยวที่อ้างอิงอยู่บนพื้นที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยในอาณาบริเวณที่เรียกว่าอาณาจักรล้านนาแต่เดิม ซึ่งมีความเชื่อมโยงไปยังพื้นที่อื่น ๆ นอกประเทศไทยที่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวไทยกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชาวไทยในอาณาจักรล้านนา ไม่ว่าจะเป็นหลวงพระบางของลาว เมืองเชียงตุง เมืองยอง ลิบสองป้านาและ เมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีน พื้นที่เหล่านี้ขยายการปกครองมาถึงในหลายยุคสมัย แนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงจากพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ไปสู่ประเทศเพื่อนบ้าน จึงมีหลายแนวทาง ตัวอย่างเช่น แนวทางการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้สืบค้นประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ พุทธศาสนาในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา ศิลปหัตถกรรม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตามรอยเดินทัพของกษัตริย์ และการชมเมืองเก่า เป็นต้น

1.5 การท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ที่มีการเชื่อมโยงทางภาคเหนือตอนบนของไทยกับ สปป.ลาว และ ตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน

ประเทศไทยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559 โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์ของการท่องเที่ยวของประเทศไทยไว้ดังนี้ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

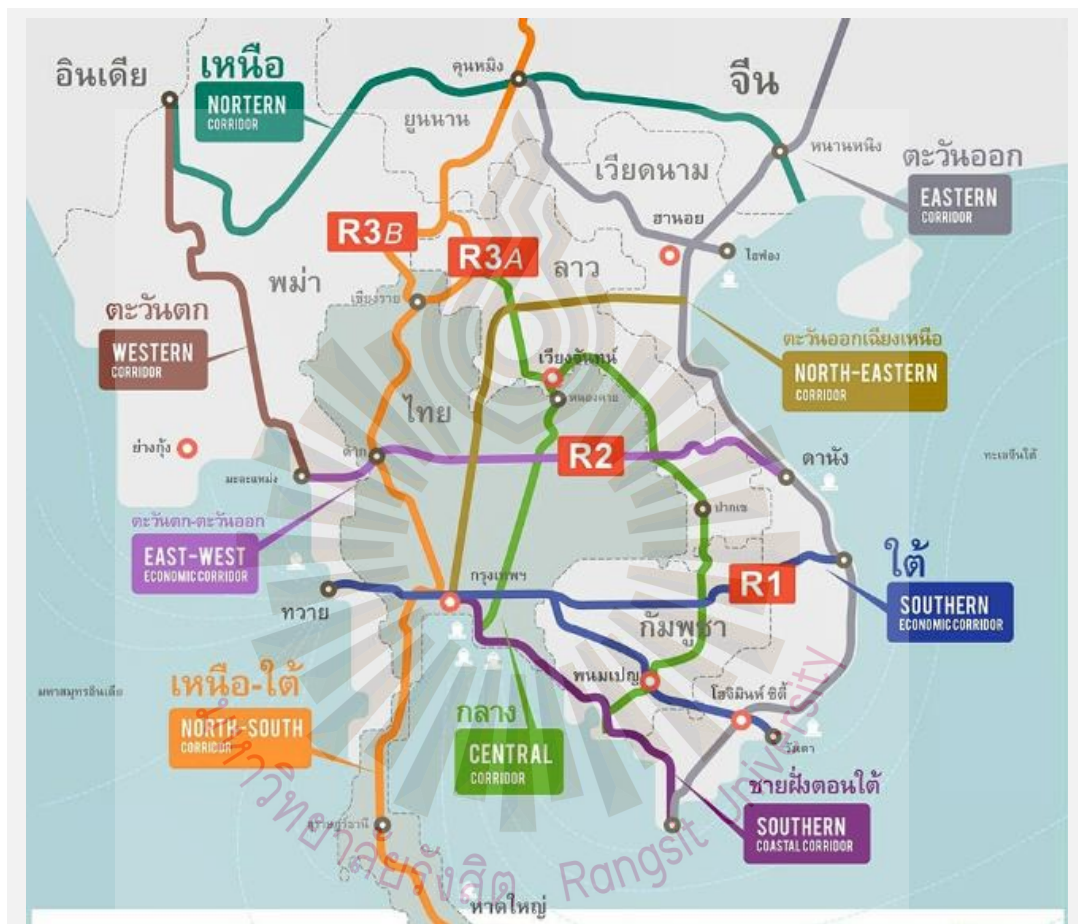
ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีขีดความสามารถการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวในระดับโลก สามารถสร้างและกระจายรายได้โดยคำนึงถึงความเป็นธรรม สมดุล และยั่งยืน ขณะที่กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบนกลุ่มแรก ประกอบด้วย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน กำหนด

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่จะเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว การค้า การลงทุนสู่สากล เชื่อมโยงไปยังกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง มุ่งการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์บนฐานทุนวัฒนธรรมล้านนาที่มีความงดงามและมีเสน่ห์เฉพาะตัว

ขณะที่กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบนกลุ่มที่สอง ประกอบด้วยเชียงราย พะเยา แพร่ น่าน กำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่จะเป็นประตูการค้า การลงทุน โลจิสติกส์ การคมนาคม ขนส่ง และการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงและประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ โดยจังหวัดเชียงรายจะเป็นช่องทางการค้าหลักผ่านเส้นทาง R3A, R3B และเส้นทางแม่น้ำโขง รวมถึงพัฒนาช่องทางการค้าชายแดน จังหวัดน่านและจังหวัดพะเยา โดยอาศัย ทุนทางวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาล้านนา อันเป็นเอกลักษณ์ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าหัตถกรรมและวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-region: GMS) จัด ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2535 ประกอบด้วยสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา เมียนมาร์ และตอนใต้ของจีน (มณฑลยูนนาน) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทางการค้า การลงทุน อุตสาหกรรม การเกษตร การท่องเที่ยว และการบริการ มุ่งหวังที่จะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เชื่อมโยงประเทศในกลุ่มอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงด้วยกันให้เกิดเป็น “เขตเศรษฐกิจใหม่” ด้วยการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่กลุ่มสมาชิกได้เปรียบมาพัฒนาและบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ

ความร่วมมือดังกล่าวนำมาซึ่งเส้นทาง การคมนาคมทางบก มีการพัฒนาเส้นทางทางถนน ชื่อ R3A จากเชียงรายถึงคุนหมิง เชื่อมระหว่างไทย-ลาว-จีนตอนใต้ ระยะทาง 113 กิโลเมตร เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เฉพาะตามแนวระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ มีจุดเริ่มต้นจากตัวเมืองเชียงราย ของไทยผ่านแขวงหลวงน้ำทาไปเชื่อมต่อชายแดนจีนที่ด่านบ่อเต็นของลาว และด่านโมฮิง ไปสิ้นสุดที่เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนานของจีน อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาและขยายตัวของการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวด้วยเส้นทางดังกล่าวมีความสวยงามทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ที่จะให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เส้นทาง R3A จากคุนหมิงถึงเชียงราย เมื่อเชื่อมต่อกับเส้นทางถึงกรุงเทพฯ จะมีระยะทางรวม 1,800 กิโลเมตร จะก่อให้เกิดการขยายตัวด้านการคมนาคม ขนส่งและการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ทั้งการค้า การลงทุน การท่องเที่ยว รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในกลุ่ม

อนุภูมิภาคแม่น้ำโขง ซึ่งจะมีแนวโน้มใหม่เกิดขึ้นคือ การท่องเที่ยวชายแดนของภูมิภาค จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการในแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก การบริหารจัดการ ด้านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งการพัฒนาความสามารถในการดึงดูดนักท่องเที่ยวจากทั่วโลกให้เข้ามาท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนบนหรือล้านนาอันเป็นผลมาจาก “การเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง” (สุรีย์ บุญญานพวงศ์ และคณะ, 2559)

รูปที่ 1.1 แผนที่แสดงเส้นทาง R3A Kunming – กรุงเทพฯ
ที่มา : เฉลิมชัย ผู้พัฒนา, 2560

1.5.1 กรณีการเชื่อมโยงกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว)

รัฐบาลลาวได้เตรียมการพัฒนามาตรฐานการท่องเที่ยวให้เป็นมาตรฐานเดียวกันกับประเทศในกลุ่มอาเซียนเพื่อรองรับ AEC ที่เปิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 โดยเน้นส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นจุดเด่นของลาว ที่มีเมืองท่องเที่ยวหลักคือ

หลวงพระบาง ปากเซ เวียงจันทน์ และสะหวันนะเขต ซึ่งรัฐบาลลาว มีแผนพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักของลาวกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสในการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวระหว่างล้านนาและหลวงพระบาง (ล้านช้าง) เพราะเป็นพื้นที่วัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน และมีประวัติศาสตร์ร่วมรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ของล้านช้างที่มีเชื้อสายของราชวงศ์มังรายและเคยมาปกครองเมืองเชียงใหม่หรือล้านนาในช่วงปี พ.ศ. 2089 ถึงปีพ.ศ. 2090 ขณะนั้นพระองค์ได้รับเอาวัฒนธรรมล้านนาหลายด้าน กลับไปยังล้านช้าง ทั้งตัวอักษร คัมภีร์ ไบลาน พระแก้วมรกต อีกทั้งการอพยพของชาวไทยลื้อจากสิบสองปันนาไปตั้งรกรากอยู่ในลาว ซึ่งได้เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ศิลปหัตถกรรม เช่น การทอผ้าไทลื้อ ไปด้วยเช่นกัน (สุริย์ บุญญาอนุพงศ์ และคณะ, 2559)

รูปที่ 1.2 แสดงแหล่งท่องเที่ยวตามลำน้ำโขง ไทย-ลาว

ที่มา: ผู้จัดการ, 2560

สปป.ลาว ได้เปิดให้นักธุรกิจต่างชาติเข้าไปลงทุนใน สปป.ลาว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปท่องเที่ยวในประเทศลาวมากขึ้น จากเริ่มต้นประมาณ 14,000 คน เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนกว่า 2,000,000 คนในปัจจุบัน รัฐบาลลาวจึงได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการ

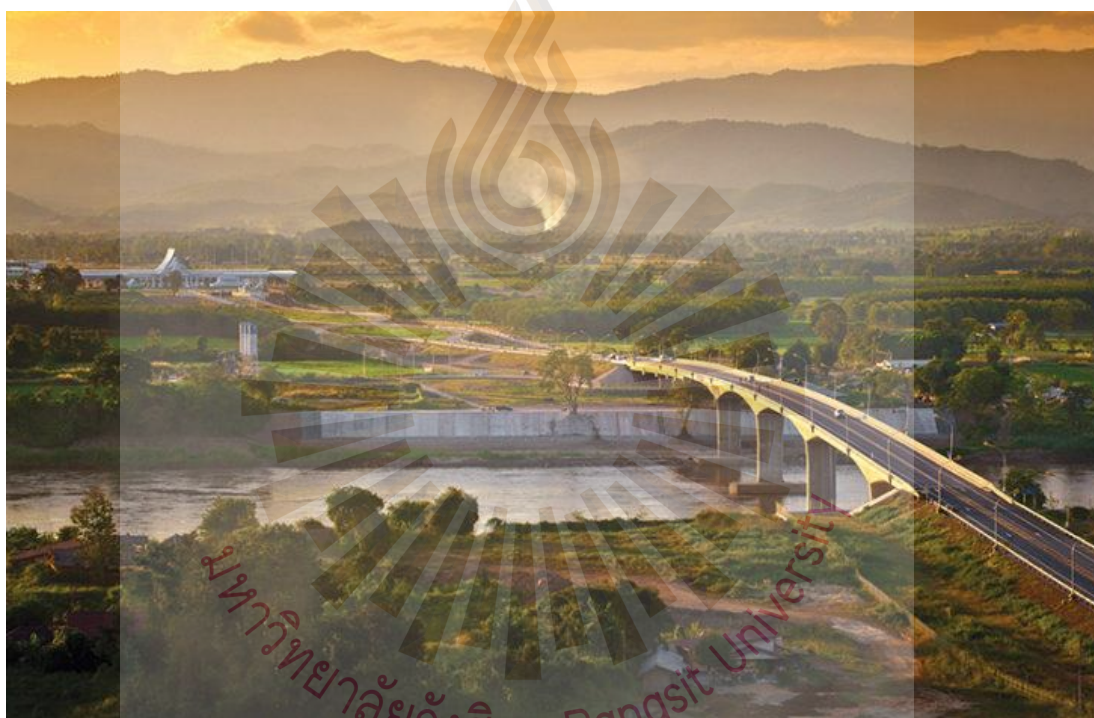
ท่องเที่ยวซึ่งเป็นธุรกิจที่จะสร้างงานให้กับชาวลาวเองมากกว่า 300,000 อัตราและจะสร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นเป็นอย่างมาก รัฐบาลลาวได้จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวลาวปี ค.ศ.2011-2015 เพื่อศึกษาดูงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยโดยขอรับคำแนะนำไปปรับใช้ในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวของลาว

การวางแผนการท่องเที่ยวของรัฐบาลลาวเปิดโอกาสให้นักลงทุนต่างชาติเข้าไปพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและธุรกิจการท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ รวมถึงการขนส่ง โรงแรม ร้านอาหาร สถานบันเทิง เป็นต้น ทั้งนี้รัฐบาลลาวยังมีระเบียบข้อปฏิบัติในการบริหารจัดการทั้งต่อชาวลาวเองและนักลงทุนต่างชาติที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และการลงทุนธุรกิจท่องเที่ยวขนาดเล็กจึงสงวนไว้เฉพาะประชาชนของ สปป.ลาว เท่านั้น

สปป.ลาว มีความพยายามในการพัฒนาด้านบริการและการท่องเที่ยวอย่างสูง มีการกำหนดให้ชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการพิทักษ์รักษาประวัติศาสตร์ จิตวิญญาณ วัฒนธรรมของบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการรักษาแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ การอนุรักษ์พื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศ การคุ้มครองสัตว์ป่าและพืชพรรณหายาก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพพันธุ์ธรรมชาติ การนำเสนอประสบการณ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันโดดเด่นแก่นักท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมความร่ำรวยทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกของประชาชนชาวลาวอีกด้วย การพัฒนาดังกล่าวสามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

โอกาสในการพัฒนาความร่วมมือการจัดการท่องเที่ยวระหว่างประเทศไทยและ สปป.ลาว จึงมีโอกาสมาก เพราะทาง สปป.ลาว ต้องการความร่วมมือจากไทย ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนหรือการถ่ายทอดประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวซึ่งประเทศไทยมีประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยวมายาวนาน อีกทั้งภาษาและวัฒนธรรมของไทยและลาวมีความใกล้เคียงกัน การจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันนั้นมีหลายประเด็นที่มีศักยภาพ อาทิ การเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวล้านนา ระหว่างเชียงใหม่และหลวงพระบางที่กำลังผลักดันให้เป็นเมืองมรดกโลก รวมถึงพุทธสถาปัตยกรรมและศิลปหัตถกรรมการเดินทางระหว่างเมือง ทั้งทางอากาศโดยสายการบินลาวได้เปิดเส้นทางบินตรงเชียงใหม่ - หลวงพระบางเป็นการเดินทางที่สะดวกรวดเร็วที่สุด หรือการเดินทางด้วยรถโดยสารระหว่างประเทศที่เริ่มให้บริการมาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2555 ต้นทางจากจังหวัดเชียงใหม่ไปยังจังหวัดเชียงรายและอำเภอเชียงของตามลำดับ จากนั้นนั่งเรือข้ามฟากไปขึ้นรถ

โดยสารในฝั่งลาวที่ห้วยทราย แล้วต่อไปถึงหลวงพระบาง แต่หลังจากการเปิดสะพานมิตรภาพ ไทย-ลาวแห่งที่ 4 ที่อำเภอเชียงของ ในปลายปี พ.ศ. 2556 สามารถนั่งรถโดยสาร ข้ามสะพานไปได้ โดยตลอด หรือนักท่องเที่ยวที่ต้องการขับรถไปท่องเที่ยวในลาว ก็สามารถนำรถยนต์ข้ามพรมแดน ไปยัง สปป.ลาวได้ แต่ต้องใช้เอกสารประกอบและดำเนินการยื่นขอหนังสืออนุญาต เส้นทางการเดินทางทางน้ำจากเชียงของ-ปากแบ่ง-หลวงพระบาง ก็ยังเป็นเส้นทางที่นิยมสำหรับนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่จะต้องใช้เวลาในการเดินทางเกือบสองวัน หรือเลือกใช้เรือควั่นซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 8 ชั่วโมงในการเดินทางแต่ขาดความสะดวกสบายและมีความเสี่ยงสูงมากกว่า

รูปที่ 1.3 แสดงการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักของล้านนา กับ สปป.ลาว โดยเชื่อมโยงสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 4 “เชียงของ-ห้วยทราย”
ที่มา : ประเสริฐ จาริก, 2560

ด้วยศักยภาพของ อ.เชียงของ จ.เชียงราย มีพรมแดนติดแม่น้ำโขง และ สปป.ลาว เป็นประตูการค้าในแนวระเบียงเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ ผ่านโครงข่ายถนน R3A เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ เชื่อมการค้า 3 ประเทศ “ไทย-ลาว-จีน” จากคุนหมิง-บ่อหาน-บ่อเต็น-ห้วยทราย-เชียงของทำให้ อำเภอตะเข็บชายแดนแห่งนี้ กลายเป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐบาลประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ จาก

มูลค่าการนำเข้า-ส่งออกผ่านด่านที่เพิ่มขึ้นทุกปี ตั้งแต่เปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 4 “เชียงของ-ห้วยทราย” เมื่อปี พ.ศ. 2556

อย่างไรก็ตาม การเดินทาง ทางน้ำก็ยังมีอุปสรรคมากที่สุด ในบรรดาเส้นทางทางการเดินทาง ทั้งหมดขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศและระดับน้ำในแม่น้ำโขงและในแต่ละฤดู จากเส้นทางคมนาคม ทั้ง 4 ช่องทางที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเชื่อมโยงและพัฒนาความร่วมมือในการท่องเที่ยวระหว่างล้านนา กับ สปป.ลาว ได้เป็นอย่างดี ทั้งยังมีการส่งเสริมการลงทุน การเปิดโอกาสให้นักลงทุนชาวไทยไปลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวได้มากขึ้น ซึ่งสามารถใช้วัฒนธรรมมาเป็นจุดเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ หรือระหว่างพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา กับ วัฒนธรรมล้านช้างที่ แขวงหลวงพระบาง ได้เป็นอย่างดี

1.5.2 กรณีการเชื่อมโยงกับตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน

การเชื่อมโยงกับตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีน หมายถึง เขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนา ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน เป็นดินแดนของชาวไทหลากหลายกลุ่ม มีตำนานที่กล่าวถึงอาณาจักรน่านเจ้าซึ่งบางทฤษฎีเชื่อว่าเป็นต้นกำเนิดหรือบรรพบุรุษของคนไทยในปัจจุบัน แต่ก็มีข้อขัดแย้งในหลายด้าน อย่างไรก็ตาม ดินแดนแถบนี้มีความหลากหลายไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ไทที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้รวมถึงกลุ่มไทตอนกลางลุ่มแม่น้ำโขง เช่น ไทลื้อ เป็นต้น กลุ่มชาวไทลื้อในสิบสองปันนามีประวัติศาสตร์ความเป็นมาใกล้ชิดกับชาวไทยในล้านนาเพราะบรรพบุรุษชาวไทลื้อส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนมาตั้งรกรากอยู่ในล้านนาในยุค พระเจ้ากาวิละได้ฟื้นฟูเมืองล้านนาหรือเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน โดยการ “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” หรือรวบรวมพลเมืองเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการกวาดต้อนชาวเมืองที่หลบหนีเข้าป่าและกวาดต้อนผู้คนจากสิบสองปันนาและรัฐฉาน (พม่า) มาเชียงใหม่ เชียงใหม่จึงพ้นจากสภาพเมืองร้างและยังได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง อีกด้วย นอกจากนั้นพระเจ้ากาวิละได้ฟื้นฟูเชียงใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ราชประเพณี โดยกระทำพิธีราชาภิเษกสถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ในลักษณะเดียวกับราชวงศ์มังราย การสร้างกำแพงเมืองขึ้นใหม่ การสร้างอนุสาวรีย์ช้างเผือก และการทำนุบำรุงพุทธศาสนา เป็นต้น เชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละจึงมีความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่นและเป็นศูนย์ กลางของล้านนา ที่เข้มแข็ง และหลังจากสมัยพระเจ้ากาวิละแล้วก็มีเจ้าเมืองปกครองต่อมาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนรวมทั้งสิ้นมี 9 องค์ กลุ่มชาวไทลื้อในไทยยังเดินทางไปยังสิบสองปันนาเพื่อสืบค้นหารากเหง้าของบรรพบุรุษของตนเองอยู่เป็นระยะ ๆ ทั้งการเดินทางส่วนบุคคลหรือเดินทาง

ไปในนามของสมาคมไทลื้อแห่งประเทศไทย แม้ชาวไทลื้อในสิบสองปันนาโดยเฉพาะในเขตเมืองจะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายกับชาวจีนเป็นส่วนมากไปแล้วก็ตาม แต่ศิลปวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยว การพ่อนนทกรรมและการสาธิตน้ำในประเพณีปีใหม่ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวชาวไทลื้อในสิบสองปันนาที่ยังคงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเดิมของตนไว้ได้ก็ยังมีมาก แต่อาศัยอยู่ในพื้นที่รอบนอกห่างไกลออกจากตัวเมือง เช่น ไทลื้อในเมืองแวน เมืองหลวง เมืองฮา เมืองล้า หมู่บ้านไทลื้อที่มีชื่อเสียงในธุรกิจการท่องเที่ยวคือหมู่บ้านกาหลันป่าเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมไทลื้อที่เป็นหมู่บ้านเปิด นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเที่ยวชมวิถีชีวิตชาวไทลื้อได้โดยสะดวก หมู่บ้านกาหลันป่ายังคงรักษารูปแบบของหมู่บ้านดั้งเดิมไว้ได้ (สุริย์ บุญญาอนุพงศ์ และคณะ, 2559)

การเดินทางจากล้านนาไปสิบสองปันนาหรือจีนตอนใต้สามารถเดินทางได้ทั้งทางอากาศด้วยเครื่องบิน บินตรงจากเชียงใหม่-คุนหมิง หรือเชียงราย-คุนหมิง และการเดินทาง ทางบกโดยรถรับจ้างบนเส้นทาง R3A ซึ่งเชื่อมเส้นทางระหว่างสามประเทศไทย ลาว จีน มักจะใช้เส้นทางบ่อแก้ว-หลวงน้ำทา-บ่อเต็น-บ่อหาร ระหว่างเส้นทางนี้มีสิ่งที่น่าสนใจมากมาย เช่น วิถีชีวิตชนกลุ่มน้อยในลาวซึ่งยังคงดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายดั้งเดิมบ้านเรือนยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมอยู่ เหมาะที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ศึกษาให้กับผู้ที่สนใจในด้านสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และศึกษาด้านศิลปะแขนงต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี การสร้างเส้นทาง R3A ทำให้ธุรกิจโรงแรมและการท่องเที่ยวเจริญเติบโตขึ้นมาก มีโรงแรมสร้างใหม่เกิดขึ้นที่บ่อเต็นหลายแห่งเพราะเป็นจุดพักระหว่างการเดินทางและเป็นด่านตรวจคนเข้าเมืองระหว่างลาวกับจีน เส้นทาง R3A ยังเป็นเส้นทางที่นักท่องเที่ยวจีนนิยมนำรถยนต์ส่วนตัวเข้ามาในไทย ซึ่งปัจจุบันจำนวนของนักท่องเที่ยวจีน จากทางตอนใต้ของจีนที่ใช้เส้นทาง R3A เพื่อเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมีมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสำคัญหรือเป็นวันหยุดยาวของจีน

รูปที่ 1.4 วัดป่าเจ เชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน
ที่มา: สุภมาส วงศ์ไทย, 2560

แนวโน้มนักท่องเที่ยวในภูมิภาคเอเชียหันมาท่องเที่ยวในภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น ผนวกกับความร่วมมือในด้านการบริการจัดการท่องเที่ยวระหว่างภูมิภาคเอเชียที่เป็นผลมาจากการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) โดยเฉพาะทางจีนตอนใต้ จัดว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใน AEC รัฐบาลจีนมีนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะด้านจุดแข็งของการท่องเที่ยวที่มณฑลยูนนาน มีการท่องเที่ยวที่หลากหลายทั้งด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม และสถานที่ท่องเที่ยวที่เกิดจากธรรมชาติ ทั้งนี้นำมาซึ่งการลงทุนและสร้างความพร้อมทั้งด้านโรงแรม ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยวและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ขณะที่จีนก็ยังมีจุดอ่อนด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ขาดความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว บางแห่งยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับนักท่องเที่ยว จีนยังขาดมาตรฐานของบริษัทธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ในท้องถิ่น บางรายมาตรฐานอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากมีการแข่งขันด้านราคาในประเทศสูง ทำให้เกิดการตัดราคา และการลดต้นทุนการดำเนินงานของผู้ประกอบการ จึงส่งผลถึงคุณภาพในการให้บริการ และยังมีปัญหาธุรกิจการท่องเที่ยวนอกระบบ มีการหลอกลวงนักท่องเที่ยว ทำให้ภาพลักษณ์ในการท่องเที่ยวเสียหาย ประกอบกับข้อกฎหมายที่ซับซ้อนไม่ชัดเจน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ บ่อยครั้ง ทำให้การติดต่อกับหน่วยราชการมีความยุ่งยาก

ปัจจุบันนักท่องเที่ยวจีนให้ความสนใจประเทศไทยสูงมากในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี 2556 เป็นต้นมา ส่วนหนึ่งเป็นการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยโดยตามรอยจากภาพยนตร์ Lost in Thailand “แก๊งม่วนป่วนไทยแลนด์” และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวจีนส่วนใหญ่ก็ทำให้เกิดปัญหาหลายด้าน ทั้งพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ การขับขีรถที่ไม่คุ้นเคยเส้นทางและไม่ชำนาญ การไม่เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา ทำให้คนไทยหรือคนล้านนาจำนวนหนึ่งมองว่าเป็นวิกฤติประเทศที่เกิดจากการท่องเที่ยว แต่หากจะพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระบบการท่องเที่ยวจะต้องร่วมมือกันเพื่อสร้างการท่องเที่ยวที่ดีและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสม ตลอดจนมีการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดทำป้ายจราจร คู่มือการท่องเที่ยวต่าง ๆ เป็นภาษาจีน ซึ่งจะเป็น โอกาสในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการเชื่อมโยงวัฒนธรรมล้านนาและวัฒนธรรมของจีนตอนใต้ได้เป็นอย่างดี

“ภาคการท่องเที่ยว” กลายเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะตลาดนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เติบโตทั้งในเชิงจำนวน และรายได้อย่างชัดเจน สะท้อนได้จาก GDP ของประเทศไทย ปี 2559 อยู่ที่ 14.36 ล้านล้านบาท โดยรายได้ภาคการท่องเที่ยวคิดเป็นสัดส่วน 17% ของ GDP โดยรวม หรืออยู่ที่ 2.51 ล้านล้านบาท ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่มาจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ สูงถึง 65% หรืออยู่ที่ 1.64 ล้านล้านบาท นักท่องเที่ยวต่างชาติที่เข้ามาเมืองไทยมากที่สุดในปี พ.ศ. 2559 คือ “นักท่องเที่ยวจีน” ด้วยจำนวน 8,221,526 คน ทำรายได้ให้ภาคการท่องเที่ยวไทยเป็นอันดับ 1 อยู่ที่ 439,287 ล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

“กระแส Lost in Thailand ในกว้างซีแรงไม่ตก ดันกระแสเที่ยวไทยของเต็มแล้ว เป็นที่น่ายินดีว่า อานิสงค์จากภาพยนตร์เรื่อง “แก๊งม่วนป่วนไทยแลนด์” (Lost in Thailand) หรือที่ชาวจีนเรียก “ไท่จิ่ง” (泰囧) ช่วยปลุกกระแสนิยมไทยให้กับชาวจีนอย่างมาก ไม่เว้นแม้แต่ในกว้างซีเอง”

“3 ซ่าแดนมังกรกับภารกิจล่าฮากระจาย ถล่มรายได้สูงสุดในประวัติศาสตร์จีนกว่า 6 พันล้านบาท ถ่ายทำในเมืองไทย ปลุกกระแสตามรอย Lost in Thailand ฟีเวอร์!”

รูปที่ 1.5 สื่อภาพยนตร์เรื่อง Lost in Thailand “แก๊งม่วนป่วนไทยแลนด์”.

ที่มา: โพสต์ทูเดย์, 2559

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนาในปัจจุบันยังคงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ทั้งนี้เพราะการที่ชาวล้านนายังคงอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ได้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาและได้ตั้งสมมติฐานในการศึกษาดังต่อไปนี้

1.6 สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานประการที่หนึ่ง บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สมมติฐานประการที่สอง สักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

1.7 แนวทางการวิจัย

สำหรับแนวทางการวิจัยที่ทางผู้วิจัยจะนำมาใช้เพื่อตอบสนองมาตรฐานทั้ง 2 ข้อ ผู้วิจัยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะยั่งยืนได้ โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาล้านนา” ได้รวมเอา 8 จังหวัดของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วยพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

ผู้วิจัยศึกษาการใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาล้านนา เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ทั้งนี้เพราะชาวล้านนาที่ได้รวมเอา 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนต่างมีลักษณะที่หลากหลายประการที่มีอัตลักษณ์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นวิถีในการดำรงชีวิต ตลอดจนแบบแผนในประเพณีการปฏิบัติรวมทั้งการมีระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนภูมิปัญญาล้านนาที่เต็มไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของพวกตน อีกทั้งยังมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นแหล่งอารยธรรม แหล่งโบราณสถาน เป็นต้น

สำหรับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

- 1) จากการใช้อเอกสาร (Documents) ทั้งจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ (Primary and Secondary Sources)
- 2) จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ซึ่งได้แก่

กลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง แกนนำชุมชน

กลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการและอื่น ๆ ได้แก่ นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์ กลุ่มภาคประชาสังคมที่สนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่ผู้วิจัยทำการศึกษานักพัฒนาหรือข้าราชการในพื้นที่ล้านนา

กลุ่มที่สาม ได้แก่ กลุ่มที่ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนา อันได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น โดยเฉพาะในการนำภูมิปัญญาล้านนาอันได้แก่ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” มาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อม ตามสภาพธรรมชาติ รวมทั้งการนำมาใช้ในการตั้งถิ่นฐานตามระบบนิเวศน์ เช่น การจัดการน้ำและการจัดระเบียบทางสังคมของชาวล้านนา เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวล้านนายังได้มีการนำภูมิปัญญาดังกล่าวมาประยุกต์ในการจัดทำ สมุนไพรพื้นบ้านล้านนาตลอดจนความเชื่อและพิธีกรรม อีกทั้งยังได้มีการนำภูมิปัญญาของชาว ล้านนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยสนใจการท่องเที่ยว ประเภทหลังสุดโดยมุ่งเน้นไปที่ชาวล้านนาภูมิปัญญาอันได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญา ชาวบ้าน มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งคำว่า “ความยั่งยืน” ที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในสมมติฐานประการที่สอง ผู้วิจัยใช้ในความหมายที่ว่า หาก จะให้ “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน จะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนอง ความต้องการของนักท่องเที่ยว” นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาล้านนา และวัฒนธรรมของชาวล้านนา

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยยึดหลักการดังต่อไปนี้

1) ถ้าเป็นข้อมูลจากการใช้เอกสารไม่ว่าจะมาจากแหล่งปฐมภูมิหรือทุติยภูมิ ผู้วิจัยใช้ เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อแสวงหา “นัย” หรือ “ความหมายที่แฝงอยู่ใน ถ้อยคำ” ข้อความที่ปรากฏในเอกสารที่นำมาใช้ที่บางครั้งความหมายดังกล่าว “แฝงหรืออยู่ในระดับ ที่ลึกมาก” (Deeper Latent Meanings)

2) ถ้าเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้วิจัยใช้ “เทคนิคการวิเคราะห์แบบ อุปนัย” (Inductive Analysis) ควบคู่กับ “ศาสตร์แห่งการตีความ” (Hermeneutics) ที่การใช้เทคนิค หลังผู้วิจัยต้องพิจารณา “ตัวบท” (Texts) ควบคู่กับ “บริบท” (Contexts) เพราะถ้าบริบทเปลี่ยน ความหมาย “ตัวบท” ก็จะเปลี่ยนไปตาม “บริบท” และที่สำคัญตัวผู้วิจัยก็ต้องเข้าใจเจตนาของผู้ที่ สร้างหรือประกอบสร้าง “ตัวบท” ด้วยว่า มีเจตนาที่ให้สัมภาษณ์ดังกล่าวนั้นมีเจตนาอย่างไร

การที่ผู้วิจัยเลือกหัวข้อ “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้ศักยภาพ ของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” นอกจากผู้วิจัยได้ให้เหตุผลไว้ในเบื้องต้นเกี่ยวกับความเป็นมาของ ทูนาทางภูมิปัญญาล้านนาแล้ว ผู้วิจัยเลือกด้วยเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ “ล้านนาแห่งอดีต : ข้อเสนอและการพัฒนา จะพัฒนาท้องถิ่นด้วยจิตสำนึกอย่างไร” โดยมีข้อความและสาระที่โดดเด่น เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา ประการแรก คือ ล้านนาเป็นที่มาอีกแหล่งของอารยธรรมไทยใน ปัจจุบัน ประการที่สอง คือล้านนาเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับสุโขทัยและพ่อขุนรามคำแหง ประการที่สาม คือ ตอนที่ เป็นเอกราชสมัยพระยาเชียงแสนกษัตริย์พระองค์แรก...” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2556)

นอกจากนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ยังได้นำเสนอข้อความอีกตอนหนึ่งไว้ในหนังสือ “ล้านนา นิยม : คำโครงการประวัติศาสตร์เพื่อความรู้และความภูมิใจในท้องถิ่น” ได้นำเสนอข้อความตอนหนึ่งระบุว่า “...ล้านนาเป็นหน่วยทางการเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่ถูกสร้างให้มีลักษณะเฉพาะของตน ความเป็นอาณาจักรไม่อาจเกิดขึ้นได้ทันทีทันใด เมื่อก่อตั้งอาณาจักรล้านนา... พร้อมกับสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัฒนธรรม ที่หล่อหลอมบ้านเมืองขึ้นเป็นอาณาจักร...” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และอัครเดช สุภักกุล, 2557)

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยเลือกหัวข้อวิจัย คือข้อความที่เสนอไว้ในหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทย : จากคนไทยพลัดถิ่น ทิ้งแผ่นดินถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475” ว่า “ล้านนาประเทศอาณาจักรเก่าทางเหนือก่อนจะรวมเป็นไทย...ที่เรารู้จักกันในอดีตว่า “รัฐล้านนา...” (ภาสกร วงศ์ตะวัน, 2556)

จากการที่ผู้วิจัยนำเสนอทัศนะของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในหนังสือทั้ง 2 เล่ม และหนังสือของภาสกร วงศ์ตะวัน แล้วยังมีหนังสือ “ประวัติศาสตร์ล้านนา” ของสุรัสวดี อ๋องสกุล เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาได้อย่างเป็นระบบและเชื่อถือได้ (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2558) ซึ่งทำให้เป็นที่มาที่ผู้วิจัยเลือกหัวข้อวิจัยดังกล่าว

ประกอบกับ ได้มีตัวชี้วัดด้านรายได้ จากการบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558 -2560 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนามีอัตราการเติบโตของรายได้ ช่วง 3 ปี (Revenue) Growth จากการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา คิดเป็นร้อยละ 14.46% ซึ่งสูงกว่าทุกเขตพัฒนาการท่องเที่ยวทั้ง 5 เขต ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 5 ด้านศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2554) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560 โดยมีการวางรากฐานการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การสร้างรายได้ 2.5 ล้านล้านบาท และกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ด้านสังคมมีการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในสังคมไทย รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อมีการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

1.8 กรอบแนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่าประเภทของการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความสนใจ และได้รับความนิยมนอกจากชาวต่างชาติอย่างมาก คือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมเป็นหลัก เพราะฉะนั้นไม่ว่านักท่องเที่ยวจากต่างประเทศหรือในประเทศมาท่องเที่ยว ก็จะเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและซึมซับวัฒนธรรมด้วย ตัวอย่างเช่น ตามแหล่งโบราณสถาน แหล่งสถาปัตยกรรม แหล่งขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีของไทยได้จัดในลักษณะของงานเทศกาลประจำปี ซึ่งถ้าหากภาครัฐ ภาคเอกชน โดยเฉพาะภาคประชาสังคมที่ประกอบด้วย ชุมชนท้องถิ่นร่วมมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยแต่ละภาคส่วนต่างให้ ผู้รู้ ผู้ชื่นชอบ ผู้หลงใหล ในการท่องเที่ยวประเภทนี้ ทำให้เกิดความยั่งยืนได้ แต่การพัฒนาดังกล่าวหากมีการใช้ทุนทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้านที่ประกอบด้วยความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชนได้รับมาจากระบบการที่สั่งสม และ สืบสานกันมา เรียกว่า “ภูมิปัญญาสั่งสม” ซึ่งหากพิจารณาจากประวัติศาสตร์ล้านนาแล้ว ล้านนาในอดีต จะพบสิ่งที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนา” เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่า และมีการสร้างสรรค์ผ่านการศึกษาและสั่งสม สืบสาน จากแหล่งวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (2413-2550) จากแหล่งวรรณกรรมล้านนาที่ได้คัดสรร จากแหล่ง โบราณคดีล้านนา จากแหล่งรวมเอาลักษณะเด่นด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีหลักฐานอ้างอิง จากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ หรือหากกล่าวอีกนัยหนึ่งคือกรอบแนวคิด ทางผู้วิจัยเห็นว่าลักษณะโดดเด่นของบริบทด้านสังคม และวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของล้านนาให้มีความยั่งยืนได้ โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านของล้านนาที่ได้รับการถ่ายทอด สืบสาน สร้างสรรค์กันมาอย่างต่อเนื่องยาวนานรุ่นสู่รุ่น จนเรียกได้ว่า “ภูมิปัญญาสั่งสม” ของชาวล้านนา

อีกประการหนึ่งคือ ระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา ล้านนาได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาและคติความเชื่อจากภารตะที่มากับพุทธศาสนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-16 เป็นต้นมา หากได้ศึกษาถึงรากฐานดั้งเดิมของระบบศีลธรรมในล้านนาโดยแท้จริงแล้ว ก็จะพบความจำเป็นที่ต้องพิจารณาระบบคุณค่าที่มีอยู่ในวิถีล้านนาก่อนการเข้ามาแพร่กระจายของพุทธศาสนาด้วย ซึ่งการวิเคราะห์ด้านานและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตยาวนานจนถึงปัจจุบัน พบว่า คนในล้านนามีความคิดความเชื่อและ

ระบบคุณค่าที่มีพัฒนาการมายาวนานกว่าพันปีแล้ว ในที่นี้ขอเรียกว่า “ภูมิปัญญาสั่งสม” ซึ่งแสดงให้เห็นระบบความคิด ความเชื่อ คุณค่า ความหมาย และความรู้สึกที่คนมีต่อการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อเนื่องกันหลายศตวรรษในล้านนาแล้วก่อตัวขึ้นเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ระบบศีลธรรมหรือภูมิปัญญาแห่งล้านนา” ซึ่งในปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นร่องรอยอยู่มากในหลายท้องถิ่นหลายจังหวัดทางภาคเหนือ

การศึกษาความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาและจำแนกตามลักษณะของอุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจของความเชื่อไว้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อการนับถือผี ความเชื่ออุดมคติและการปลดปล่อย ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ ทั้งนี้ยังมีการนำเอาเฉพาะลักษณะเด่นบางประการเกี่ยวกับความเชื่อข้างต้นมาพิจารณาเพื่อให้เห็น พลวัต และการปรับใช้ หรือการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) ในการกำหนดท่าทีความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และระหว่างคนด้วยกันในสังคมล้านนา

อนึ่งระบบความสัมพันธ์ทำนองเดียวกันนี้ นอกจากบริเวณล้านนาแล้วยังปรากฏว่าในบรรดากลุ่มชนคนไท ลาว ลัวะ ข่า ขมุ กะเหรี่ยง ซึ่งล้วนอยู่ร่วมกันในล้านนาและปริมณฑลใกล้เคียงกัน เช่น สิบสองปันนาในยูนาน สิบสองจุไทในเวียดนามเหนือ รัฐฉานในพม่า ส่วนมากในประเทศลาว และลงมาถึงภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางของไทย ต่างก็มีภูมิปัญญาสั่งสมนี้ร่วมกันและยังคงสืบสานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันในระดับชุมชนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

บทที่ 2

แนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาล้านนา

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” ผู้วิจัยจะขอเสนอแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย รวมถึงการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยสังเขป จากนั้นผู้วิจัยจะขอเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่นของล้านนาคตามลำดับ ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

“ภูมิปัญญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” มีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ปัญหาของมนุษย์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) ความรู้และความคิดของมนุษย์นั้น เมื่อได้รับการถ่ายทอด สังคม ปรับปรุง คัดแปลง และสืบทอดกันมาหลายชั่วบรรพบุรุษ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่ามีคุณค่า ละเอียด ประณีต มีลักษณะแสดงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของกลุ่มชนหรือชนชาตินั้น ๆ เรียกว่า “ภูมิปัญญา” แม้ว่าตามศัพท์ ภูมิปัญญา จะแปลว่า พื้นความรู้ ความสามารถ แต่โดยความหมายที่แท้จริงก็คือ ต้องเป็นสิ่งที่มีการสั่งสม ขอมรับ และสืบทอดมาสู่สังคมมนุษย์นั้น ๆ แสดงถึงอัจฉริยภาพของกลุ่มชนหรือชนชาตินั้น ๆ “ภูมิปัญญา” คือ พื้นความรู้ของประชาชนในสังคมนั้น ๆ และโดยสังคมนั้น ๆ ปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อใจ เข้าใจร่วมกัน รวมเรียกว่า ภูมิปัญญา ฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจะหมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบด้วยตนเองหรือทางอ้อม โดยการเรียนรู้จากผู้ใหญ่ ความรอบรู้สะสมเหล่านี้เรียกว่า ภูมิปัญญา (ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวัสนี ศีลตระกูล, 2533)

“ภูมิปัญญา” (Wisdom) คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคล ซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ในแต่ละยุคสมัยนั่นเอง บุคคลที่สามารถปรับแผนชีวิตนี้เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์

ท้องถิ่น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” Local Wisdom ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2534)

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์ จนเกิดปัญหา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง โดยไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชา จึงจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ๆ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัวในการดำเนินชีวิต (กรมวิชาการ, 2538) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Indigenous Knowledge) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราที่ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญหาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะเรื่อง ไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ จึงจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิต (กรมวิชาการ, 2538) “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” สัมผัสขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตสังคมและในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้ว ฟันฟู ประยุกต์ และประดิษฐ์ เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น นักฟื้นฟู นักประยุกต์ และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือ “ผู้รู้ชาวบ้าน” และสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534)

“ภูมิปัญญาไทย” (Thai Wisdom) หมายถึง ความรู้ ความสามารถ วิธีการ ผลงานที่ค้นคว้า รวบรวมและจัดเก็บเป็นความรู้ โดยถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดเป็นผลผลิตที่ดี งดงาม มีคุณค่า มีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ 23, 2550) “ภูมิปัญญาไทย” หมายถึง ความรู้และความสามารถของคนไทยที่ได้รับการถ่ายทอด สัมผัส ปรับปรุงคัดแปลง และสืบทอดกันมาหลายชั่วบรรพบุรุษผู้ลูกหลานไทยปัจจุบัน มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แสดงความรู้และพัฒนาการแห่งความคิด ออกเป็นวิธีการ นวัตกรรม หรือผลิตผลปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน หรือหมายถึง โครงร่างแห่งความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่สะสมมาเป็นเวลานาน ผ่านประสบการณ์ การเรียนรู้ การพัฒนา และการถ่ายทอดนั้นได้ช่วยในการแก้ปัญหาและสนับสนุน ในการพัฒนาชีวิตของประชาชน

ให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของเวลาและสิ่งแวดล้อม (รุ่ง แก้วแดง, 2544) หรือ “ภูมิปัญญาไทย” (Thai Wisdom) หมายถึง ผลของประสบการณ์ที่สั่งสมของคนที่ยืนยันจากการปฏิบัติสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ ดำรงอยู่และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีคุณภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐาน หรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศ แต่มีส่วนแลกเปลี่ยน เลือกรับ และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น คือความหมายของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาไทย ที่ผู้วิจัยจะใช้อธิบายงานวิจัยตามความหมายดังกล่าวสำหรับการทำวิจัยนี้

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนท้องถิ่นสมาชิกชุมชนหรือชาวบ้านไทย โดยครอบคลุมคิดเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นหลักนำร่องของความคิดและเป็นเครื่องกำหนดเส้นทางการศึกษาค้นคว้า มีแนวทางศึกษาตามแนวทางไม่ว่ากลุ่มชนใด เมื่อได้ตั้งหลักแหล่งในการทำมาหากินอย่างต่อเนื่องในบริบทหรือสภาพแวดล้อมใดเป็นเวลานานหลายชั่วคน ย่อมเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อมแห่งพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีการปรับตัวและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมกับการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้น กระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ โลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ ความเชื่อ พิธีกรรม และวิถีชีวิต อันสืบเนื่องจากการปรับตัวที่ได้มีการสั่งสมสืบสานและปรับเปลี่ยนต่อเนื่องกันมาในกลุ่มชนรุ่นต่อ ๆ มา รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับคนในวัฒนธรรมอื่นที่ได้ไปมาหาสู่กันตลอดมา จึงรวมเรียกประสบการณ์นี้ว่า “ภูมิปัญญาสั่งสม” (ประเวศ วะสี, 2535, น.7)

สำหรับศาสตร์อย่างเช่น วิทยาศาสตร์และประยุกต์วิทยา หรือเทคโนโลยีถือเป็น “ภูมิปัญญาใหม่” ที่มีแหล่งกำเนิดในสังคมตะวันตก และโดยเหตุผลที่ชาติตะวันตกมีอำนาจอิทธิพลทางการเมือง และเศรษฐกิจ แผ่ขยายครอบงำหลายประเทศ หลายกลุ่มชนทั่วโลก ดังนั้นในช่วง 2 ศตวรรษที่ผ่านมา ศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมชุมชนทั้งหลาย โดยทั่วไปย่อมช่วยแก้ปัญหาหลายอย่าง แต่ก็ยังสร้างปัญหาเพิ่มขึ้นหลายอย่างเช่นกัน การที่สังคม ชุมชนท้องถิ่นทั้งหลายในโลกมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมในพื้นฐานของการสั่งสม “ภูมิปัญญาใหม่” ที่รับเข้ามาจึงมีอาจแทนที่ “ภูมิปัญญาสั่งสม” หรือ “ภูมิปัญญาเดิม” ได้ทั้งหมด โดยทั่วไปภูมิปัญญาเดิมมักได้รับการเลือกสรร ทดสอบหรือ

คัดแปลงตามเหตุปัจจัยและพลวัตทางวัฒนธรรมแห่งกลุ่มชนนั้น จึงยังจำเป็นและเหมาะสมกับกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตและประสบการณ์ที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน ธรรมชาติของความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไม่ว่าในสังคมชุมชนใดจะไม่เปลี่ยนแปลงอย่างซูดรากถอน โคน หากต้องมีการปรับเปลี่ยนบนพื้นฐานรากเหง้าวัฒนธรรมสังคมเพราะคนในทุกสังคมทุกชุมชนต่างย่อมมีความเคยชินเดิมเป็นฐาน ดังนั้น“ภูมิปัญญาใหม่” จึงย่อมได้รับการทดสอบ ปรับเปลี่ยน คัดแปลงให้สอดคล้องกับความจำเป็น โดยมี “ภูมิปัญญาสั่งสม” เป็นพื้นฐานรองรับ

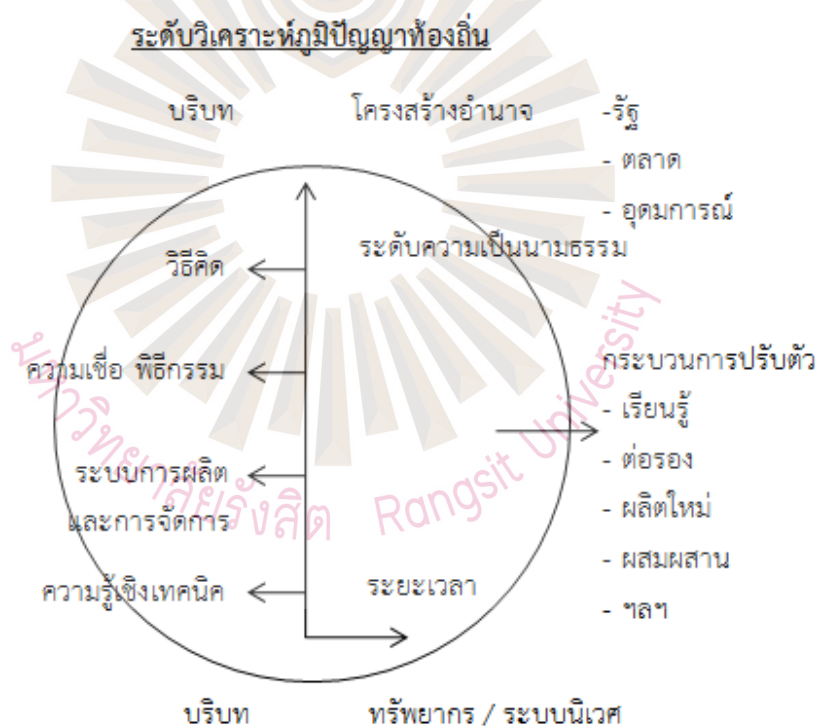
ธรรมชาติของวัฒนธรรมมักจะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชน เพราะฉะนั้นย่อมมีความหลากหลายที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและลักษณะสังคม ชุมชนท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน ในความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งในระยะหลัง ๆ ในแวดวงวิชาการทั้งสังคมไทยและต่างประเทศต่างให้ความสำคัญกับ “การศึกษาทางวัฒนธรรม” หรือ “Cultural Studies” (Rodman, 2017) เพราะวัฒนธรรมคือความหมายที่มีนัยที่หมายถึงระบบความคิด ระบบความเชื่อในพิธีกรรมในศาสนาในแบบแผนในการดำรงชีวิต เป็นต้น

ความหลากหลายทางวัฒนธรรมจึงเป็นความมั่งคั่งทางปัญญาที่จะเป็นพลังในการปรับเปลี่ยนและพัฒนาสังคม ชุมชนท้องถิ่น ให้มีความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม วัฒนธรรม และประสบการณ์สั่งสมของกลุ่มชนนั้น ๆ ความพยายามใดที่จะทำลายความหลากหลายเป็นการบั่นทอนพลังตามธรรมชาติ และย่อมก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ในสังคมได้ ชุมชนสมัยใหม่ ที่เรากู้เคยแล้วกับกระบวนการเรียนรู้ที่มีการจัดตั้งอย่างมีระเบียบแบบแผนในรูปของโรงเรียนหรือสถาบัน เพื่อการถ่ายทอด “พัฒนาภูมิปัญญา” และ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ผลทำให้เราสามารถเรียนรู้ได้มากภายในเวลาที่จำกัดก็จริง หากแต่ในชีวิตจริงนอกชั้นเรียน การเรียนรู้ตามธรรมชาติย่อมมีอยู่ตลอดเวลา ในช่วงชีวิตของคนคนหนึ่ง โดยเฉพาะการเรียนรู้จากข้อเท็จจริงในชีวิตประจำวันยังคงเป็นสัดส่วนการเรียนรู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด

โดยทั่วไปแล้วการสร้างสรรคภูมิปัญญาตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตก็เกิดจากการเรียนรู้จากธรรมชาติ ประสบการณ์ในชีวิตจริงที่เป็นพื้นฐานตลอดมาและยังคงดำเนินต่อไปในสังคมอุตสาหกรรม สังคมข้อมูลข่าวสารที่มีการปฏิวัติวิธีการเกี่ยวกับการบริหารจัดการข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ดังนั้นการเรียนรู้นอกชั้นเรียน จึงเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองตามธรรมชาติด้วยระบบข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยและนับจะทวีความสำคัญยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม สังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันดังปรากฏการณ์มากมายที่แสดงหรือสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ซึ่งแม้จะสามารถพัฒนาโลกทางวัตถุให้เจริญก้าวหน้าอย่างมาก ทำให้มนุษย์มีความสะดวกมากขึ้น แต่ความเจริญดังกล่าว มนุษย์ก็ได้ทำลายสิ่งต่าง ๆ ไปอย่างมากมายเช่นกัน และที่สำคัญมนุษย์กำลังเผชิญกับสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพถูกทำลายอย่างมหาศาล และมนุษย์ได้มองข้ามคุณค่าของสิ่งมีชีวิตตลอดจนละเลยต่อสิ่งที่ดึงดูดใจของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นปัญหาใหญ่ที่เราจะอย่างไรจึงจะยกระดับความเชื่อความรู้สึกที่มีอยู่อย่างหลากหลายให้เป็นระบบ ให้มีความเข้มแข็ง และสามารถเป็นพลังที่จะขับเคลื่อน ชุมชนท้องถิ่น ได้ ซึ่งถ้าหากพิจารณาตามกรอบแนวคิด ระดับการวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็จะสามารถศึกษาได้จากรูปที่ 2.1 ได้ดังต่อไปนี้

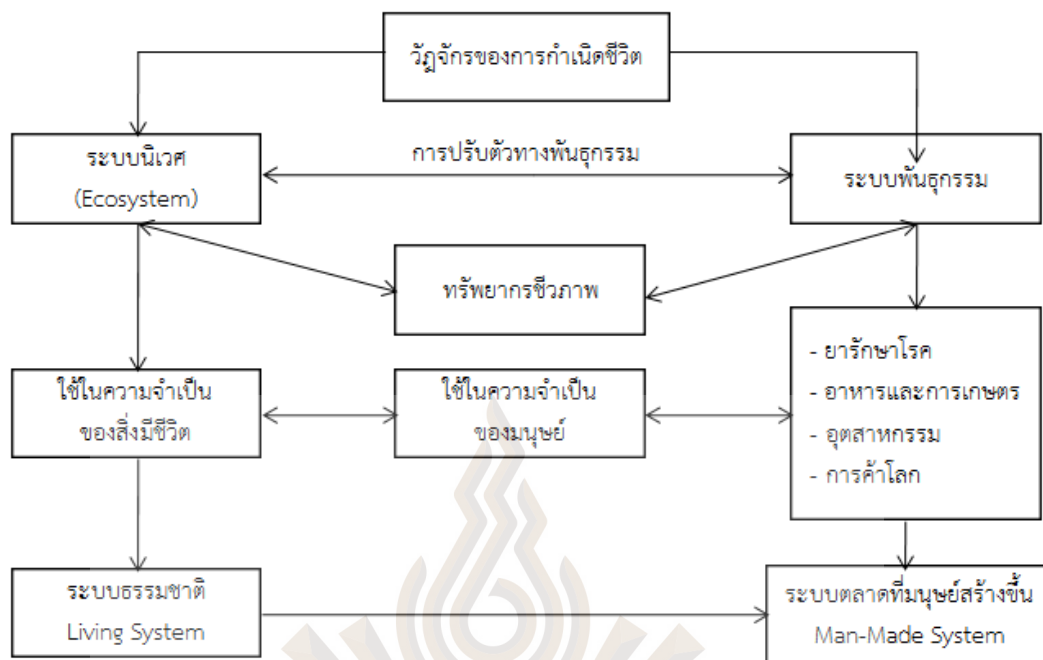
รูปที่ 2.1 แสดงระดับการวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ที่มา : Wyatt, 1969, p. 380

การศึกษา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ในระดับล่างสุดที่ถือเป็นการรักษาระดับที่เป็นรูปธรรม หรือเป็นระดับปรากฏการณ์ที่ถือเป็นระดับเทคนิคของภูมิปัญญา หรือความรู้เชิงเทคนิค ตัวอย่างเช่น ชุมชน ท้องถิ่นมีวิธีการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อย่างไร ภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้าน ความรู้ทางเทคนิคของประมงพื้นบ้าน ตัวอย่างเช่น ประมงพื้นบ้านจะรู้เป็นอย่างดีว่ามีพันธุ์ปลาอะไรอยู่ที่ไหน เมื่อไร และจะจับอย่างไร จะออกทะเลไปเมื่อไหร่จึงจะปลอดภัยจากคลื่นลมและสามารถจับปลาได้ตามที่ต้องการ

ที่กล่าวมาข้างต้นคือ ตัวอย่างของความรู้เชิงเทคนิคที่ทำให้ชาวประมงสามารถจับปลาได้ ถ้าความรู้เชิงเทคนิคของแพทย์พื้นบ้าน ตัวอย่างเช่น มีต้นไม้อะไรเป็นสมุนไพรได้บ้าง สมุนไพรแต่ละชนิดรักษาโรคอะไรได้ บ้าง สมุนไพรชนิดไหนควรผสมกับชนิดไหนจึงจะมีประสิทธิภาพสูง สมุนไพรแต่ละชนิดมีสรรพคุณอย่างไร ใช้วิธีดื่มกินยาอย่างเดียวยหรือนวดด้วย เป็นต้น ความรู้เชิงเทคนิคดังกล่าว คงจะอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีระดับความรู้ของชุมชนท้องถิ่นที่สูงกว่า นั่นคือระดับของความสัมพันธ์ ทั้งนี้เพราะความรู้เชิงเทคนิคที่เป็นจริงได้ จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของคนที่เกี่ยวข้องหรือมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

โดยทั่วไป “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เป็นเรื่องของความอยู่รอดของชีวิตของมนุษย์และสรรพสิ่งโดยมีความสัมพันธ์กับวัฏจักรของการดำเนินชีวิตที่ต้องมีความสัมพันธ์กับระบบต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ระบบนิเวศ ระบบพันธุกรรม ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์และปรับตัวทางพันธุกรรมเชื่อมโยงต่อกัน ดังรูปที่ 2.2 ดังต่อไปนี้ (จิตรา วีรบุรินทร์ และคณะ, 2551, น. 14-9)

รูปที่ 2.2 แสดงความอยู่รอดของชีวิตมนุษย์และสรรพสิ่งโดยมีความสัมพันธ์
กับวิสัยทัศน์ของการดำเนินชีวิตที่ต้องมีความสัมพันธ์กับระบบต่าง ๆ
ที่มา: จิตรา วีรบุรินนท์ และคณะ, 2551

อย่างไรก็ตามจากรูปที่ 2.2ข้างต้น พบว่า มุมมองทัศน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม มีข้อสังเกตจากมุมมองของนักพัฒนา คือ

- 1) ลัทธิทันสมัยแต่ไม่พัฒนา (สังคมกึ่งตอน/ไร้ราก)
- 2) ลัทธิกรุงเทพฯ นิยม (บริโภคนิยม/ทุนนิยม)
- 3) โลกวิบัติด้วยทุนข้ามชาติ (การจัดระเบียบโลกใหม่อย่างไร้ความเป็นธรรม)
- 4) พื้นฟูปัญญาท้องถิ่นตลอดรวมทั้งการถักทอให้เป็นชุดความรู้ที่สะท้อนความเป็นเอกภาพของภูมินิเวศและสากล เพื่อการพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน
- 5) ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมินิเวศสร้างค่านิยมและความหมายใหม่ของ “การพัฒนา” บนพื้นฐานของความเป็นไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้น หากนำมาศึกษาและวิเคราะห์หาหนทาง ตลอดจนวิธีดำเนินการ ป้องกันและส่งเสริม ย่อมสามารถใช้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาทุนทางสังคมได้ โดยอยู่บน พื้นฐานของการพัฒนาภูมิปัญญาไทยอย่างยั่งยืน” (จิตรา วิรุณินท์ และคณะ, 2551) ขณะเดียวกัน หากชุมชนท้องถิ่นไหนมีการส่งเสริม “การพัฒนาทุนทางสังคม” หรือมี “ทุนทางสังคม” ก็จะสามารถนำมาฟื้นฟู “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ได้และลดปัญหาความเสื่อมถอยของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ เช่นกัน

ผู้วิจัยขอเสนอพัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยดังต่อไปนี้

2.2 พัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่น

พัฒนาการของภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาคเป็น ผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัวสร้างสรรค์ ขึ้นเป็น วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิธีการดำรงชีพในบริบทสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากการ จัดระบบเหมืองฝายแห่งภาคเหนือ ที่มีได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรน้ำมาหล่อเลี้ยง การกสิกรรมในบริเวณที่ราบหว่านเขาเท่านั้น (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2540)

การจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชนและระหว่างชุมชน เช่นเดียวกัน การปลูกบ้านสร้าง เรือนและการทำงาน ทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศน์ที่มีฤดูกาลน้ำมากน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบ ลุ่ม มีสายน้ำหล่อเลี้ยง เป็นหลักในการทำมาหากินการแก้ปัญหาในการครองชีพที่รับสภาพความจริง ที่มีความแตกต่างไปจากภาคเหนือ แล้วการดำเนินชีวิตตาม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอีสานที่ ดำรงชีพอยู่ในสังคมเกษตรกรรม ตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่แห้งแล้งกันดารนั้น ในความ เชื่อต่อการดำเนินชีวิตที่มีความผาสุกและเจริญรุ่งเรืองเกิดขึ้นแก่ครอบครัวและบ้านเมืองก็ต้องมีการ ประกอบพิธีกรรม มีการเช่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และร่วมทำบุญตามประเพณีทางพุทธ ศาสนาด้วยทุก ๆ เดือนในรอบปีนั้นมีการจัดงานบุญพื้นบ้านประเพณีพื้นเมืองกันเป็นประจำ “ฮิตสิบ สอง คองสิบสี่” ประเพณี 12 เดือนของชาวอีสานก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี และความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่าง คนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภคต่างกันด้วยการ “เป็นเกลอ” กัน ของเครือข่ายชุมชนภาคใต้ ที่เป็นสังคมเปิด (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2540)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นใหม่ ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทน “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ที่ได้มีการสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับสังคมชุมชน ท้องถิ่นระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในหลายกรณีภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับ และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานอย่างต่อเนื่อง

ดังจะเห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เราจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ “ภูมิปัญญาดั้งเดิม” ในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น กองทุนหมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการชุมชนของคนภาคใต้ การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรม รุมล้อม เป็นต้น

สำหรับคนไทยโดยทั่วไปทุกภูมิภาค การปรับตัวของสังคมชุมชนท้องถิ่นไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุดรากถอนโคน หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสม อันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ดังจะเห็นได้จากการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนท้องถิ่นของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่าง ๆ ของคนทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมชุมชนท้องถิ่นภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไป โดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีความหลากหลาย ตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีความหลากหลายภาษา หลากหลายความเชื่อ รวมทั้งการมีความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เหล่านี้มีใช้ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้าม เป็นความร่ำรวย มั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้น ๆ ได้

การสร้างสรรคภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมในชุมชนท้องถิ่นระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและในการปรับตัวในสังคมชุมชนท้องถิ่นมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญกันน้อยเกินไป แต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปแบบสถาบันการศึกษาทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหาและระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยทั่วไปแล้วมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายของการเรียนรู้แบบสมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่ได้มาถึงแล้วเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเสมือนจริง” (Virtual Reality) และโลกทางกายภาพที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาตั้งแต่อดีต

จากการที่ได้มีการศึกษาวิเคราะห์และประมวลเอาลักษณะการเรียนรู้ของ “ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาชุมชน ท้องถิ่น” หรือคนธรรมดาสามัญจนนำไปสู่การก่อเกิดตลอดจนการพัฒนา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ไว้อย่างมากมาย พอจะสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ได้ กล่าวคือ

ในอดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูก ในการหาอาหาร การต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย การต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่มีอยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการเผชิญ โขภคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อใดก็ตามหากประสบความสำเร็จแล้วชีวิตก็จะดับ หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าประสบความสำเร็จก็ได้อาหาร ได้สิ่งของพื้นอันตราย ฯลฯ จากประสบการณ์ของการลองผิด ลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ ความเข้าใจของตนของพวกตนไว้แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตนของพวกตน นาน ๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ หรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียมปฏิบัติ หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มคนเหล่านั้น ๆ ไป

เมื่อกาลเวลาล่วงไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของจารีตธรรมเนียมปฏิบัติหรือข้อห้ามไป แล้วรู้แต่ว่าในสังคมชุมชน ท้องถิ่นของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข ป้องกันปัญหาได้ด้วย ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งที่ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของตนใช้การต่อไปไม่ได้

ทั้งนี้เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนแปลงไป สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มนุษย์ก็ต้องใช้ “ปัญญาชน” ขบคิด แก้ปัญหาใหม่ ต้องเสี่ยงชีวิตกันใหม่และต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาได้ ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสม ประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สามารถสั่งสมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีพไว้ได้มากขึ้น ผลทำให้มีความเสี่ยงเกิดขึ้นน้อยลง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ เช่น การเดินทาง ปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นต้น ในกรณีของชาวบ้านในสังคม ชุมชน ท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า

ชาวด่านนาในภาคเหนือ มีการเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรม ในพื้นที่ลุ่มน้ำหว่างเขา แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน ชาวอีสานเรียนรู้ที่จะเสาะแสวงหาแหล่งดินดำน้ำชุ่มเป็นที่ทำมาหากิน หรือจุดสระไว้เป็นบารายรอบเทวสถานเพื่อหล่อเลี้ยงชุมชนท้องถิ่น

ชาวภาคกลาง เรียนรู้ที่จะอยู่กับภาวะน้ำหลาก น้ำท่วม น้ำลด ด้วยการปลูกเรือนใต้ถุนสูง เดินทางด้วยเรือและทำนาทำไร่ให้สอดคล้องกับฤดูกาล ส่วนชาวภาคใต้ก็เรียนรู้ที่จะพึ่งพากันระหว่างคนอยู่ต่างถิ่นต่างทำเลกันในเขตเชิงเขา ลุ่มน้ำ และชายทะเล ด้วยการผูกไมตรีแลกเปลี่ยน ผลผลิตระหว่างพื้นที่ การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้มีการพัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แต่คนรุ่นหลัง ด้วยการสืบทอดวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral Tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary Tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอด “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของชาวบ้านสมาชิกชุมชน ท้องถิ่นทุกภูมิภาค จะนิยมใช้สองวิธี คือ วิธีการสาธิตและวิธีการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะ วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์อักษรในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเรื่องราวให้เป็นวรรณกรรมคำสอน ภาษิต คู่มือ แผนที่ และตำนาน-นิทาน ฯลฯ สุดแต่จะสะดวกและจะเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวิธีการทางวาจาและลายลักษณ์อักษร หรือวิธีการการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว หากแต่จะมีการปรับเปลี่ยนไปตามเหตุปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของ วัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอย หรือสูญหายได้

การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมยอมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล หากแต่มีการใช้ความเชื่อความศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้ อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เหล่านั้น หากแต่จะเน้นผลที่เกิดจากสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้พิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ม บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบังสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ เป็นต้น จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ที่ร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ และย่อมมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ชุมชน ท้องถิ่นเป็นอันมาก รวมทั้งเป็นการตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหล หรือมมาย หากแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะ ความเชื่อ คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชุมชนท้องถิ่นที่ยังมีการยึดเหนี่ยวประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่งต่าง ๆ ให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรม ก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ยังคงเป็นมนุษย์ที่มีใฝ่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว

สถาบันศาสนาทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคม ชุมชนท้องถิ่นที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนท้องถิ่นในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นอุดมการณ์แห่งชาติ ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตที่อยู่บนความไม่แน่นอนที่ถือเป็นสัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน

สำหรับพุทธศาสนาในขั้นปรมาตถ์ก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งปวง สำหรับบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติสติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ที่ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อชีวิตของบรรดาผู้คนที่นับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และเป็นแก่นและกรอบในกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคม (Socialization) อีกด้วย อย่างไรก็ตาม สถาบันศาสนาขณะนี้ได้อ่อนกำลังลงมากและมีที่ท่าว่าจะอ่อนกำลังลงไปอีกในอนาคต เพราะเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลากหลายประการ วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับ

พัฒนาการทางจิตวิญญาณกับวิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งเดินสวนทางกันและขัดแย้งกันอย่างมาก เมื่อเป็นเช่นนี้จุดมุ่งหมายของกระบวนการเรียนรู้ก็เปลี่ยนไปตามกระแสนิยม

การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามา ผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ก็ไม่มีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านเนื้อหาสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม ชุมชนท้องถิ่น จึงมีพลวัต โดดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งมีพลวัตไปกับกระแสเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งมีพลวัตไปกับโลกทางกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งก็มุ่งเน้นไปกับพลวัตทางจิตวิญญาณ

ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและหลากหลายมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ดังนั้นสังคมชุมชนท้องถิ่น จึงกลายเป็นสังคมชุมชนท้องถิ่นแห่งการเรียนรู้ ที่มีทางเลือกให้แสงสว่างมากมายไม่รู้จัก และมีเครือข่าย แห่งการเรียนรู้ ที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งเก่าใหม่ ให้พิจารณาอยู่อย่างอนงอนันต์

“การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” (Cultural Reproduction) คือการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกฟื้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมา ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้มีความสอดคล้องกับฐานกับความเชื่อที่มีมาแต่ดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่งด้วย

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ในสังคมชุมชนท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนที่มืออาชีพที่ต้องเสี่ยง โดยการบูชา “เจ้าแม่กวนอิม” “เสด็จพ่อ รัชกาลที่ 5” “พระพรหม” และการทรงเจ้าเข้าผีที่มีอยู่อย่างทั่วไป เพื่อขอลาภผล ขอบุตรบริวาร หรือแก้วิกฤตการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร หรือการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ แม้แต่การไปให้หมอดูทำนายทายทัก โชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตัวเอง เป็นต้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับประเมินคำว่า ผิดถูก หรือดีชั่ว แต่อย่างไร หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับ “การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” ในสังคมชุมชนท้องถิ่น ที่มีปัญหา มีวิกฤตการณ์ ท่ามกลางความสลับซับซ้อนทางสังคมยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมาและ “การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งซึ่งได้ผลและไม่ผล ทั้งสร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

“ครูพักลักจำ” ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และจะยังคงมีอยู่ต่อไป” ครูพักลักจำ” เป็นกระบวนการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลอกทำดู ตามแบบอย่าง ที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น ความหมายที่เข้าใจกัน ไม่ได้สื่อความหมายในทางชั่วร้าย แต่เป็นวิถีธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่นในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรม “ครูพักลักจำ” อยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่า วิธีการเรียนรู้ที่ดูเหมือนไม่สำคัญแต่มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นหนทางในการหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ จึงควรจะได้รับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่งได้

นัยดังกล่าวนี้ “ครูพักลักจำ” จึงไม่ใช่เป็นการขโมยลิขสิทธิ์หรือสิทธิทางปัญญา โดยสรุป การระบุและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังที่ได้หยิบยกมาวิเคราะห์โดยสังเขปดังที่กล่าวมาข้างต้น ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากการเรียนรู้ในโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนรู้ของชุมชนท้องถิ่นในทุกภูมิภาคของสังคม ชุมชนท้องถิ่นที่เป็นแหล่งบ่มเพาะ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาช้านานนั้นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงกับในรูปของสถาบัน (สิลาภรณ์ นาคธรรม, 2538)

2.3 มุมมองของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคม

โดยทั่วไปภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบเขตที่กว้างขวาง ไม่ใช่เฉพาะยาสมุนไพร การรักษาโรคแบบโบราณ แต่ยังมีเรื่องการช่าง การคมนาคมขนส่ง การศึกษานั้นทนทานการ ศาสนา ภาษาและการสื่อสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และแม้แต่เรื่องการเมือง การปกครอง การสงคราม หรือรวมทั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เหล่านี้ เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคม ชุมชนท้องถิ่นมาตั้งแต่ดั้งเดิมนั้นเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการให้

ความสำคัญกับวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้น ซึ่งเรียกว่าเป็น “ความทันสมัย” “ความเป็นสมัยใหม่” กลับมองวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่าคร่ำครึ ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ววัฒนธรรมท้องถิ่น กลับสวนกระแสความทันสมัย

ปัจจุบันเป็นที่น่ายินดีที่ขณะนี้สังคมชุมชนท้องถิ่น ได้หันกลับมาให้ความสนใจสนับสนุนการใช้ความรู้พื้นบ้านนำมาส่งเสริมและพัฒนาโดยนำเอา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาปรับใช้กันเพิ่มมากขึ้น จึงนับเป็นกลวิธีอีกอย่างหนึ่งที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟู ตลอดจนดูแลรักษา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ให้สืบสานต่อไปได้

อีกประการหนึ่งคือ วัฒนธรรมของเราที่เรียกว่า “กรุงเทพนิยม” หรือ “ส่วนกลางนิยม” กำลังถูกรอบ โดยมีการสร้างชุดความรู้ใหม่ขึ้นมา การสร้างชุดความรู้ใหม่ดังกล่าวมีการกำหนดให้สังคม ชุมชน ท้องถิ่นควรจะเหมือนอะไร เป็นอย่างไร โดยเฉพาะในยุคสร้างชาติสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นความรู้ทั้งหลายซึ่งมีการเขียนเพียงคนไม่กี่คน ต่อมาได้ปรากฏว่าในยุคสมัยหนึ่งที่ได้มีการเขียนหลักสูตรนายเถื่อนและนายเมือง นายเมืองนี้เป็นคนเมือง นายเถื่อนเป็นคนบ้านนอก ลักษณะการสร้างความรู้จากส่วนกลางคือกรุงเทพฯ หรือคนส่วนกลาง หลักสูตรชุดนี้จะบอกว่าเมื่อไรถึงเราจะเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าคนสุพรรณเด็กสุพรรณ ทั้ง ๆ ที่มีรากฐานของศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างดี ซึ่งมีคนได้เป็นศิลปินแห่งชาติหลายคน แต่ปรากฏว่าการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้เด็กท้องทุ่ง ท้องถิ่นทั้งหลายมีความรู้สึก เราพูดเหนือ เราอ่อนด้อย หรือในกรณีของคนคู้้นพูดได้หรือพูดสำเนียงได้ พอไปกรุงเทพฯ เขามีความรู้สึกไม่มั่นใจ เพราะฉะนั้นการพัฒนาที่สร้างความรู้ที่ทำให้คนธรรมดาไม่มั่นใจตัวเองสูญเสียจิตสำนึกความเป็นชุมชนท้องถิ่นไป

ทางออก คือเราต้องอนุรักษ์ฟื้นฟู “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดยต้องใช้ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” แล้วนำมาเชื่อมโยงให้เป็นมิติของภูมินิเวศ หรือภูมิภาคให้ได้ คือ จะต้องมองให้รู้ว่าเราต้องพัฒนาให้เป็นสากลให้ได้ ทั้งนี้ เพราะแต่ละภูมิปัญญาหากนำมาเชื่อมโยงกันจนสามารถมองเห็นภาพสะท้อนชีวิต สะท้อนภูมิปัญญาแต่ละภูมิปัญญาอย่างไร โดยการผูกโยงต้องพยายามผูกโยงให้เห็นภาพของแต่ละภูมิภาคและสามารถอธิบายได้ด้วยว่าสังคม ชุมชนท้องถิ่นต่อไปนี้ภูมิปัญญาแต่ละภาคต่าง ๆ เชื่อมโยงกัน ภาคใดมีตัวตน ภาคเหนือก็มีตัวตน ตรงนี้คือฐานของภูมิปัญญาในแง่ของหลักการมันไปอยู่เฉพาะหมู่บ้าน เพราะมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ถ้าขาดความรู้แล้วจะขาดซึ่งอำนาจ (เลิศชาย ศิริชัย, 2547)

ในแง่ดังกล่าว “ภูมิปัญญานิเวศ” และท้องถิ่นเมื่อสืบสานกันแล้วย่อมสามารถเชื่อมโยงกันได้ หากเราไปเจอหมู่บ้านทั้งหลาย ตัวอย่างเช่นทั้งชาวเขา ชาวนา ชาวทะเล เราควรจะเชื่อมโยงแล้วยกระดับขึ้นมา ตรงนี้ถือเป็นมิติของภูมินิเวศที่ปัญญาชนและบรรดานักวิชาการที่จะต้องช่วยกันส่งเสริมการสร้างภูมิปัญญาด้วยการอนุรักษ์ฟื้นฟูสังคมชุมชนท้องถิ่น โดยถือเป็นการศึกษาที่มีการมุ่งเน้นในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่มีตัวผู้แสดงนำเป็นบุคคลหรือกลุ่มคนหากแต่เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบสาน ขณะเดียวกันมีอยู่หลากหลายในวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือเรียกได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็น “ภูมิปัญญานิเวศ” ที่ได้มีการสร้างสรรค์และปรับเปลี่ยน โดยผ่านการตรวจสอบที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่นระดับพื้นฐาน และมีคุณค่าที่สามารถกล่าวได้ว่ามีความหมาย มีคุณค่าต่อชีวิตในปัจจุบัน และอาจสืบสานคุณค่าได้ต่อไปอีกในอนาคต

โดยสรุปมุมมองทัศนคติของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น หากนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคม ชุมชนท้องถิ่นได้แล้ว ยังสามารถนำมาอนุรักษ์ฟื้นฟูทุนทางสังคม โดยเฉพาะกรณีที่ชุมชนท้องถิ่นที่มีความเสื่อมถอยลงของทุนทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนสถาบัน หรือทุนทางวัฒนธรรม เป็นต้น

ในทางกลับกัน ถ้ามีมุมมองเชิงทัศนคติ หากเห็นว่าชุมชน ท้องถิ่นใด มีปัญหาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ในแง่ของความเสื่อมถอยลง แต่ถ้าหากชุมชนท้องถิ่นมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งแน่นอนก็ย่อมสามารถนำทุนทางสังคมมาอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เช่นเดียวกัน ซึ่งมุมมองอย่างหลังนี้ ทางผู้วิจัยก็มีความเห็นด้วยในเรื่องนี้ โดยถือว่าขณะนี้ชุมชนท้องถิ่นหลากหลายอาจมีปัญหาระเบิดต่อเนื่องไปนี้ได้

ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

ศิลปหัตถกรรมประดิษฐ์กรรมในรูปแบบเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลาย

กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้ การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหา ตามพื้นฐานวัฒนธรรม ตามความสามารถของชาวบ้าน เป็นต้น

2.4 สภาพการณ์ในปัจจุบันของการบริหารจัดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

สภาพการณ์ของการบริหารจัดการการอนุรักษ์ฟื้นฟูสืบสาน “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดยทั่วไปเวลาที่มีการกล่าวถึงศิลปวัฒนธรรมนั้น ถือเป็นระบบบริหารจัดการ รูปแบบหนึ่งที่มีเป้าหมาย วิธีการ และมีกลไกในการบริหารจัดการของตนเอง และที่เรายังสามารถพบเห็นการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตามชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ในสังคมชุมชนท้องถิ่นนั้นย่อมเป็นการแสดงหรือสะท้อนให้เห็นว่า ระบบการบริหารจัดการศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านนั้น ๆ ต้องมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเพียงพอจึงสามารถอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลรักษา และประคับประคองของสังคมชุมชนท้องถิ่นให้อยู่รอดมาได้นับเป็นเวลายาวนานเป็นร้อยเป็นพันปี ดังปรากฏในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูสืบสานศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนท้องถิ่นได้ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2553, น. 23)

ในอดีตที่ผ่านมา การบริหารจัดการเรื่องการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ตลอดจน “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ตั้งแต่อดีตมีระบบการบริหารจัดการของชุมชนแต่ละชุมชนและได้มีการค้นพบอีกว่า เมื่อสภาพความเป็นจริงเปลี่ยนแปลงไป การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจน “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ก็ได้มีการพยายามปรับเปลี่ยนตนเองในส่วนเลี้ยวต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถธำรงรักษาคงอยู่ให้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมด้านสื่อพิธีกรรม สื่อการแสดง ตลอดจนการใช้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” และจากการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่มักเกิดจากการใช้ ทุนความรู้ ภูมิปัญญาจากภายในชุมชน ท้องถิ่นเอง อาทิเช่น การค้นพบจากการศึกษาเรื่อง ศิลปวัฒนธรรม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ด้านสื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งถือกันว่าเป็นสื่อพิธีกรรมที่อยู่คู่กับสังคมชุมชนท้องถิ่นมาเป็นเวลานานร้อย ๆ ปี

การประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญโดยใช้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ในอดีตที่ผ่านมา นั้น เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตประจำวันอย่างหลากหลายมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการบายศรีสู่ขวัญคน ในช่วงชีวิตจังหวะต่าง ๆ การบายศรีสู่ขวัญสถานที่ วัตถุสิ่งของ อาทิเช่น สู่ขวัญหมอน (ตัวใหม่) เป็นต้น

ปัจจุบันได้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้เกวียนและการทอผ้าไหมแทบจะหมดไปจากชุมชนแล้ว ดังนั้น จึงมีการอนุรักษ์ ฟื้นฟูพิธีกรรมพิธีบายศรีสู่ขวัญโดยเปลี่ยนมาเป็นการบายศรีสู่ขวัญโดยใช้รถกระบะ บายศรีสู่ขวัญเป็น รถ หรือวัตถุที่มีอยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สังคมชุมชนท้องถิ่น ในช่วง 5-6 ทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของสังคมในทุก ๆ ด้านอย่างรุนแรงและรวดเร็ว โดยมีแนวคิดและทิศทางหลักคือ การทำให้สังคม ชุมชน ท้องถิ่นมีความทันสมัยผ่านปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือ มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยวิธีดำเนินการนั้นจะเริ่มจากส่วนกลางแล้วขยายออกไปส่วนภูมิภาค จากนั้นก็ขยายไปสู่สังคม ชุมชน ท้องถิ่น โดยมีแรงปะทะจากศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญาภายนอก ทั้งจากนโยบายรัฐ ตัวอย่างเช่น การปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากการเกษตรไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งความรุนแรงของระบบ การอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญา ตลอดจนการสร้างศิลปวัฒนธรรมแบบอุตสาหกรรมแบบธุรกิจทุนนิยม เป็นต้น พลังเหล่านี้ได้เข้ามาเผชิญหน้ากับ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้เกิดผลกระทบในหลายรูปแบบต่อวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตรวมทั้งการใช้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

กรณีดังกล่าวทำให้นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาได้ทำการประมวลผลและกำหนดเกณฑ์ที่สามารถจะนำมาใช้ในการประเมินสถานภาพของศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น การใช้สื่อพื้นบ้านในแต่ละพื้นที่ซึ่งมักจะมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากลักษณะของภูมิปัญญา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การใช้สื่อพื้นบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่มีขนาดใหญ่เล็กแตกต่างกัน อาทิเช่น ระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค เป็นต้น ต่างก็มีอายุยืนยาวไม่เท่ากัน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนา

ภูมิปัญญาล้านนา (Lanna Wisdom) เป็นพัฒนาการของการปรับตัวและปรับวิถีชีวิตของคนไทยวนและชาวล้านนา กลุ่มต่าง ๆ ให้ผสมผสานกลมกลืนกับธรรมชาติ แล้วถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาจึงคล้ายคลึงกับกลุ่มชนที่อาศัยในบริเวณติดต่อกับบางส่วนของประเทศเมียนมาร์ (พม่า) สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และจีนตอนใต้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544) ทั้งเรื่อง ความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรม การดำรงชีวิต อาหารการกิน บ้านเรือน การแพทย์พื้นบ้าน ศิลปกรรม ดนตรี การละเล่น เป็นต้น

การเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวล้านนาทำให้เกิดแนวคิดทัศนคติ จึงอาจเริ่มต้นจากการศึกษา ลักษณะภูมิประเทศ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความเชื่อ พิธีกรรม การทอผ้าพื้นเมือง การชลประทาน เทคโนโลยีพื้นบ้าน เป็นต้น และกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

1) ลักษณะภูมิประเทศและ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ล้านนามีลักษณะภูมิประเทศเป็น เทือกเขาสลับซับซ้อนวางแนวจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ระหว่างเทือกเขาที่มีราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่านหลายสายคือ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำกก แม่น้ำอิงและแม่น้ำลาว ล้านนาจึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วพัฒนาเป็น บ้านเมืองกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ แต่ละเมืองมีความสัมพันธ์กันแบบเครือข่ายและมีเมืองขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลาง (สุรพล คำรืห์กุล, 2539, น. 8-33)

รูปที่ 2.3 แสดงตัวอย่างการตั้งถิ่นฐานของชุมชนทางภาคเหนือของไทย ลักษณะที่ตั้งระหว่าง เทือกเขาที่มีราบอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำไหลผ่านและมีการกระจายของชุมชนอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ
ที่มา: วิกีพีเดีย, 2561

2) คติความเชื่อ

2.1) ความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา จำแนกเป็นความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษยชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของธรรมชาติที่บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีความเชื่อเกี่ยวกับผู้มีบุญหรือผีบุญหรือวีรบุรุษผู้ปลดปล่อย และความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ เป็นต้น ความเชื่อข้างต้นชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวล้านนากับธรรมชาติ ชาวล้านนากับสิ่งเหนือธรรมชาติ และชาวล้านนากับสังคม เป็นความสืบเนื่องทางจิตวิญญาณที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่มนุษย์นับถือผีและวิญญาณในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าการเซ่นไหว้บูชาทำให้ผีและวิญญาณพอใจ และบันดาลความสุขในการดำรงชีวิตให้แก่มนุษย์ ส่งผลให้ชาวล้านนาใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติได้ ถ้ามีการละเมิดความเชื่อก็ต้องทำพิธีขอมาเพื่อมิให้เกิดภัยพิบัติขึ้น (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2544, น. 73)

2.2) ความเชื่อทางศาสนา ชาวล้านนนับถือศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์เป็นศาสนาหลัก ตั้งแต่ในระบอบที่พระยามังรายขยายอำนาจมายังแคว้นหริภุญชัยแล้วเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดังนั้นนอกจากจะส่งเสริมและอุปถัมภ์ศาสนาพุทธจากแคว้นหริภุญชัยแล้ว พระยามังรายยังทรงยอมรับวัฒนธรรมทางศิลปะเนื่องในศาสนาพุทธที่แพร่เข้ามาจากแคว้นหงสาวดีและแคว้นอังวะด้วย เห็นได้จากการที่พระยามังรายโปรดฯให้สร้างวัดกานโถม (เชียงใหม่) ให้คล้ายกับวัดที่เมืองหงสาวดี เมื่อพระยามังรายเสด็จไปยังแคว้นอังวะ ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกว่า “...เรารู้ว่าศาสนาพระพุทธรเจ้ารุ่งเรืองมากนัก เราจึงสร้างมาแคว่ดูประเทศบ้านเมืองพุกามอังวะ...” (คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี, 2514, น. 24-25)

แม้ชาวล้านนาจะนับถือพุทธศาสนาเป็นเวลานานแล้ว แต่ก็มิได้ทอดทิ้งความเชื่อเรื่องผีและอำนาจธรรมชาติ ทำให้ความเชื่อทางศาสนาพุทธ ผีและอำนาจธรรมชาติ ผสมผสานกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ผ่านจารีตทางการเมืองและการปกครองอย่างกลมกลืน วิถีชีวิตของชาวล้านนาจึงผูกพันอยู่กับการทำบุญตามวันสำคัญทางศาสนา การขนบงานศาลกล่าวและการเซ่นไหว้บูชาผีต่าง ๆ ตามโอกาสสำคัญ การพึ่งพาผู้รู้ทางโหราศาสตร์ การสร้างรูปเคารพของบุคคลหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความมั่นคงและมงคลในชีวิต (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2544, น. 70-79) ความเชื่อของชาวล้านนาดังกล่าวข้างต้นนี้คล้ายคลึงกับวัฒนธรรมชาวไทยในรัฐสิบสองปันนา (จีน) ภาคเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สิบสองจุไท (เวียตนาม) รัฐฉาน (พม่า) ภาคกลางตอนบนและภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย

2.3) พิธีกรรม ความผูกพันทางวัฒนธรรมที่บ่งชี้เอกลักษณ์ชาวเหนือชาวล้านนามีความผูกพันกับพิธีกรรมเนื่องในศาสนาพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ได้แก่

2.3.1) พิธีในครอบครัว เช่น การทำขวัญเดือน การขึ้นบ้านใหม่ งานมงคลสมรส ฯลฯ

2.3.2) พิธีเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ฯลฯ

จากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าในช่วง 100 ปีเศษที่ผ่านมา ทำให้ป่าไม้ในเขตภาคเหนือลดน้อยลงไปเป็นอันมาก ความผูกพันที่มีต่อธรรมชาติทำให้ภูมิปัญญาชาวล้านนาผลักดันการอนุรักษ์ป่าไม้ ป่าต้นน้ำและทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรมล้านนา รูปแบบของการอนุรักษ์ดังกล่าวได้แก่ พิธีสืบชะตาขุนน้ำ การบวชป่าและบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่าต้นไม้อู่ชุมชน ฯลฯ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมธรรมชาติเกิดความสมดุล ความสมดุลในธรรมชาติเป็นต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์

วันพฤษภมาสดิที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2560

สืบชะตาแม่น้ำ บวชป่า สัมพันธภาพ คน ป่า แม่น้ำ ชุมชน

รูปที่ 2.4 แสดงตัวอย่างวัฒนธรรมของชาวล้านนา พิธีกรรม สืบชะตา บวชป่า

ที่มา: ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2560

ชาวล้านนาที่มีการรวมตัวกันนี้รู้จักกันในนามกลุ่มอนุรักษ์ท้องถิ่น ได้แก่ กองทุนชุมชน รักป่า จังหวัดเชียงใหม่ ชมรมครูเพื่อสิ่งแวดล้อมเชียงใหม่ กลุ่มฮักเมืองน่าน กลุ่มเสวียนธรรม (กลุ่ม พระสงฆ์ภาคเหนือ) เป็นต้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540, น. 124-125)

3) เทคโนโลยีพื้นบ้าน

3.1) ผ้าล้านนา คืองานประณีตศิลป์ที่แฝงในปัจจัยสี่ ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ นอกเหนือจากอาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ในสมัยโบราณสังคมเกษตรกรรมทอผ้าจะ ทอผ้าเองเพื่อใช้ในครอบครัว โดยอาศัยวัตถุดิบจากธรรมชาติได้แก่ ไหมและฝ้าย และมีการถ่ายทอด เทคโนโลยีการทอผ้าให้ลูกหลานสืบทอดภูมิปัญญาเมื่อว่างจากการทำเกษตรกรรม การทอผ้าต้อง อาศัยทั้งความขยัน ความอดทน ความพยายามและความประณีต ผลผลิตที่ได้้นอกจากจะทำขึ้น เพื่อการใช้สอยแล้ว ยังสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอย่างอื่นได้ด้วย จึงมีคำกล่าวที่ว่า เมื่อเสร็จ หน้าผ้า ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก (วรรณภา วุฒะทะกุลและยุรารัตน์ พันธุ์ยุรา, 2537, น.19, สุมาลัย โทมัส, 2537, น. 63)

3.2) ระบบเหมืองฝาย คือภาพสะท้อนการจัดการน้ำและระเบียบสังคมเกษตรกรรม ในภูมิประเทศที่ราบลูกฟูกระหว่างหุบเขา จำเป็นต้องอาศัยระบบชลประทานที่เหมาะสมในการหล่อ เลี้ยงชุมชน เรียกวสันและไร่่นา เนื่องจากการทำนาอาศัยน้ำฝนอย่างเดียวไม่เพียงพอ การสร้าง อ่างเก็บและการทดน้ำเข้านาเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ชาวล้านนาเรียก อ่างเก็บน้ำว่า เหมืองฝาย ระบบเหมืองฝายบ่งชี้ว่า ชาวล้านนามีความชาญฉลาดในการดัดแปลง ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์มานาน เหมืองฝายจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของ ล้านนา เป็นที่มาของการจัดระเบียบสังคมและวัฒนธรรมล้านนาอย่างเป็นทางการอันหนึ่งอันเดียวกัน กษัตริย์ล้านนาแทบทุกพระองค์ทรงสร้างเหมืองฝาย เพื่อประกาศบุญญาธิการดังปรากฏชัดเจนใน พงศาวดารโยนก จากพื้นฐานที่สังคมล้านนาเกิดจากการรวมตัวของชุมชน ชาวล้านนาทุกคนจึงมี สิทธิเป็นเจ้าของที่ดินร่วมกัน และมักมีการร่วมแรงร่วมใจกันทำเหมืองฝายขึ้นมากกว่าจะรอการ สร้างเหมืองฝายจากชนชั้นปกครอง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544, น. 35-37)

4) ความหลากหลายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน

การประดิษฐ์ของใช้พื้นบ้านและงานศิลปหัตถกรรม เป็นภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการ แก้ปัญหาการดำรงชีวิตท่ามกลางระบบนิเวศที่ต้องพึ่งพากันระหว่างคนกับธรรมชาติ เมื่อสิ่งแวดล้อม

ทางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยน เทคโนโลยีก็เปลี่ยนไปด้วย เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง ได้จำแนกภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวล้านนา ซึ่งถูกนำมาใช้ในการเกษตร การล่าสัตว์ การปรุงอาหาร การถนอมอาหาร การรักษาสุขภาพและอื่น ๆ จึงขอยกตัวอย่างภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาล้านนา ดังต่อไปนี้

4.1) ภูมิปัญญาจากพลังงานคน เป็นภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นจากการประดิษฐ์เครื่องมือล่าสัตว์ เครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน และ การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติเพื่อการล่าสัตว์ ได้แก่ การนำวธนู การขุดดิน การดำข้าว การฝึกหัดหรือบังคับให้สัตว์เดินไปตามทิศทางที่ต้องการ การเปลี่ยนแปลงสัตว์ป่าหรือเสียงเหยื่อเพื่อล่อให้สัตว์ติดกับดัก การ บังคับให้เครื่องมือเกษตรกรรมเคลื่อนไหวย เคลื่อนที่หรือหยุดการทำงาน เป็นต้น

4.2) ภูมิปัญญาจากพลังงานสัตว์ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการฝึกสัตว์เลี้ยงผ่อนแรงในการทำเกษตรกรรม ได้แก่ แรงควายไถนา แรงควายจูงคราดวิดน้ำ การเคลื่อนไหวยของสัตว์ไปสัมผัสกระเดื่องหรือกลไกดักสัตว์ การวางตาข่าย บ่วง แร้วหรือกับดัก เพื่อให้สัตว์เข้ามาชนหรือสัมผัส รวมถึงดักสัตว์อื่น ๆ เช่น เบ็ด และตุ้มเต็น (วางขวางทางน้ำเพื่อดักปลา) เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่าง ๆ เป็นอย่างดี

4.3) ภูมิปัญญาจากพลังงานธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจธรรมชาติและความสามารถในการดัดแปลงพลังงานจากธรรมชาติ ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน ได้แก่

4.3.1) การอาศัยแรงดึงดูดของโลก เช่น การดำข้าวด้วยครกกระเดื่อง การชักน้ำเข้านาด้วยกังหันวิดน้ำ หรือระบบชลประทานแบบเหมืองฝาย

4.3.2) การใช้พลังลม เช่น การไล่นกด้วยกะลก (เกราะ) ไล่นกหรือโอ่ว ไล่นก การใช้กาวีพัดฝุ่นผงออกจากข้าวเปลือก การใช้เครื่องสูบน้ำกังหันลม

4.3.3) การใช้พลังไอน้ำ ในการนึ่งข้าวเหนียว ผัก อาหารและอบสมุนไพร เพื่อสุขภาพ

4.3.4) การใช้พลังศักย์ (พลังงานแฝง) จากวัตถุต่างๆ เช่น การนำไม้ไผ่หรือไม้เนื้อดีชนิดอื่นมาทำธนู หน้าไม้ หรือใช้แรงดีดของไม้ดิ่งบ่วงแร้ว (เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง, 2540, น. 79-80)

ลักษณะการทำงาน น้ำที่กักเข้าไปในกระบอกไม้ไผ่ในแต่ละกระบอก หมุนด้วยกลไกหลักแรงโน้มถ่วง ขึ้นไปตกลงในรางน้ำด้านบน ที่มีลักษณะวางเอียงเพื่อให้น้ำไหลจากคลองทางซ้าย ไหลลงเข้าไรรนาทางขวา

รูปที่ 2.5 แสดงตัวอย่างภูมิปัญญาจากพลังงานธรรมชาติ กังหันวิดน้ำเข้านา
 ที่มา: จิมทอมป์สันฟาร์ม, 2560

จากภูมิปัญญาข้างต้นอาจจะกล่าวได้ว่า ในอดีตก่อนที่จะมีการกำหนดแผนที่และปักปันเขตแดนกันตามความหมายของรัฐประชาชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น การที่ดินแดนล้านนามีพื้นที่ติดต่อกับดินแดนบางส่วนของประเทศพม่า ลาว และจีน ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ ได้แก่ ไทยวน ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทจีน ไทยอง พม่า จีน มอญ ลาว ข่าง ลัวะ ข่า และขมุ สามารถเดินทางค้าขาย ไปมาหาสู่กันอย่างอิสระ โดยใช้เส้นทางบก ผ่านเทือกเขาและทางเดินเรือโดยผ่านแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน ทำให้ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของชาวล้านนา เช่น ศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม การนับถือผี พิธีกรรม เทคโนโลยีพื้นบ้าน ซึ่งมีความหลากหลายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และมีลักษณะคล้ายคลึงกับชนชาติที่อาศัยในภูมิภาคเดียวเช่นเดียวกับชาวล้านนา กล่าวโดยสรุปได้ว่าผู้คนในภูมิภาคล้านนามีความเชื่อมโยงทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

บทที่ 3

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยขอแนะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ และนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3.1 ลักษณะและประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

“การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ถือเป็นการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งไปเน้นแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรม วิถีชีวิตตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ตลอดจนแหล่งสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนชนบทที่ชาวบ้านยังคงดำเนินชีวิตและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่น โดยมีเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นที่เด่นชัด ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นที่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ข้อมูล ข่าวสาร ซึ่งเป็นข้อเท็จจริง ขณะเดียวกันก็เน้นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานและเอื้อประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวรวมถึงชาวบ้านและต่อชุมชนท้องถิ่น

สำหรับ “รูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เป็นที่นิยมในปัจจุบัน ได้แก่ การท่องเที่ยวตามแหล่งอารยธรรม ตามแหล่งวิถีชีวิตตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ อาทิเช่น ลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำภาคกลาง เป็นต้น ตลอดจนรวมทั้งการท่องเที่ยวตามบ้าน ชมการทอผ้า และงานฝีมือการแสดงศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ การเที่ยวชมและร่วมทำงานกับชาวบ้านกับสมาชิกของชุมชนท้องถิ่นในบางกิจกรรม เช่น กิจกรรมการทำสวนผลไม้ การปฏิบัติสมาธิในวันพระ การทำความสะอาดวัด และการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการท่องเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสถานที่นั้นๆ เป็นต้น

การท่องเที่ยวในประเทศไทย มีหลากหลายประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมก่อให้เกิดผลของการท่องเที่ยวได้หลายมิติ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว องค์การการท่องเที่ยวโลกแห่งสหประชาชาติ (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) ได้มีการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวไว้ 3 รูปแบบดังนี้

- 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (Natural Based Tourism)
- 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism)
- 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism)

โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism) แบ่งประเภทได้ดังนี้

1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

2) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพ พิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

3) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตในชนบท (Rural Tourism / Village Tourism) หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่นเพื่อความเพลิดเพลินได้ความรู้ คูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

3.2 การอนุรักษ์การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

โดยทั่วไป “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม” ถือเป็นผลิตผลที่เกิดจากการสังสรรค์ค่าจากกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมมนุษย์ในช่วงเวลาต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็ได้สะท้อนอัตลักษณ์ วิถีชีวิต และประวัติศาสตร์ของสังคมชุมชน ท้องถิ่นหนึ่ง ๆ

อย่างไรก็ตาม ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นตัวกระตุ้นหรือตัวเร่งให้การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งจากชุมชนท้องถิ่นไปยังอีกชุมชน ท้องถิ่นหนึ่งในระยะเวลาสั้น วัฒนธรรมใหม่ที่มาจากภายนอกได้เข้าแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ค่อย ๆ เสื่อมสลายลงซึ่งแน่นอนย่อมก่อให้เกิดผลกระทบที่สำคัญ อาทิเช่น การสูญเสียอัตลักษณ์ ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้ดำรงคงอยู่เป็นมรดกสืบต่อไป

3.3 ความหมายของ “การอนุรักษ์” หรือ “การฟื้นฟู” ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การทำความเข้าใจหรือความหมาย “การอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” สามารถทำได้โดยแยกพิจารณาแนวคิดหรือคำหรือตัวคำออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ คำว่า “อนุรักษ์” และ “การฟื้นฟู” กับ “ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”

ความหมายหรือนัยของ “อนุรักษ์” คำว่า “อนุรักษ์” หรือ “ฟื้นฟู” เป็นคำที่มีการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลาย กล่าวคือ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2546 ได้ให้ความหมายว่า การธำรงรักษาดูแลให้คงเดิม ซึ่งการนิยามในลักษณะดังกล่าว เป็นการนิยามที่มีความแพร่หลายมากที่สุด ตัวอย่างเช่น การอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูป่า คือ การรักษาสภาพป่าให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่ตัดต้นไม้ หรือการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ การรักษาสภาพโบราณสถานให้อยู่ในสภาพเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นต้น การนิยามความหมายในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความเข้าใจความหมายอย่างแคบ หรือเข้าใจว่า การอนุรักษ์ คือ การเก็บและรักษาให้คงเดิมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม คำว่า “อนุรักษ์ หรือ ฟื้นฟู” ได้มีการให้นัยหรือคำนิยามที่มีความหมายกว้าง และลึกซึ้งดังจะเห็นได้จาก (สินชัย กระบวนแสง, 2554, น. 254) ความนัยหรือหมายความว่า การธำรงรักษาดูแลเพื่อให้สิ่งนั้น ๆ คงคุณค่าไว้โดยวิธีการต่าง ๆ (เดชา บุญค้ำ, 2537, น. 4-11) การตั้งข้อสังเกตว่า “ความจริงแล้วการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟู มีระดับและความเข้มงวดในการปฏิบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สำหรับความเป็นอยู่ของสังคม และเป็นการเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้มีการ “พัฒนา” อย่างถูกต้องเหมาะสม เพราะถ้าการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูมีความหมายเฉพาะเป็นเพียงการควบคุมเข้มงวด ห้ามแตะต้อง ห้ามเปลี่ยน ห้ามไปทุกอย่าง จะทำให้บ้านเมืองขาดการพัฒนาและไม่เจริญ เมื่อมีอุปสรรคมีข้อห้ามมากแต่เกิดความต้องการสูงหรือการฟื้นฟูก็จะเกิดการฝ่าฝืนจะเป็นเหตุให้เกิดการลักลอบหรือมีการคอร์รัปชันหรือการทำลายขึ้นและยากที่จะควบคุมไว้ได้ ดังนั้นจึง ได้มีวิวัฒนาการการอนุรักษ์ขึ้นในรูปแบบที่มีความหมายและเข้มงวดในการปฏิบัติที่แตกต่างกัน

จากการให้นัยหรือความหมายของ “การอนุรักษ์” ข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายอย่างแคบของการ “อนุรักษ์” หรือ “การฟื้นฟู” คือ การรักษาสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดำรงคงอยู่ในลักษณะดั้งเดิมไว้ ขณะที่ความหมายอย่างกว้างมองว่า การอนุรักษ์ไม่ใช่เฉพาะการรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะของสิ่งนั้น ๆ ให้เข้ากับบริบททางสังคมชุมชนท้องถิ่นด้วย หลักปฏิบัติที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด

ด้วยเหตุนี้การให้นัยหรือการให้คำนิยามความหมายแบบกว้างจึงให้ความสำคัญกับการธำรงรักษาคุณค่าของสิ่ง ๆ หนึ่ง มากกว่าการรักษารูปแบบและลักษณะของสิ่ง ๆ นั้น นอกจากนี้การอนุรักษ์ยังมีความหมายรวมถึงการพัฒนาอีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นนัยหรือความหมายของคำว่า การอนุรักษ์หรือการฟื้นฟู จึงหมายถึง การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมชุมชนท้องถิ่นต่อไป โดย “สิ่งที่ดีงาม” หรือ “วัฒนธรรม” คือ ความเจริญที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นและสั่งสมมา อาทิเช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา ความเชื่อ คุณค่า หรือวิถีการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังนั้นการอนุรักษ์วัฒนธรรม จึงหมายถึง การทะนุบำรุงดูแลรักษาวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม เพื่อก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ เป็นสังคมชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลังต่อไป

ความหมายหรือนัยของ “ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจัดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เนื่องจากคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง การเข้าใจความหมายและความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดการวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

สำหรับการให้นัยหรือความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้มีผู้ให้นัยหรือความหมายกันหลากหลาย (อิสริยา เลหาดีรานนท์, 2554) ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ตั้งแต่ในระดับชุมชน ท้องถิ่นจนถึงระดับภูมิภาค และระดับโลก อาจเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาก็ได้ โดยสิ่งเหล่านั้นจะต้องมีความงดงามแปลกตา มีความสำคัญหรือมีคุณค่า รวมทั้งวิถีการดำเนินชีวิตอันดีงามที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมอันทรงคุณค่าและมีลักษณะเด่นเป็นเอกลักษณ์ ก็ถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว

ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว แหล่งกิจกรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเด่นของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

จากการให้นัยหรือความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว สามารถแบ่งประเภททรัพยากรการท่องเที่ยวได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ (ราณี อธิชัยกุล, 2546)

- 1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ อาทิเช่น ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก ทะเล กลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ เป็นต้น
- 2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี อาทิเช่น วิถีชีวิต การละเล่น เทศกาล เป็นต้น
- 3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศาสนสถาน อาทิเช่น พระราชวัง วัด พิพิธภัณฑน์ เป็นต้น
- 4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น อาทิเช่น สวนป่า สวนผลไม้ สวนสนุก สถานบันเทิง เป็นต้น

ทั้งนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหากมีนัยหรือความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม น่าจะมีนัยที่หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งศึกษาเรียนรู้สังคมและสภาพความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่าง ๆ โดยผ่านสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม อาทิเช่น ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย

ด้วยเหตุนี้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงมีอยู่ในทรัพยากรการท่องเที่ยวทุกประเภท ยกเว้นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีนัยที่หมายถึง การนำวัฒนธรรมมาใช้เพื่อให้เกิดคุณค่าสำหรับกรท่องเที่ยว และสามารถแบ่ง ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้เป็น 2 ประเภท คือ

- 1) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ อาทิเช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน เครื่องประดับ เครื่องมือการเกษตร อาหาร เป็นต้น
- 2) ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ อาทิเช่น ภาษา วรรณคดี ความเชื่อ ประเพณี เป็นต้น

สำหรับในกรณีของประเทศไทยและชาวล้านนาที่มีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ซึ่งในปัจจุบันกำลังถูกนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวอย่างมากและกำลังกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมบางประเภทกำลังถูกทำลายลงไป ซึ่งแม้ว่าการท่องเที่ยวจะนำมาซึ่งรายได้ให้กับชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติอย่างมาก แต่ถ้าคิดถึงแต่ผลกำไรจากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว โดยที่ไม่คิดถึงการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูวัฒนธรรมเหล่านี้ต่อไปในอนาคตประเทศไทยอาจสูญเสีย ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ อย่างไม่สามารถนำกลับมาได้อีก

ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นปัญหาที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อการธำรงคงไว้ซึ่งความยั่งยืนของทรัพยากรทางวัฒนธรรมสืบไป

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสถานที่

โดยทั่วไปแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นมา อาทิเช่น สถานที่ท่องเที่ยวอันได้แก่ โบราณสถาน สถานที่ทางประวัติศาสตร์ สถานที่ทางวัฒนธรรม พระราชวัง และวัด สถานที่ท่องเที่ยวเหล่านี้โดยทั่วไปมักจะเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ตามสภาพแวดล้อมหรือเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ขณะเดียวกันมนุษย์หรือบรรดาผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนทำลาย ทำให้อายุการใช้งานของสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบางพื้นที่สั้นและเสื่อมสลายเร็วขึ้น ในกรณีนี้จึงจำเป็นต้องมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังกล่าวให้คงสภาพเดิมไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมีวิธีการอนุรักษ์และการฟื้นฟูการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีดังต่อไปนี้

1) การออกกฎหมายควบคุมรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุต่าง ๆ และกำหนดบทลงโทษผู้กระทำความผิดหรือฝ่าฝืนกฎหมาย เช่น ประเทศไทยได้ประกาศพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 ทั้งนี้เพราะได้มองเห็นความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงควรมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูสถานที่เหล่านี้ไว้เป็นมรดกของชาติและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสืบต่อไป

2) การจัดเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาบำรุงรักษามิให้สถานที่นั้นถูกทำลาย ตลอดจนจัดส่งผู้เชี่ยวชาญไปทำการดูแลและบูรณะให้คงอยู่ในสภาพเดิมเพื่อป้องกันมิให้มีการลักลอบหรือทำลายสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3) การบูรณะและซ่อมแซมสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหรือสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ชื่นชม ตลอดจนทำให้เป็นสถานที่สำหรับการศึกษาค้นคว้า แต่สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุเป็นสิ่งที่เสื่อมสลายไปได้ตามกาลเวลา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการบูรณะซ่อมแซมโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านโบราณคดีโดยเฉพาะ ขณะเดียวกันต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ทันสมัย เพื่อจะได้ทำการอนุรักษ์และการฟื้นฟูให้คงสภาพเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด

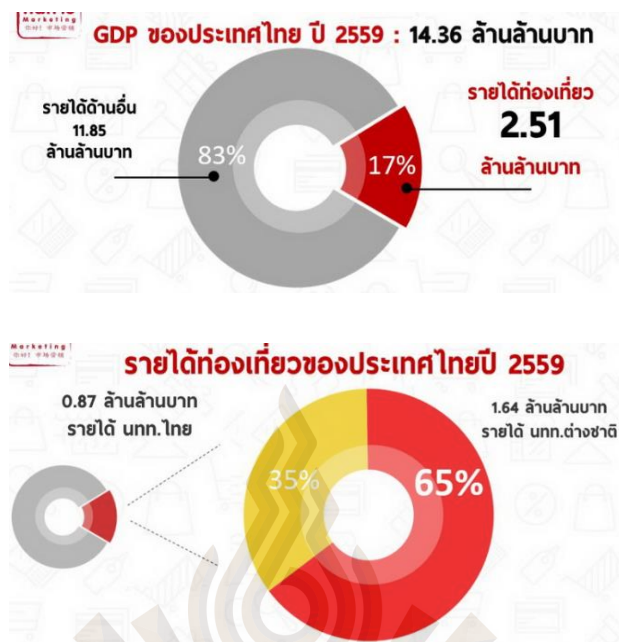
4) การจัดหางบประมาณหรือเงินทุนมาใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซม ทั้งนี้เพราะการบูรณะซ่อมแซมสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะสถานที่ท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ จะต้องมีการใช้ค่าใช้จ่ายที่สูงมาก บางครั้งอาจจะต้องขอความร่วมมือหรือความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เพื่ออนุรักษ์ตลอดจนฟื้นฟูหลักฐานและร่องรอยทางประวัติศาสตร์เอาไว้ อาทิเช่น กรณีของประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือในด้านนี้จากองค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO)

5) การจัดหาสถานที่สำหรับเก็บรักษาโบราณวัตถุ และสิ่งที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและเชิงประวัติศาสตร์ให้อยู่ในสถานที่ที่ปลอดภัยมิให้ถูกทำลาย หรือถูกโจรกรรม โดยมีการนำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มารวมไว้ยังสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง อาทิเช่น พิพิธภัณฑ์ ศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ วัดหรือชุมชนสถานที่ราชการ เพราะนอกจากจะสะดวกในการดูแลรักษาแล้ว ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชมได้อีกด้วย

6) การประชาสัมพันธ์และให้การศึกษาแก่นักท่องเที่ยวตลอดจนผู้สนใจต่าง ๆ เกี่ยวกับความจำเป็นด้านการอนุรักษ์และการฟื้นฟูสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือและมีจิตสำนึกในคุณค่าและห่วงแหนทรัพยากรทางวัฒนธรรม รวมทั้งประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้ทราบถึงความสำคัญของสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยช่วยกันดูแลรักษามิให้ถูกทำลายตลอดจนบอกกล่าวถึงโทษของการทำลายหรือทำความเสียหายแก่สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่ามีบทลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างไรบ้าง (วรรณ วลัยวานิช, 2539, น. 67)

3.5 นโยบายภาครัฐและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

การท่องเที่ยวถือเป็นอุตสาหกรรมภาคบริการที่ทำรายได้มากเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ โดยในปี พ.ศ. 2559 ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวรวมทั้งหมด 2.15 ล้านล้านบาท เป็นรายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติถึง 1.64 ล้านล้านบาท และนักท่องเที่ยวไทย 0.87 ล้านล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559)

รูปที่ 3.1 แสดงอัตรารายได้ของประเทศ และอัตรารายได้จากการท่องเที่ยว สถิติปี พ.ศ. 2559
ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559

จากรายได้ดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวโน้มของการเติบโตของการท่องเที่ยวในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน การส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละประเภท มีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระดับประเทศมาหลายทศวรรษ จนในปัจจุบันการขยายตัวของ การท่องเที่ยวยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยเคยมีการบรรจุแผนพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวฉบับที่ 1 ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่แสดง หรือสะท้อนให้เห็นถึงการกำหนดนโยบายที่มีแผนงานรองรับการท่องเที่ยวอย่างกระจ่างแจ้งชัดเจน หลังจากนั้นได้มีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเรื่อยมาตราบจนปัจจุบัน โดยมีการกำหนดนโยบายและ การส่งเสริมการท่องเที่ยว ทั้งในระดับประเทศ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับชุมชนท้องถิ่น รวมถึงองค์กรหรือหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

ปัจจุบันการบริหารจัดการท่องเที่ยวมีการกระจายอำนาจและเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมากขึ้น อาทิเช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (ฉบับที่ได้รับการยกเลิกไปแล้ว) ได้ให้สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นจึงสามารถที่จะมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตามแนวทางปฏิบัติด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวพบว่า เมื่อมีการกำหนด นโยบายด้านการท่องเที่ยวเพื่อมาดำเนินการหรือผู้การปฏิบัติแล้ว ปรากฏว่าโครงสร้างใน การบริหารจัดการ ยังขาดเสถียรภาพ ขาดองค์กรหรือหน่วยงานกลางที่มีอำนาจในการบังคับให้ องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการตามแผนรวมของประเทศ ขณะเดียวกันยังไม่สามารถ บังคับใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงกฎเกณฑ์ตลอดจนระเบียบของรัฐที่ยังด้าหลังกว่า การพัฒนาของภาคเอกชน

ผลจึงทำให้นโยบายดังกล่าวไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ หรือการลงทุนในด้านต่าง ๆ ขาด การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนภาคประชาสังคม และภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และชุมชนท้องถิ่นขาดความรู้ด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการจัดการภูมิทัศน์และการ วางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับชุมชนท้องถิ่น การลงทุนด้านการท่องเที่ยวเน้นการก่อสร้าง มากกว่าการจัดการภูมิทัศน์ และรวมทั้งการขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรหรือ หน่วยงานทุกระดับ ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวขาดความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนท้องถิ่น จังหวัด กลุ่มจังหวัด และประเทศ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2554, น. 13)

ดังนั้นเมื่อปี พ.ศ.2555 ประเทศไทยจึงได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์การท่องเที่ยวว่า “ประเทศไทย เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพที่มีขีดความสามารถหรือมีศักยภาพในการแข่งขันด้านการ ท่องเที่ยวในระดับโลก สามารถสร้างรายได้และกระจายรายได้โดยคำนึงความเป็นธรรม สมดุล และ ยั่งยืน” โดยมีเป้าหมายที่จะทำตามวิสัยทัศน์ 3 ข้อ คือ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 2554, น. 18)

- 1) ให้ขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพิ่มขึ้น
- 2) รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศเพิ่มขึ้น โดยเน้นการพัฒนากิจกรรมที่สร้างมูลค่า และคุณค่า
- 3) สร้างรายได้และกระจายรายได้โดยคำนึงถึงความสมดุลและยั่งยืน

โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มท่องเที่ยว 8 กลุ่มท่องเที่ยว ซึ่งจะได้รับการพัฒนาเพื่อให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยให้มีระดับขีดความสามารถด้านการแข่งขันในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 5 อันดับ หรือ 1-7 ของทวีปเอเชียและมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 5 โดยมีพันธกิจ ดังต่อไปนี้ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554, น. 26)

- 1) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว ตลอดจนปัจจัยสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว ให้มีคุณภาพและมาตรฐานในระดับสากล
- 2) พัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ทรัพยากรท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม และวิถีชีวิตของชุมชน
- 3) เตรียมความพร้อมของภาคบริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยวให้มีความพร้อมในการรองรับการเปลี่ยนแปลง และมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ
- 4) สร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยว ให้สามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ
- 5) บูรณาการงานด้านการท่องเที่ยวให้มีเอกภาพ ลดความซ้ำซ้อนของภารกิจ สร้างกลไกในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยว และการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

จากพันธกิจที่นำเสนอมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ได้มีการกำหนดพันธกิจในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ.2555-2559 ให้ตระหนักถึงปัญหาของแหล่งท่องเที่ยวในประเด็นความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ความสมดุลระหว่างการพัฒนาเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม และวิถีชีวิตของชุมชน

ดังปรากฏในพันธกิจในข้อ 2 รวมถึงยังมองเห็นจุดอ่อนในการบริหารจัดการที่ขาดเอกภาพ มีความซ้ำซ้อน และขาดการมีส่วนร่วม จึงได้กำหนดไว้ในพันธกิจข้อ 5 ซึ่งพันธกิจทั้ง 2 ข้อนี้ สอดคล้องกับปัญหาของ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” และแนวทางการแก้ไขปัญหา

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์ ภารกิจ วัตถุประสงค์ และเป้าประสงค์ ของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559 จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์ออกเป็น 5 ยุทธศาสตร์ ดังต่อไปนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยว
 ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน
 ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาสินค้า บริการและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว
 ยุทธศาสตร์ที่ 4 การสร้างความเชื่อมั่นและส่งเสริมการท่องเที่ยว
 ยุทธศาสตร์ที่ 5 การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และ
 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

จากการกำหนดยุทธศาสตร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาและฟื้นฟูแหล่ง
 ท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งหากพิจารณาลงไป ในรายละเอียดจะพบว่า ยุทธศาสตร์ที่ 2 นี้จะมีความ
 เกี่ยวข้องกับ “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ดังปรากฏในรายละเอียดโดยสรุปยุทธศาสตร์ที่ 2
 ดังข้อ 3.5.1 ต่อไป

3.5.1 การพัฒนาและการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยให้เกิดความ ยั่งยืน

รัฐได้มีการพยายามในการพัฒนาระดับคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวใหม่ในเชิงกลุ่มพื้นที่ที่มี
 ศักยภาพ โดยจะได้มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่มีศักยภาพ ทั้งนี้เพื่อสร้างทางเลือกใหม่แก่
 อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยโดยมุ่งเน้นการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหรือสินค้าการท่องเที่ยวที่สามารถ
 สร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม ตามกลุ่มท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ 8 กลุ่ม อันได้แก่

กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาและภาคเหนือ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน
 ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยวมรดกโลกเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ จังหวัดตาก สุโขทัย
 กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก นครสวรรค์ อุทัยธานี พระนครศรีอยุธยา และจังหวัดอื่น ๆ ที่มี
 ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ
 ชัยภูมิ อุบลราชธานี และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ อุบลราชธานี และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี นครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรปราการ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ราชบุรี กรุงเทพมหานคร และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยว Active Beach ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยว Royal Coast ได้แก่ จังหวัดเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ระนอง และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

กลุ่มท่องเที่ยวมหานครสองสมุทร ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง สตูล พัทลุง สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน

จากการนำเสนอยุทธศาสตร์ดังกล่าว การพัฒนาและการอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืน จะเห็นได้ว่ากลุ่มการท่องเที่ยว 8 กลุ่มการท่องเที่ยวนี้ มุ่งเน้นหนักไปใน “ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ในแง่ดังกล่าวการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงจัดเป็นผลิตภัณฑ์ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยที่สำคัญ สิ่งที่น่าเป็นห่วง คือ กระแสการเปิดเสรีการค้าได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนไทยทุกระดับ การสูญสิ้นของวัฒนธรรมพื้นบ้านจะส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทยในอนาคตได้ ดังนั้นคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติจึงประกาศแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินงาน โดยแผนนี้ได้มีการวิเคราะห์สถานการณ์และแนวโน้มด้านการท่องเที่ยวในประเด็นสถานการณ์การท่องเที่ยวโลก และสถานการณ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย (ธีรารักษ์ โปธิสุวรรณ, 2554)

3.5.2 สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของโลก

จากแผนพัฒนาการการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559 ได้วิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวโลก ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวไทย ดังต่อไปนี้ แผนพัฒนาการการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 1 (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

1) โครงสร้างการตลาดและแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโลก

การเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยว องค์การท่องเที่ยวโลก World Tourism Organization (UNWTO) ได้พยากรณ์ว่า เมื่อถึงปี 2563 จะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศจำนวน 1,600 ล้านคน ภูมิภาคที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวยอดนิยมคือ ภูมิภาคเอเชียตะวันออกและแปซิฟิก กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกและ แปซิฟิก กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นจุดหมายการท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่มีผู้นิยมเดินทางเข้ามาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการตลาด กลุ่มประเทศ BRIC (บราซิล รัสเซีย อินเดีย และจีน) มีรายได้เพิ่มขึ้น และมีศักยภาพส่งออกนักท่องเที่ยวในอนาคต

การแข่งขันด้านการท่องเที่ยวสูงขึ้น การที่มีตลาดเกิดใหม่ภายในทวีปเอเชียมากยิ่งขึ้น หลายประเทศจึงมีการลงทุนด้านการท่องเที่ยว การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การกำหนดกลยุทธ์ การส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการใช้นโยบายปกป้องคนของตนให้เดินทางภายในประเทศเพื่อแย่งชิงตลาดในเวทีโลก

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรโลก โดยประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ นักท่องเที่ยวกลุ่มผู้สูงอายุนี้มีความพร้อมด้านเวลา งบประมาณ และการสนับสนุน การท่องเที่ยว ทำให้เกิดการเดินทางระหว่างประเทศมากขึ้น

การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศช่วงชิงตลาดการท่องเที่ยว ระบบอิเล็กทรอนิกส์ช่วยเผยแพร่กระจายข่าวสาร สร้างคุณค่าและความแตกต่างของสินค้า และมีอิทธิพลกับการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ ๆ

2) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยววัฒนธรรม

พฤติกรรมผู้บริโภคปรับเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจ มีการใช้จ่ายอย่างระมัดระวังและคุ่มค่าด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น

นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางในระยะใกล้ ในประเทศตัวเอง หรือภูมิภาคเดียวกันมากขึ้น

นักท่องเที่ยวมีแนวโน้มสนใจการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ ตัวอย่างเช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Health Tourism) การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Spiritual Tourism) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ (Meeting Incentive Convention Exhibition: MICE) เป็นต้น

กระแสความสนใจและใส่ใจในสุขภาพและการออกกำลังกาย ทำให้การท่องเที่ยวเชิงคุณภาพและการท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism) ได้รับความสนใจมาก ซึ่งไทยมีกีฬาที่เป็นเอกลักษณ์ อาทิเช่น ตะกร้อ มวยไทย ซึ่งปัจจุบันมีการจัดการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติขึ้น อาทิ เช่น การแข่งขันฟุตบอล การแข่งขันรถยนต์ รถจักรยานยนต์ การแข่งขันกีฬาทางน้ำ ตลอดจนการจัดการความพร้อมทางด้านอาหาร ที่พักสำหรับรองรับนักกีฬา นักท่องเที่ยว

กระแสความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิม กำลังได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวและมีแนวโน้มมากขึ้น จึงเป็นโอกาสในการสร้างเอกลักษณ์ ตราสัญลักษณ์สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยววัฒนธรรม และธรรมชาติของประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับในระดับสากล

นอกจากนี้แล้ว สถานการณ์การท่องเที่ยวของโลก ยังมีปัจจัยด้านวิกฤตและความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นภัยจากการก่อการร้ายระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศโลก ความเสี่ยงของโรคระบาดและมีสภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลง หรือแม้แต่ความไม่มั่นคงทางการเมืองของแต่ละประเทศ ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว

3) แนวโน้มด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในปัจจุบัน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้ความสนใจวัดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่เชื่อว่ามีคุณค่าศิลปะเป็นเครื่องดึงดูดความต้องการของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ นอกจากจะต้องการพักผ่อนแล้วยังต้องการหาที่พึ่งทางใจอีกด้วย การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีรูปแบบที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ เพราะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเชื่อ การวางแผนและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยหลักการ ดังต่อไปนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2553)

- 3.1) การกำหนดมาตรการและนโยบายเพื่อการวางแผนและการบริหารจัดการ
- 3.2) การกำหนดขอบเขตพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และสิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรมอย่างมีความสมดุลระหว่างชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว
- 3.3) การดำเนินงานวางแผน วางระบบการบริหารจัดการตามข้อกำหนดและแนวทางปฏิบัติ และเทคนิควิธีการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม
- 3.4) การวางระบบการอำนวยความสะดวกในการมาเยือนของนักท่องเที่ยว
- 3.5) ดำเนินการตามกลไกบริหารจัดการ โดยควบคุมกลุ่มกิจกรรมท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มให้เกิดความต่อเนื่อง โดยเฉพาะการบริหารจัดการที่บ่งชี้ถึงการธำรงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นให้มีความต่อเนื่อง

การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีความตระหนักรู้ในคุณค่าความงามของวัฒนธรรม อาทิเช่น วัดมีรูปแบบการจัดการที่สอดคล้องกับหลักการดังกล่าวเนื่องจากเจ้าอาวาส มีความสนใจด้านการท่องเที่ยวจึงมีนโยบายการพัฒนาวัดที่สอดคล้องกับการจัดการท่องเที่ยว แต่บางวัดที่เจ้าอาวาสไม่ให้ความสนใจด้านการท่องเที่ยว จึงไม่มีนโยบายที่สอดคล้องกับการจัดการท่องเที่ยว ถ้าวัดจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ กรรมการวัดควรให้ความสำคัญในการพัฒนา

กระบวนการในการวางแผนและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 5 ข้อ ที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นการป้องกันผลกระทบด้านลบที่จะเกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งอาจมีข้อโต้แย้งว่าไม่ใช่หน้าที่หลักของวัด แต่ถึงกระนั้นวัดก็ไม่สามารถปฏิเสธ หรือห้ามไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าวัดได้ ดังจะเห็นได้ว่าหลายวัดที่ไม่ได้มีการบริหารจัดการที่ดีปล่อยให้โบราณสถาน โบราณวัตถุ ถูกทำลาย

สูญหาย หรือทรุดโทรม และหมดคุณค่าไปในที่สุด วัดใหญ่ ๆ หลายวัดได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว จนบางวัดไม่เหลือความเป็นวัด ไม่มีความสงบ ไม่ร่มรื่น เมื่อเข้าไปแล้วรู้สึกไม่สงบ และไม่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เพราะวัดกลับเป็นสถานที่ที่มีแต่ความคึกคักด้วยผู้คนคล้ายกับเป็นตลาด มีแต่ร้านค้าจำหน่ายของที่ระลึกให้แก่นักท่องเที่ยว บางวัดไม่มีการจัดระบบร้านค้า การวางขายหรือการตั้งร้านเต็มไปหมด ไม่มีระเบียบ ทั้งของกินของที่ระลึก ซึ่งนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม และการทำลายบรรยากาศทางวัฒนธรรม

3.5.3 ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

ประเทศไทยได้รับการจัดอันดับจาก World Economic Forum ด้านศักยภาพการท่องเที่ยว 137 ประเทศทั่วโลก พบว่าประเทศไทยมีศักยภาพดีขึ้นตามลำดับ พบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2550 อันดับที่ 43 ปี พ.ศ. 2551 อันดับที่ 42 ปี พ.ศ. 2552 อันดับที่ 39 และปี พ.ศ. 2557 อันดับที่ 32 ของโลก แม้จะต้องเผชิญกับความเสี่ยงและวิกฤตในหลาย ๆ ด้านดังที่ได้กล่าวมาแล้ว (สำนักงานบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี, 2560)

ประเทศไทยมีความได้เปรียบด้านการท่องเที่ยวมีทรัพยากรพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวหลากหลาย กระจายอยู่ในทุก ๆ จังหวัด และมีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่งมีความสวยงามติดระดับโลก มีเอกลักษณ์ต่างจากภูมิภาคอื่น ๆ ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับเรื่องการท่องเที่ยวในด้านทรัพยากรมนุษย์ ธรรมชาติและวัฒนธรรม ความคุ้มค่าด้านราคาและความดึงดูดใจ ประเทศไทยมีความได้เปรียบด้านการท่องเที่ยว มีทรัพยากรการท่องเที่ยวหลากหลาย แหล่งท่องเที่ยวสวยงามติดระดับโลก มีเอกลักษณ์ มีสถานที่ท่องเที่ยว 100 แห่ง ที่นักท่องเที่ยวรู้จัก ได้รับรางวัลในระดับโลกซึ่งสะท้อนภาพลักษณ์ด้านบวกของไทย

ปัจจัยแวดล้อมด้านการท่องเที่ยว มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพ ด้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย ได้แก่

- 1) รัฐบาลให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว ได้มีมติให้การท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ และให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยว โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
- 2) ทรัพยากรธรรมชาติศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและความมีอัธยาศัยไมตรีของวิถีไทย

3) การลงทุนภาคบริการของภาคเอกชนไทยในระดับสูง มีความหลากหลาย ในสินค้าและบริการท่องเที่ยว

4) ประเทศไทยมีความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ทั้งที่พักแรม ร้านอาหาร การคมนาคม ระบบสาธารณสุขปลอดภัย ระบบการเฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรค

5) ประเทศไทยมีประสบการณ์ด้านการตลาดต่างประเทศมากกว่าประเทศอื่น ๆ ในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนาและได้รับรางวัลระดับนานาชาติทั้งในด้านเมืองน่าเที่ยวและบริการของโรงแรมไทยหลาย รางวัลติดต่อกันมานาน

6) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยเหมาะสมสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยว กล่าวคือ ประเทศไทยตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของคาบสมุทรเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สถานที่ตั้ง ประเทศไทยเป็นจุดศูนย์กลางของภูมิภาคแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นประตูสู่ประเทศ ในอนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงคือ พม่า มณฑลยูนนาน (ตอนใต้ของจีน) ลาว กัมพูชา และเวียดนาม

3.5.4 การสร้างความเชื่อมั่นและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

การสร้างความเชื่อมั่นและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศการสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยวในการเดินทางมาท่องเที่ยวประเทศไทย อาทิเช่น การดำเนินการตลาดเชิงรุกเพื่อประมุขสิทธิ์ในการจัดงานระดับโลก หรือในระดับภูมิภาค เพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าประเทศ การจัดงานแสดงต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทยให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวไทยผ่านสื่อต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยมากขึ้นและมีการใช้จ่ายมากขึ้น การสร้างความเชื่อมั่นและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยประกอบด้วย (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

- 1) การสร้างและเผยแพร่ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว
- 2) การสร้างสภาพแวดล้อมและพัฒนาระบบสนับสนุนการตลาดท่องเที่ยว
- 3) การส่งเสริมการท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้เข้าประเทศจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ
- 4) การสร้างกระแสการรับรู้ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าการท่องเที่ยว
- 5) การสร้างกระแสการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทย

แนวทางการพัฒนาการตลาดและส่งเสริมการขายในกลุ่มเป้าหมายนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่ไทยมีศักยภาพ อาทิเช่น กลุ่ม MICE (Meetings, Incentive Travel, Conventions and Exhibitions) กลุ่มครอบครัว กลุ่มฮันนีมูน เป็นต้น โดยสร้างจุดขายใหม่ด้านการท่องเที่ยว กิจกรรมและข้อเสนอพิเศษ เพื่อจูงใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาประเทศไทย

การสร้างจุดขายใหม่ด้านการท่องเที่ยว เช่น การเป็นศูนย์กลางบริการและสุขภาพของโลก (Hospitality and Wellness Center of the World) เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวระดับบน รวมทั้งสนับสนุนวัฒนธรรมความคิดสร้างสรรค์ และนำความคิดสร้างสรรค์ไปต่อยอดกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ อาทิเช่น การออกแบบ การผลิตภาพยนตร์

การประสานความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในการส่งเสริมการตลาด และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศระดับโลกและระดับภูมิภาค เพื่อการสร้างโครงข่ายความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มพื้นที่การท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน

การสร้างกระแสการรับรู้ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าท่องเที่ยว โดยการโฆษณาและประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างกระแสการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติผ่านสื่อทุกช่องทางอย่างต่อเนื่อง และจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายประเทศไทยผ่านสื่อออนไลน์ในทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่อง การใช้วิธีการทำการตลาดโดยกลุ่มคนที่อยู่ในต่างประเทศ เช่น สถานทูตไทยประจำประเทศต่าง ๆ เป็นที่เผยแพร่และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว วัฒนธรรมและสินค้าไทยให้แก่ชาวต่างชาติ

การพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความแข็งแกร่งในภาพลักษณ์พร้อมจัดตั้งศูนย์ให้บริการข้อมูลด้านการท่องเที่ยวและอำนวยความสะดวกอย่างครบวงจร เพื่อให้การบริการข้อมูลการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์รวดเร็วทันสมัย อาทิเช่น การจองที่พัก การเดินทาง เป็นต้น โดยพัฒนาให้มีภาษาหลากหลายเพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างกระแสการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวไทย ได้มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวในประเทศไทย ให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวไทยผ่านสื่อต่าง ๆ และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สร้างทัศนคติที่ดีในการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง มีความ

ร่วมกับภาคเอกชนในการจัดทำ การส่งเสริมการขายแบบพิเศษขายนักท่องเที่ยวชาวไทยเพื่อกระตุ้นให้เกิดการเดินทาง

การจัดงานส่งเสริมการขายในรูปแบบต่าง ๆ ทั้ง Trade and Consumer Fair and Road Show ภายในประเทศมีการประสานงานและสนับสนุนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การบินไทย การรถไฟแห่งประเทศไทย สมาคมผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยนำเสนอข้อเสนอสุดพิเศษ (Special Offer) หรือจัดโปรโมชั่น (Promotion) สำหรับคนไทย

3.5.5 การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นการดำเนินการส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่น โดยเหตุที่ว่าโครงสร้างการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวยังขาดความเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่น จังหวัด กลุ่มจังหวัด และประเทศ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาคเอกชน และการปกครองส่วนท้องถิ่น ขณะที่หน่วยงานระดับพื้นที่ อาทิเช่น จังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และชุมชนขาดความรู้ด้านการจัดการ

การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว การพัฒนาเทคโนโลยีในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว จึงเป็นแนวทางในการบูรณาการทำงานร่วมกัน การกำหนดภารกิจ ขอบเขตของงานการพัฒนาให้ชัดเจน กำหนดรูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับพื้นที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างครบวงจร อาทิเช่น การสร้างและพัฒนาเทคโนโลยีในการบริหารจัดการท่องเที่ยว และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาท่องเที่ยว

การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย มีการ สร้างและการพัฒนาเทคโนโลยีการบริหารจัดการท่องเที่ยว มีการดำเนินงานดังต่อไปนี้ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554)

1) การสร้างและพัฒนากลไกการบริหารจัดการท่องเที่ยวระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน

การเชื่อมโยงบทบาทและภารกิจของหน่วยงานหลักด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กองบังคับการตำรวจท่องเที่ยว องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และสำนักงานส่งเสริมการจัดประชุมและนิทรรศการให้มีความสอดคล้องกัน และประสานกับกระทรวงอื่น ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในฐานะหน่วยงานสนับสนุน เพื่อให้การกำหนดนโยบายและสนับสนุนด้านการท่องเที่ยวของประเทศเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

การสร้างพันธมิตร หุ่นส่วน หรือเครือข่ายระหว่างภาครัฐและเอกชนให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยการอำนวยความสะดวก การลดขั้นตอนในการทำงาน การระดมทุน การจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่จะดำเนินงานร่วมกัน เช่น การส่งเสริมการขาย การท่องเที่ยวต่างประเทศ การแสดงสินค้าและบริการ เป็นต้น

การปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้สอดคล้องและอำนวยความสะดวกต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

การบูรณาการงานด้านการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานและการสั่งการในการป้องกัน ฝ้าระวัง เตือนภัย กำกับดูแล และรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งในกรณีก่อน-หลังเกิดเหตุฉุกเฉินทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ นักท่องเที่ยว

2) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย

การอำนวยความสะดวก สนับสนุน ช่วยเหลือ ให้ความรู้ ความเข้าใจในการบริหารจัดการท่องเที่ยวแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การกระจายอำนาจ และจัดสรรผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม เพื่อลดความขัดแย้งและสามารถสร้างกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการสภาพและกำลังรองรับของชุมชนและระบบนิเวศในท้องถิ่น

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยจัดตั้งคณะกรรมการในระดับท้องถิ่นขึ้นเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีการบริหารเป็นรูปธรรม โดยมีภาครัฐ เอกชน ชุมชน และประชาสังคมในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นของตนเอง

3.6 นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของต่างประเทศ

สำหรับนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในบทที่ 3 นี้ทางผู้วิจัยขอนำเสนอนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว 2 กรณี คือ

กรณีที่ 1 นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านอุตสาหกรรมบันเทิงของสาธารณรัฐเกาหลี

กรณีที่ 2 นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในนครปักกิ่งของสาธารณรัฐประชาชนจีน

3.6.1 นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านอุตสาหกรรมบันเทิงของสาธารณรัฐเกาหลี

ตลอดหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา อุตสาหกรรมความบันเทิงของสาธารณรัฐเกาหลี (ประเทศเกาหลีใต้) ถือว่าเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้แก่ประเทศเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากรายได้ในปี พ.ศ. 2551 ที่รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านอุตสาหกรรมบันเทิงสูงถึงเกือบ 7 หมื่นล้านบาท และขณะที่การท่องเที่ยวอุตสาหกรรมความบันเทิงได้สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่สาธารณรัฐเกาหลีอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่อุตสาหกรรมความบันเทิงได้ส่งผ่านวัฒนธรรมเกาหลีไปยังประเทศต่าง ๆ ในรูปสินค้าทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศแถบเอเชีย (วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์, 2560)

ความเจริญเติบโตของธุรกิจความบันเทิงในกลุ่มประเทศแถบเอเชีย ได้ก่อให้เกิดความสนใจจนถึงคลั่งไคล้ในวัฒนธรรมเกาหลี ซึ่งปัจจัยดังกล่าวช่วยดึงดูดให้เกิดกลุ่มนักท่องเที่ยวเดินทางไปสัมผัสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เกาหลี ผลจึงทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในสาธารณรัฐเกาหลีจึงเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศอีกทางหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จดังกล่าวมาข้างต้น เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 ดังนั้น จึงทำให้เป็นที่น่าศึกษาว่า สาธารณรัฐเกาหลีมีวิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านอุตสาหกรรมความบันเทิงอย่างไร จึงเกิดความสำเร็จดังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สาธารณรัฐเกาหลีได้มีการอนุรักษ์และการรื้อฟื้นหรือการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมของเกาหลีและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยผู้วิจัยจะขอนำเสนอ ความเป็นมา กระแสเกาหลี กลยุทธ์และการเผยแพร่วัฒนธรรมเกาหลี โดยสังเขปต่อไปนี้

ภายหลังสงครามเกาหลีสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2496 สาธารณรัฐเกาหลีพยายามสร้างชาติขึ้นมาใหม่ โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์หรือการฟื้นฟูหรือการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเกาหลี ด้วยความมุ่งหวังว่าจะให้วัฒนธรรมเกาหลีสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ ขณะเดียวกันก็มีการป้องกันไม่ให้ประชาชนเกาหลีรับวัฒนธรรมจากภายนอกจนหลงลืมวัฒนธรรมของตนเอง

ดังนั้นรัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีจึงส่งเสริมให้คนในชาติเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ทั้งด้านประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี วิถีชีวิต การแต่งกาย อาหาร รวมทั้งกีฬาประจำชาติ และที่สำคัญคือการถ่ายทอดความรู้ตลอดจนการสืบสานเรื่องวัฒนธรรมผ่านทางพิพิธภัณฑ์ซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย และหลากหลายทั่วประเทศ

จากที่กล่าวมาข้างต้นเกิดผลทำให้รัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีได้พยายามพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินในด้านวัฒนธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2491 โดยกำหนดให้งานด้านวัฒนธรรมอยู่ในความดูแลของกระทรวงสารสนเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 มีการเปลี่ยนชื่อองค์กรเป็นกระทรวงสารสนเทศสาธารณะ และก็ยังมีการปรับอีกหลายครั้ง

แม้ว่าจะมีหน่วยงานที่ดูแลงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวโดยเฉพาะ แต่ในระยะแรกนโยบายส่วนใหญ่มีเป้าหมายมุ่งไปที่ประชาชนเกาหลีเป็นหลัก ดังจะเห็นได้ว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2491-2533 รัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีได้ให้ความสำคัญกับการปกป้องวัฒนธรรม และการ

ท่องเที่ยวภายในประเทศเป็นหลัก ในช่วงนี้จะเห็นได้ว่ารัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลียังไม่สามารถบูรณาการนโยบายทางด้านวัฒนธรรมเข้ากับการท่องเที่ยวได้ จนกระทั่งสมัยรัฐบาลประธานาธิบดี Ron Tea Woo (2531-2536) ได้เริ่มให้มีการใช้แผน 10 ในการพัฒนาวัฒนธรรม ต่อมาในสมัยรัฐบาลประธานาธิบดี Kim Young (2536-2541) รัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีจึงเริ่มให้ความสำคัญกับสถานะของประเทศในสังคมโลก รัฐบาลนี้จึงกำหนดนโยบายเพื่อให้วัฒนธรรมเกาหลีเป็นที่รู้จักแก่ประเทศอื่น ๆ เช่น นโยบายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมภูมิภาค เป็นต้น

หากจะมีคำถามถามว่า จุดเปลี่ยนที่สำคัญของนโยบายทางด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของสาธารณรัฐเกาหลีเกิดขึ้นในสมัยใด คำตอบตอบได้ว่ารัฐบาลในสมัยประธานาธิบดี Kim Dea Jung (2541-2546) สามารถใช้ความเจริญเติบโตของวัฒนธรรมพัฒนาเศรษฐกิจได้อย่างรวดเร็ว

ด้วยเหตุดังกล่าวรัฐบาลจึงได้เพิ่มงบประมาณทางด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีการจัดทำแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมขึ้น และเพื่อให้การปฏิบัติตามนโยบายสัมฤทธิ์ผลในปี พ.ศ. 2541 หลังจากนั้นได้มีการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่สามารถบูรณาการงานด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเข้าด้วยกันและปีเดียวกันได้ตราพระราชบัญญัติการส่งเสริมอุตสาหกรรมวัฒนธรรมขึ้นอีกด้วย (เมธีพัฒน์ จงวโรทัย และนิศากรงามบุตรดี, 2554)

1) กระแสเกาหลี (Korean Wave) กกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เมื่อก้าวถึงกระแสเกาหลี (Korean Wave) หรือ เค-ป๊อป (K-Pop) หรือ ฮัลลยู (Hallyu) ก็คือแนวคิดหรือคำศัพท์ที่ดั่งขึ้นโดยนักหนังสือพิมพ์ชาวจีนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2533 โดยใช้เพื่อสื่อความหมายถึงกระแสของความนิยมในวัฒนธรรมร่วมสมัยของเกาหลี (Korean Pop Culture) ที่มาจากภาพยนตร์ทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์ เพลงป๊อป และคารานักร้องเกาหลี ที่แพร่ไปยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพยนตร์เกาหลีเรื่องแรกที่ประสบความสำเร็จ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศญี่ปุ่น ฮองกง สิงคโปร์ และไต้หวัน คือ เรื่อง ชิริเต็ดหัวใจยอดจารชน (Shiri) ซึ่งออกฉายในปี พ.ศ. 2542 หลังจากนั้นก็มีภาพยนตร์เกาหลีที่ได้รับความนิยมอีกหลายเรื่อง (วไลลักษณ์น้อยพยัคฆ์, 2560)

รูปที่ 3.2 พระราชวังคยองบก (Gyeongbokgung) พระราชวังหลวง เป็นพระราชวังที่ใหญ่ที่สุดของพระราชวังทั้งหมดในประเทศเกาหลีใต้ และเป็นสถานที่ถ่ายทำซีรีส์เกาหลีย้อนยุค
ที่มา: วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์, 2560

ทั้งนี้จากกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ พ.ศ. 2543 ภาพยนตร์โทรทัศน์เกาหลีเป็นสื่ออีกประเภทหนึ่งที่ได้รับคามนิยมอย่างกว้างขวาง โดยภาพยนตร์โทรทัศน์เรื่องแรกๆ ที่ได้รับความนิยมในประเทศแถบเอเชีย อาทิเช่น รักนี้ชั่วฉวีวันคร้ (Autumn in my Heart) เพลงรักในสายลมหนาว (Winter Sonata) แดจังกึม จอมนางแห่งวังหลวง (Dae Jang Guem) สะดุดรักที่ปักใจ (Full house) เป็นต้น

ส่วนดนตรีเกาหลีนั้นก็เริ่มเป็นที่นิยมในกลุ่มวัยรุ่นชาวจีนและไต้หวัน นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2533 ทั้งนี้เนื่องจากสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นเป็นจำนวนมากไม่สามารถผลิตรายการดนตรีที่มีคุณภาพ หรือตรงตามความต้องการของคนรุ่นใหม่ได้ ดนตรีเกาหลีจึงเข้ามาในตลาดดนตรีเอเชีย ประกอบด้วยดนตรีเกาหลีเองเป็นสินค้าที่มีราคาถูกลงกว่าของที่ผลิตในจีน ดนตรีเกาหลีจึงเป็นอีกทางเลือกอีกทางหนึ่ง นอกเหนือไปจากนั้นดนตรีป๊อบแบบตะวันตก หรือป๊อบแบบญี่ปุ่น กล่าวกันว่า ความสำเร็จของนักร้องเกาหลีเกิดมาจากรูปร่างหน้าตาที่ดูสดใสและน่ารัก สามารถเดินร่ำได้เก่ง (วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์, 2560)

ผลสืบเนื่องจากอุตสาหกรรมความบันเทิงของสาธารณรัฐเกาหลีได้รับความนิยมนิยามในภูมิภาค คือ การที่ธุรกิจท่องเที่ยวในสาธารณรัฐเกาหลีเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ความสนใจในสื่อบันเทิงเกาหลีก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “ตามรอย” หรือการเดินทางไปที่ชมสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ ภาพยนตร์โทรทัศน์ อาทิเช่น เกาะนามิ (Nami Island) กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากการเป็นสถานที่ถ่ายทำภาพยนตร์โทรทัศน์เรื่องเพลงรักในสายลมหนาว (Winter Sonata) ได้มีการจัดพื้นที่เพื่อแสดงตั่งภาพแสดงถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในภาพยนตร์โทรทัศน์ไว้ตามจุดต่าง ๆ

จากตัวอย่างการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยอาศัยความสำเร็จของสื่อบันเทิงมาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำให้ประเทศสาธารณรัฐเกาหลีสร้างสถานที่ท่องเที่ยวใหม่ ๆ และสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามความสำเร็จดังกล่าวไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ดังนั้นสรุปได้ว่ารัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีช่วยสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2) กลยุทธ์ในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการเผยแพร่วัฒนธรรมเกาหลี

การเผยแพร่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเกาหลีผ่านสื่อบันเทิงที่ประสบความสำเร็จอย่างมากในทุกวันนี้ ส่วนใหญ่มักเกิดจากความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน โดยภาครัฐมีบทบาทสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ กำหนดนโยบาย การจัดสรรงบประมาณ และการส่งเสริมภาคเอกชน ซึ่งในปัจจุบันภาคเอกชนได้ริเริ่มในการจัดให้มีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมอยู่หลายองค์กรเพื่อสนับสนุนบทบาททั้ง 3 ด้านของภาครัฐ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวเพียง 3 องค์กรหลัก คือ

คณะกรรมการศิลปะธุรกิจแห่งเกาหลี เป็นองค์กรที่มีส่วนอย่างมากในการผลักดันให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าส่งออกและนำรายได้เข้าประเทศ

บริษัทส่งเสริมการผลิตภาพยนตร์แห่งเกาหลี ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการผลิตภาพยนตร์ออกสู่ตลาดโลกเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้าสินค้าทางวัฒนธรรม บริษัทนี้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างต่อเนื่องในการทำหน้าที่ส่งเสริมการผลิตภาพยนตร์ในรูปแบบต่าง ๆ และส่งออกภาพยนตร์เหล่านี้ไปเผยแพร่ นำรายได้เข้าประเทศ

บทบาทของภาคเอกชน ได้แก่ การผลิตสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีความน่าสนใจ แปลกใหม่ ตรงกับความต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ และต้องเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ มาตรฐาน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการจูงใจให้เกิดการบริโภค

หากประมวลความสำเร็จของการเผยแพร่วัฒนธรรมเกาหลีสามารถสรุปได้ว่า เกิดจาก ปัจจัยดังต่อไปนี้

- 1) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้แก่ นวัตกรรม และความคิดใหม่
- 2) องค์ประกอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ ประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิม เรื่องราว ข้อความ ประสบการณ์ และการดำเนินชีวิต
- 3) เทคโนโลยีทางวัฒนธรรม
- 4) โครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การวิจัยและพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ เงินทุน ข้อมูล กฎหมาย และนโยบายรัฐ กระจายทั่วโลก
- 5) เนื้อหา ได้แก่ การผลิต การจำหน่าย และการบริโภค (วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์, 2560)

จากความสำคัญของนโยบายทางด้านวัฒนธรรม รัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีจึงได้กำหนดให้ เนื้อหาทางด้านวัฒนธรรม (Culture Content) เป็น 1 ใน 7 สาขา ที่มีศักยภาพในการเจริญเติบโต ในอีก 10 ปีข้างหน้าโดยอยู่ในวิสัยทัศน์การพัฒนาอุตสาหกรรมเกาหลี ปี พ.ศ. 2563 และประมาณว่า ในปี พ.ศ. 2573 สาธารณรัฐเกาหลีจะสามารถส่งออกสินค้าทางวัฒนธรรมเป็นมูลค่ากว่า 13,761 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ 420,000 ล้านบาท และเกิดการจ้างงานประมาณ 1,604,888 คน (วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์, 2560)

กล่าวโดยสรุป สาธารณรัฐเกาหลีเป็นประเทศที่มีข้อจำกัดเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ การจะ พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจึงต้องอาศัยการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเสมือน การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเป็นรายได้หลัก แต่ด้วยข้อจำกัดที่มีจึงส่งผลให้รัฐบาลสาธารณรัฐ เกาหลีเลือกใช้ภาพยนตร์และภาพยนตร์โทรทัศน์ ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมความบันเทิงเป็นสื่อในการ ถ่ายทอดวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยภาพยนตร์และภาพยนตร์โทรทัศน์ส่วนใหญ่จะ นำเสนอวัฒนธรรมเกาหลีและสถานที่ถ่ายทำที่งดงาม โดยคาดหวังว่าชาวต่างชาติจะสนใจเข้ามา ท่องเที่ยวในประเทศมากขึ้น นอกจากนี้สาธารณรัฐเกาฬียังใช้ภาพยนตร์และภาพยนตร์โทรทัศน์ เป็นสื่อในการเผยแพร่สินค้าอุตสาหกรรมที่ผลิตโดยบริษัทเกาหลีอีกด้วยซึ่งส่งผลให้ได้รับความ

นิยมในตัวผลิตภัณฑ์เกาหลีขยายออกไปอย่างกว้างขวาง และยังทำให้วัฒนธรรมเกาหลีเป็นที่รู้จักในสังคมโลกมากขึ้นด้วย

3.6.2 นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในนครปักกิ่ง ของสาธารณรัฐประชาชนจีน

“เป่ย์จิง” (Beijing) หรือที่เรียกกันในอีกชื่อว่า “ปักกิ่ง” ปัจจุบัน คือเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาชนจีน (People’s Republic of China) เมื่อครั้งอดีตพื้นที่บริเวณนี้เคยเป็นเมืองหลวงของหลายราชวงศ์ต่างยุคต่างสมัย และมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป แต่ถ้าหากนับเฉพาะราชวงศ์ที่สำคัญในประวัติศาสตร์จีนแล้ว ปักกิ่งถือเป็นเมืองหลวงมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน ราชวงศ์หมิง และราชวงศ์ชิง จนถึงยุคสาธารณรัฐที่มีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นประชาธิปไตยและคอมมิวนิสต์ตามลำดับ

ปัจจุบันปักกิ่งเป็นหนึ่งในเขตปกครองพิเศษของจีน มีฐานะเป็น “มหานคร” และมีเทศบาลขึ้นตรงต่อรัฐบาลที่ทำหน้าที่ดูแลจัดการเมืองปักกิ่งยังเป็นศูนย์กลางทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านการเมือง เป็นสถานที่ตั้งสำนักงานใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์ รัฐบาล หน่วยงานราชการ และองค์กรระหว่างประเทศ

ด้านการศึกษา เป็นสถานที่ตั้งวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ

ด้านวัฒนธรรม เป็นสถานที่ตั้งโบราณสถาน ศูนย์ศิลปะ พิพิธภัณฑ์ ชุมชนโบราณ

ด้านการคมนาคม ปักกิ่งเป็นชุมทางระบบขนส่งมวลชนของจีน โดยเฉพาะรถไฟฟ้า

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ปักกิ่งเป็นเมืองที่ประชากรมากถึงเกือบ 20 ล้านคน ปักกิ่งจึงเป็นเมืองขนาดใหญ่อันดับต้น ๆ ของจีน โดยเป็นรองเพียงเมืองเซี่ยงไฮ้ (Shanghai) ซึ่งเป็นเมืองท่าและเป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ

อย่างไรก็ตามแม้ว่าปักกิ่งจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญและเป็นศูนย์กลางในหลาย ๆ ด้าน แต่ในงานวิจัยนี้จะขอกล่าวถึงความสำคัญของปักกิ่ง เฉพาะการเป็นศูนย์กลางของท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1) ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในนครปักกิ่ง

ปักกิ่งเป็นเมืองที่มีความมั่นคงทางด้านวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของโลก ตลอดช่วงเวลาที่ปักกิ่งถูกใช้เป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ต่าง ๆ วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ได้ผสมผสานกันจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน ปักกิ่งมีความมั่งคั่งของทรัพยากรทางวัฒนธรรม หากนับเฉพาะส่วนที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก มีทั้งสิ้น 6 แห่ง อันได้แก่

- 1.1) พระราชวังของราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง (Imperial Palaces of Ming and Qing Dynasties)
 - 1.2) กำแพงเมืองจีน (The Great Wall)
 - 1.3) แหล่งขุดค้นทางโบราณคดีมนุษย์ปักกิ่ง โจวโข่วเตี้ยน (Peking Man site at Zhoukoudian)
 - 1.4) พระราชวังฤดูร้อนและอุทยานในกรุงปักกิ่ง (Summer Palace, am Imperial Garden in Beijing)
 - 1.5) หอสักการะฟ้าเทียนถาน (Temple of Heaven)
 - 1.6) สุสานราชวงศ์หมิงและชิง (Imperial Tombs of Ming and Qing Dynasties)
- (<http://www.thaiwhic.go.th/heritageList.aspx?region=Asia+and+the+Pacific>)

นอกจากปักกิ่งจะเป็นเมืองแห่งมรดกโลกแล้ว ปักกิ่งยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีกหลายแห่งอีกด้วย อาทิเช่น จตุรัสเทียนอันเหมิน (Tianamen Square) ซึ่งถือว่ามีค่าความสำคัญในประวัติศาสตร์ทางการเมืองของจีน ซอยहु่ง (Hutong) เป็นชุมชนโบราณ ถรรหวังฟูจิ่ง (Wangfujing) เป็นแหล่งจำหน่ายอาหารแปลก ๆ และของที่ระลึก ถนนเฉียนเหมิน (Qianmen) เป็นย่านการค้าเก่า และถนนคนเดิน ศูนย์ศิลปะ 798 (798 Art Zone and Galleries) เป็นศูนย์ศิลปะร่วมสมัย เป็นต้น เพื่อให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่น่าสนใจ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อลักษณะทรัพยากรทางวัฒนธรรมของจีน ผู้วิจัยจะขอ

ยกตัวอย่างพร้อมแสดงภาพ “พระราชวังของราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง” ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

“พระราชวังของราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง” หรือที่เป็นที่รู้จักกันในชื่อ “พระราชวังต้องห้าม” หรือนครต้องห้าม (Forbidden City) พระราชวังแห่งนี้ได้รับการสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1949 ตรงกับรัชสมัยของจักรพรรดิหย่งเล่อ (Yongle Emperor) แห่งราชวงศ์หมิง เมื่อการก่อสร้างแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 1964 จักรพรรดิหย่งเล่อได้ย้ายเมืองหลวงจากนานกิง (Nanjing) มายังปักกิ่ง ด้วยเหตุนี้พระราชวังต้องห้ามจึงเป็นที่ประทับและออกว่าราชการของจักรพรรดิจีนเรื่อยมา จนถึงจักรพรรดิผู่อี๋ (Puyi) เป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์ชิง และหลังจากนั้นพระราชวังต้องห้ามจึงถูกเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑสถานใน พ.ศ. 2468 เปิดบริการให้ประชาชนเข้าชมจนถึงปัจจุบัน

พระราชวังต้องห้ามเป็นพระราชวังขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสวนและอาคารหลายหลัง โดยมีห้องทั้งหมดเกือบ 10,000 ห้อง ซึ่งได้รับการตกแต่งและจัดเก็บวัตถุมีค่าจำนวนมาก พระราชวังต้องห้ามจึงมีความสำคัญในแง่ที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมจีน โดยเฉพาะเรื่องราวในราชสำนักรวมถึงบอกเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดระยะเวลากว่า 5 ศตวรรษ ที่พระราชวังต้องห้ามถูกใช้เป็นที่ประทับและออกว่าราชการของจักรพรรดิ

รูปที่ 3.3 แสดงพระราชวังต้องห้าม หรือ “พิพิธภัณฑสถานกู้กง” องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติกำหนดให้พระราชวังต้องห้ามของจีนเป็น “มรดกวัฒนธรรมโลก”

ที่มา: Yim, 2560

จากความสำคัญของพระราชวังต้องห้ามทำให้ใน พ.ศ. 2504 รัฐบาลจีนได้กำหนดให้พระราชวังต้องห้ามเป็น “โบราณสถานที่ต้องอนุรักษ์เป็นพิเศษระดับชาติ” ดังนั้นพระราชวังต้องห้ามจึงได้รับการบูรณะและอนุรักษ์อย่างจริงจัง ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 คณะกรรมการมรดกโลกจึงได้ขึ้นทะเบียน “พระราชวังของวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง” เป็นมรดกโลก

2) การจัดการการท่องเที่ยววัฒนธรรมของจีน

สำหรับประเทศจีนแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาครัฐบาล กล่าวคือนับตั้งแต่มีการสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน รัฐบาลพรรคคอมมิวนิสต์มีบทบาทหลักในการกำหนดนโยบาย บริหาร และควบคุมกิจกรรมด้านต่าง ๆ ภายในรัฐ การที่สมาชิกหน่วยงานด้านการปกครองในระดับต่าง ๆ ล้วนมาจากสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ ทำให้แนวการปฏิบัติของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

การที่ประสบความสำเร็จในนโยบาย “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม” ทำให้รัฐบาลจีนตั้งความหวังว่า อุตสาหกรรมวัฒนธรรมจะช่วยให้ระบบเศรษฐกิจจีนเติบโต โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม 5 ปี ฉบับที่ 12 ของจีนระบุว่า จะเร่งพัฒนาอุตสาหกรรมวัฒนธรรม ให้เป็นอุตสาหกรรมหลักในเศรษฐกิจประชาชาติ คำว่า “อุตสาหกรรมหลัก” มีคำจำกัดความอย่างกว้าง ๆ คือ เป็นอุตสาหกรรมที่มีสัดส่วนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 5 ของจีดีพี ซึ่งเป็นสัดส่วนที่คาดว่าจะมีมูลค่าสูงถึง 2 ล้านล้านหยวน (ประมาณ 10 ล้านล้านบาท) ในปี 2558 การศึกษาการท่องเที่ยวในแง่ของการจัดการทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมของจีน ทำให้เราทราบว่า ในปัจจุบันรัฐบาลจีนเริ่มให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากนโยบายส่งเสริม “อุตสาหกรรมวัฒนธรรม” ที่กำลังกลายเป็นหนึ่งในวัฒนธรรมของชาติ

อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติกับสาธารณรัฐเกาหลีแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การจัดการของจีนยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ประกอบกับการริเริ่มและดำเนินการส่วนใหญ่เกิดจากรัฐบาลจีน การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยววัฒนธรรมในจีนจึงยังไม่มีบูรณาการภาคส่วนต่าง ๆ อย่างชัดเจนเช่นสาธารณรัฐเกาหลี และยังมีข้อสังเกตว่า ในกรณีของประเทศไทยมีข้อได้เปรียบทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมของจีนมีจำนวนมาก อีกทั้งมีความหลากหลายและเก่าแก่ ด้วยเหตุนี้ ความสำเร็จของประเทศไทยจึงขึ้นอยู่กับ

กับเงื่อนไขในการจัดการอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด (เมธีพัฒน์ จงวโรทัย และนิศากร งามบุตร, 2554)

กล่าวโดยสรุป สถานการณ์การท่องเที่ยวของโลก ได้มีการพยากรณ์ในปี พ.ศ.2563 ว่าจะมีนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศจำนวน 1,600 ล้านคน แหล่งท่องเที่ยวขุดนิคมคือ กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกและแปซิฟิก กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นทำให้มีการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวสูงมากขึ้น มีการลงทุนด้านการท่องเที่ยว การโฆษณาประชาสัมพันธ์ การกำหนดกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการใช้นโยบายปกป้องคนให้เดินทางภายในประเทศเพื่อแย่งชิงตลาดในเวทีโลก นอกจากนี้แล้ว นักท่องเที่ยวยังมีแนวโน้มสนใจการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ อีกด้วย สถานการณ์ท่องเที่ยวของโลก ยังมีปัจจัยด้านวิกฤตและความเสี่ยงที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของโลก ไม่ว่าจะเป็นการก่อการร้ายระหว่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงของสภาวะภูมิอากาศโลก ความเสี่ยงของโรคระบาด และความเปลี่ยนแปลงของสภาวะเศรษฐกิจ ที่ส่งผลกระทบต่อสถานการณ์การท่องเที่ยว

บทที่ 4

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากสมมติฐานประการที่หนึ่งที่ผู้วิจัยตั้งไว้ คือ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสมมติฐานประการที่สอง คือ ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ในบทที่ 4 ผู้วิจัยจะตอบสมมติฐานประการที่หนึ่ง โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเอกสาร ทั้งเอกสารประเภทปฐมภูมิและเอกสารประเภททุติยภูมิ รวมทั้งจากการที่ผู้วิจัยได้ลงไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่จังหวัด ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน และสุโขทัย ซึ่งเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนา ตั้งแต่อดีต โดยรูปแบบของการสัมภาษณ์เจาะลึกแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการเสนอข้อมูลตามข้อเท็จจริง และจากแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 2 และบทที่ 3 ดังนั้น ในบทที่ 4 ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบสมมติฐานประการที่หนึ่ง

จากการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เมื่อก้าวถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยได้หมายถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ตลอดรวมทั้งวัฒนธรรมและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เมื่อได้ทำความเข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ทางผู้วิจัยขอแนะนำแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับดังต่อไปนี้

- 4.1 ภาพรวมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา
- 4.2 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนา
- 4.3 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

4.4 สรุปผลการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา

4.1 ภาพรวมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา

การวิเคราะห์การนำเสนอถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา คำว่า “ล้านนา” ทางผู้วิจัยได้รวมอาณาเขตดินแดนในประเทศไทย 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ที่ดินแดนเหล่านี้เคยเป็นอาณาจักรที่กว้างขวางมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการปกครองตลอดรวมทั้งทางด้านสังคมไม่ว่าจะเป็นทางด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ

โดยทั่วไปดินแดนในภาคเหนือตอนบนที่ได้อธิบาย 8 จังหวัดเข้าไว้ด้วยกันนั้น มีด้านวัฒนธรรมเรียกกันว่า “วัฒนธรรมล้านนา” ที่มีนัยหมายถึง วิถีหรือการดำรงหรือวิถีดำเนินชีวิตซึ่งสืบเนื่องต่อกันมาอันยาวนานของชาวล้านนาซึ่งได้มีการกระจายตัวในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน และหากพิจารณาในแง่ของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา อาทิเช่น อารยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม “เมืองและแหล่งชุมชน โบราณสถาน โบราณวัตถุ” ตลอดจนวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่ในระยะหลัง “วัฒนธรรมล้านนา” บางประเภทได้ถูกนำไปประยุกต์ในเชิงพาณิชย์ต่าง ๆ โดยมีการมุ่งเน้นไปที่สินค้าหัตถกรรมที่มีรูปแบบหลากหลาย จนกระทั่งไม่สามารถรักษาอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นและเรื่องราวความเป็นมาของสังคมล้านนาไว้ได้

คำถามคือ “ท้องถิ่นล้านนา” เริ่มประสบปัญหาทางด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมหรือไม่อย่างไร คำตอบคือใช่ เพราะที่ผ่านมามีอิทธิพลด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมบางส่วนถูกทำลายไปโดยธรรมชาติ และการถูกละเลย ขาดการอนุรักษ์ฟื้นฟู ดูแล จึงส่งผลทำให้วัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่หาตัวได้ยากขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปตามตลาดยุคสมัยใหม่ ซึ่งมุ่งขายสินค้าศิลปหัตถกรรมหรือบริการโดยมองข้ามคุณค่าทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นจุดขายสำคัญและสามารถสร้างมูลค่าได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะสังคมล้านนาได้รับผลกระทบจากการพัฒนาด้านระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่

“วัฒนธรรมล้านนา” หมายถึง วิธีหรือการดำเนินชีวิตซึ่งสืบต่อกันมาของชาวล้านนา ซึ่งกระจายตัวในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน สไตส์สินค้าล้านนา ประเพณี อาหารการกิน การแต่งกาย ศิลปะ ดนตรี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และนิทานล้านนา ถูกนำไปประยุกต์ในเชิงพาณิชย์ต่าง ๆ ส่วนหนึ่ง กลายเป็นเพียงแค่การแสดงหรือการสาธิต เช่น ทอผ้า ระบายเกี่ยวข้าว การทำนา ในบรรยากาศของ ฉากประกอบในโรงแรมราคาแพง แต่ละที่วัฒนธรรมการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูก ที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมล้านนาอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการแสดง การแต่งกาย การท่องเที่ยว เมื่อละทิ้งเรื่องราวไปแล้ว ในที่สุดอาจยากแก่การบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา เพราะหากวิเคราะห์ในแง่ของสินค้าวัฒนธรรมล้านนาถูกจัดอยู่ในหมวดที่ขาย “เรื่องราว” ซึ่งหากเปรียบเทียบกับสินค้าซึ่งทำการตลาดได้อย่างประสบความสำเร็จคงต้องกล่าวถึงวัฒนธรรมเกาหลี ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงในบทที่ 3 ได้เผยแพร่สู่คนไทยจนเกิดกระแสเกาหลี

จากที่กล่าวมาข้างต้นเมื่อผู้วิจัยทำการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอเรื่องของ “เมือง” และ “ชุมชนโบราณล้านนา” การศึกษาเรื่อง “เมือง” และ “ชุมชนโบราณล้านนา” ได้มีผู้ดำเนินการมานานแล้วดังปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร อาทิเช่น ผลของ สงวน โชติสุขรัตน์ (2515) เขียนถึงเมืองร้าง 12 เมืองในเขตอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้ง คงเดช ประพัฒน์ทอง (2529) กล่าวถึงภาพรวมเกี่ยวกับการพัฒนา “ชุมชนโบราณล้านนา” ที่ศึกษาจากเอกสารและการสำรวจภาคสนาม ศรีศักร วัลลิโภดม (2524) ได้ทำการศึกษา “เมืองและชุมชนโบราณสมัยทวารวดี” ในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง-กว๊าน และที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง “เมืองและชุมชนโบราณ” ในที่ราบลุ่มแม่น้ำแคว-อิง โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศประกอบการสำรวจภาคสนาม และเสนอผลการศึกษาเผยแพร่เป็นระยะตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา

โดยทั่วไปในการศึกษาเรื่อง “เมืองและชุมชนโบราณล้านนา” ที่น่าสนใจและเป็นที่ยอมรับว่ามีประโยชน์ในเชิงข้อมูลได้แก่ “โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ” ของทิวา ศุภจรรยา และ ผ่องศรี วนาสิน (2526) มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ ที่นำมาเอาเทคโนโลยีโทรสัมผัส (Remote Sensing) และภาพถ่ายทางอากาศมาใช้ในการค้นหาและศึกษา “เมืองและชุมชนโบราณ” ทั่วประเทศไทยได้ผลอย่างดียิ่ง โดยเฉพาะในภาคเหนือได้มีการค้นพบ “เมืองและชุมชนโบราณ” ที่มีคูและคันดินล้อมรอบที่แสดงถึงภูมิปัญญาของชาวล้านนา เช่น ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา เชียงราย แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน รวมจำนวน 213 แห่ง

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล (ข้อ 4.1) ภาพรวมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา พบว่า “ล้านนา” ในอดีตบริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านสังคม วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะด้าน วัฒนธรรมที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรมล้านนา” ชาวล้านนาหรือชาวไตโบราณมีรากฐานการดำรง ชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมแบบพอเพียงและพึ่งตนเอง โดยชาวล้านนานั้นจะอาศัย อยู่กับธรรมชาติ มีโลกทัศน์ และคติความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเหมือนกับชนเผ่าอื่น ๆ ของเอเชียก่อน อธิปไตยคติความเชื่อทางพราหมณ์-ฮินดู จะเผยแพร่เข้ามาในดินแดนที่ตั้งถิ่นฐานของคนไตในยุค ก่อนหรือยุคขัณฑ์ ศาสนาพุทธเริ่มเข้ามามีบทบาทต่อพัฒนาการด้านทัศนคติความเชื่อและวัฒนธรรม ของคนในดินแดนที่ภายหลังเป็นอาณาจักรล้านนา พุทธศาสนาเจริญขึ้นเป็นอย่างมากในสมัย พระเจ้าติโลกราชตลอดจนสมัยพระเมืองแก้ว กล่าวกันว่าถือเป็นยุคทองของล้านนา แต่คติความเชื่อ เรื่องผีและพราหมณ์-ฮินดู ไม่ได้หมดไปจากสังคมของชาวล้านนาเลยทีเดียว แต่ยังคงเสริมสร้าง เอกลักษณะแบบแผนโลกทัศน์ของชาวล้านนาให้มีลักษณะเฉพาะและผสมผสานที่เข้ากันอย่างลงตัว

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจส่งผลให้คติความเชื่อและศาสนามี แนวโน้ม เสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัด เพราะสังคมล้านนาเริ่มที่จะปรับตัวเข้าสู่สังคมเมืองถึงยุคที่ เทคโนโลยีและเศรษฐกิจกำลังเจริญรุ่งเรืองสังคมของชาวล้านนาก็เริ่มจะเปลี่ยนไปกลายเป็นสังคม เมืองมากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวล้านนาก็เริ่มเปลี่ยนไปเนื่องจากบริบทของ สังคมเปลี่ยนไปนั่นเอง

รูปที่ 4.1 ภาพวัดเจดีย์หลวง จ.เชียงใหม่ แสดงถึงสถาปัตยกรรมล้านนา
ที่มา: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2561

วัดเจติยหลวง เป็นพระอารามหลวงแบบโบราณ มีชื่อเรียกหลายชื่อ อาทิเช่น ราชกุฎาคาร วัดโชติการาม สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา กษัตริย์ลำดับที่ 7 แห่งราชวงศ์มังราย ไม่ปรากฏปีที่สร้างแน่ชัด สันนิษฐานว่าวัดแห่งนี้น่าจะสร้างในปี พ.ศ. 1934 ถ้านับจนถึงปัจจุบันมีอายุกว่า 626 ปี ปัจจุบันได้รับการบูรณะและปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่โดยกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2533

เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบัน วัฒนธรรมล้านนาบางประเภทถูกนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงพาณิชย์โดยมีการมุ่งเน้นไปที่สินค้าและหัตถกรรมที่มีรูปแบบหลากหลาย “วัฒนธรรมล้านนาเชิงพาณิชย์” หรือ “ล้านนาพาณิชย์” ซึ่งปัจจุบันกำลังนิยม “ของเก่าอาจจะมิอยู่ไม่สวยพอ ทำให้มีขึ้นมา พยายามเอาไปทำให้มันเก่าก็ยังขายได้อยู่ ของใหม่ที่ว่าเก่า เป็นของที่ถูกรื้อสร้างขึ้นมา ถ้าจะให้ดีมันจะต้องมีคำอธิบายหรือว่าการจัดการให้ดีกว่านี้ ถ้าจัดการนำเสนอให้ดีก็จะเพิ่มมูลค่าได้ ทำให้มีความยั่งยืนขึ้นอีก” (วิถี พาณิชพันธ์, 2548)

ภาพสะท้อนล้านนาในปัจจุบันจึงเป็น “ล้านนาตามใจผู้สร้าง ตามใจผู้ดู” กลายเป็นสินค้าที่ไม่มีเรื่องราว กระนั้นวัฒนธรรมล้านนาเชิงพาณิชย์ยังคงมีที่ทางในการตลาดอยู่ แต่หากต้องการแข่งขัน จำเป็นต้องกลับไปทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรม การผสมผสานกันโดยไม่ทิ้งเอกลักษณ์ เพื่อนำคุณค่าศิลปวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างรายได้ทั้งในสินค้าด้านหัตถกรรมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จุดเด่นของวัฒนธรรมล้านนาเชิงพาณิชย์ที่มีอยู่ในด้านสถาปัตยกรรม สถานที่ท่องเที่ยว รวมถึงการตกแต่งภายในและบรรยากาศ ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมล้านนา จึงควรระวังเรื่องของการนำเสนอ การบอกเรื่องราว การจัดองค์ประกอบผลิตภัณฑ์ การนำองค์ประกอบย่อยต่าง ๆ มารวมกันอย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย มุ่งไปที่ตลาดเฉพาะ (Niche Market) โดยการนำวัฒนธรรมล้านนามาสร้างเอกลักษณ์และเรื่องราวหรือตำนาน เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้า

ผู้วิจัยเชื่อว่าหากสามารถจัดการสินค้าเชิงวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพิ่มยอดจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม สร้างฐานเศรษฐกิจใหม่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม สร้างงานหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์และความเป็นเลิศในระดับนานาชาติ สำหรับตลาดเฉพาะ “Niche Market” โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างความโดดเด่น และเชื่อมโยงสู่ตลาดสากลได้ “Niche Market” คือ “ตลาดเฉพาะกลุ่ม” หรือ การทำตลาดเพื่อตอบสนอง

ความต้องการของลูกค้าเฉพาะกลุ่ม โดยอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (Specialization) ในการทำการตลาด ซึ่งอาจเป็นตลาดเดิม ที่ยังไม่ได้รับการเติมเต็ม หรือตลาดใหม่ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมผู้บริโภค

รูปที่ 4.2 แสดงสินค้าหัตถกรรมล้านนา ข้าวมุงท่าสิงห์ บริเวณชุมชนเวียงของ จ.ลำพูน
ที่มา : ผู้วิจัย, 2560

รูปที่ 4.3 แสดงสินค้าหัตถกรรมผ้าฝ้ายเวียงของ ข้าวมุงท่าสิงห์ จ.ลำพูน
ที่มา : ผู้วิจัย, 2560

4.2 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนาที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเมืองและชุมชน โบราณในล้านนาและประวัติศาสตร์ล้านนาจากอดีตถึงปัจจุบัน จะช่วยให้ทราบข้อมูลขั้นต้นเกี่ยวกับที่ตั้ง ลักษณะกายภาพ โบราณสถานและโบราณวัตถุและพัฒนาการดำรงชีพ การอยู่อาศัย ตลอดจนศึกษาถึงปัญหาบางประการในทางประวัติศาสตร์ได้บ้าง แต่ก็นับว่าน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนเมืองและชุมชน โบราณที่มีอยู่ถึง 213 แห่ง ซึ่งจะต้องสำรวจจุดค้นศึกษาทางโบราณคดีเพิ่มเติมเพื่อกำหนดอายุ สมัยการสร้างเมืองและชุมชน โบราณแต่ละแห่ง และเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์และพัฒนาเมืองและชุมชน โบราณต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นปัจจุบันมากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่น “ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง” ได้นำเสนอรายงานการสำรวจศึกษา “ชุมชนโบราณ” ที่มีกำแพงเมือง คูเมืองล้อมรอบในจังหวัดลำปาง จำนวน 7 แห่ง ประกอบด้วย เมืองนครเขลางค์ เวียงพระธาตุ ลำปางหลวง วัดอักโขชัยคีรีเวียงใจ เวียงฮี เวียงพญาภัณฑ์ และเวียงแหง (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, 2533)

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาวิธีการของการศึกษาบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาอีกวิธีหนึ่ง ก็การศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตามก่อนศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ผู้ศึกษาหรือผู้วิจัยควรทราบถึงสถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาว่าเป็นอย่างไรก่อน

การศึกษาและการเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาที่มีมาช้านานแล้ว พบว่า หากนับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน รวมเวลาประมาณกว่า 600 ปี (พุทธศตวรรษที่ 20 – 26) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาหรืองานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนา มีพัฒนาการที่สืบเนื่อง ซึ่งเมื่อพิจารณาตามแนวคิดและวิธีการศึกษา แบ่งแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนานับจากอดีตถึงปัจจุบันออกเป็น 2 แนวทาง (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2558) คือ แนวทางการศึกษาจาริตท้องถิ่นหรือแนวตำนาน และแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ทางผู้วิจัยจะวิเคราะห์แนวทางการศึกษาจาริตท้องถิ่นหรือแนวตำนานเป็นลำดับแรก เพราะช่วยให้เข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ล้านนาได้ดียิ่งขึ้น

4.2.1 แนวทางการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ล้านนา ตามแนวทางการศึกษาแนวตำนานหรือจารีตท้องถิ่น

การศึกษาและการเขียนประวัติศาสตร์ตามแนวทางนี้เริ่มตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน นับเป็นการศึกษาตามจารีตโบราณของล้านนาที่มีความสืบเนื่องมายาวนานมากและมีอิทธิพลต่อชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคนี้ ดังปรากฏผลที่พบในปัจจุบัน จึงมีบรรดาผู้รู้ในท้องถิ่นยังมีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางจารีตโบราณ โดยปราศจากวิธีการทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ตามแนวทางวิชาการสมัยใหม่ที่สร้างความก้าวหน้าแก่การศึกษาและประวัติศาสตร์ล้านนาสู่สากล ด้วยความแตกต่างทางด้านวิธีการศึกษา ทำให้ผู้รู้ในท้องถิ่นหนึ่งยอมรับผลการค้นคว้าใหม่ของนักประวัติศาสตร์ได้ยากหรือไม่รับเลย

แนวทางการศึกษาจารีตท้องถิ่นที่นำเสนอมาข้างต้น เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 และเติบโตมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 โดยได้รับอิทธิพลแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์จากสำนักสงฆ์ลังกา ตำนานสำคัญที่เขียนในช่วงเวลานั้น อาทิเช่น ตำนานมูลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานดังกล่าวเป็นแบบอย่างต่อการเขียนงานทางประวัติศาสตร์สืบต่อมาอีกหลายศตวรรษ ตำนานที่เขียนในพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 ถือเป็น “ตำนานคลาสสิก” ซึ่งมีข้อสังเกต 2 ประการ (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2558) ดังต่อไปนี้

ข้อสังเกตประการแรก ตำนานคลาสสิกได้มีการเรียบเรียงจากนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาช้านาน ตำนานมูลศาสนาซึ่งเป็นตำนานรุ่นแรกก็เกิดจากพระพุทธรูปและพระพุทธรูปเจ้า นำนิทานพื้นบ้านหลายเรื่องมาเรียบเรียง พระภิกษุผู้เรียบเรียงตำนานเล่มต่อมา (จามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์) ได้รับอิทธิพลจากตำนานมูลศาสนาและใช้นิทานพื้นบ้านอันเป็นข้อสนเทศชุดเดียวกันมาเรียบเรียงอีก

ดังนั้น โครงเรื่องของตำนานจึงคล้ายกัน และมีบางเรื่องที่เหมือนกันเลย อาทิเช่น เรื่องคนเกิดในรอยเท้าสัตว์ พระภิกษุผู้เขียนตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ นำมาเขียนเช่นเดียวกัน แต่ให้รายละเอียดต่างกัน ผู้ใช้ตำนานเป็นเครื่องมือศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาควรทราบว่า ตำนานดังกล่าวมีการลอกเลียนกันมาแต่โบราณแล้ว การศึกษาด้านานควรเข้าใจแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังผลงานเหล่านั้นในระดับลึก

ข้อสังเกตประการที่สอง ตำนานคลาสสิกเกิดขึ้นในช่วงยุคทองของล้านนา สภาพบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน สังคมล้านนาในขณะนั้นเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอาณาเขตของรัฐกว้างขวางมากกว่าทุกสมัย เมืองใหญ่น้อยที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ มีความจำเป็นต้องการค้าอธิบายถึงความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวของอาณาจักรล้านนา ด้วยเงื่อนไขดังกล่าว เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเขียน ตำนานตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาอย่างแพร่หลาย โดยอาศัยตำนานคลาสสิกเป็นแนวทาง

โดยทั่วไปแนวทางการศึกษาด้านจารีตท้องถิ่นหรือแนวทางการศึกษาด้านหากพิจารณาในแง่ของ ความเป็นมา โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของตำนานนี้จากการศึกษาพบว่า เกิดขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 โดยได้ให้ความสนใจเรื่องราวในอดีตของชาวล้านนาที่มีต่อท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสำนักทาง ประวัติศาสตร์ก็มีมาช้านานก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 แล้ว แต่ยังไม่ได้มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์ อักษร โดยชาวล้านนาอาศัยการเล่าสู่กันเป็นทอด ๆ

เพราะฉะนั้นหากพิจารณาด้านานก็คือประวัติศาสตร์คำบอกเล่าที่เก่าแก่ที่สุด สำนัก ประวัติศาสตร์อันเป็นจารีตที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นนี้เป็นพื้นฐานสำคัญและเมื่อได้รับอิทธิพลการเขียน ประวัติศาสตร์จากพระภิกษุสำนักลังกาแล้ว จึงเกิดการเขียนประวัติศาสตร์แนวทางการศึกษาจารีต ท้องถิ่น ซึ่งเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ดังจะพบว่า ในล้านนามีตำนานจำนวนมาก อาทิเช่น ตำนาน เมือง ตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธรูปศาสนา จนภาคเหนือได้ชื่อว่ามีหลักฐานประวัติศาสตร์ ประเภทลายลักษณ์อักษรมากกว่าทุกภูมิภาคของไทย แม้ในปัจจุบันยังมีตำนานอีกมากที่ไม่มีการ นำมาศึกษา ข้อมูลประวัติศาสตร์ล้านนามากองฝังอยู่ในหลักฐานประเภทคัมภีร์ใบลานต่อไป

อย่างไรก็ดี การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมล้านนาตามแนวทางการศึกษา จารีตท้องถิ่น ไม่อาจหลีกเลี่ยงตำนานได้ เพราะตำนานคือหลักฐานสำคัญที่สะท้อนมุมมองจาก ท้องถิ่น การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจำเป็นต้องเข้าถึง “ความรู้จากภายใน” เมื่อตำนานมี ความสำคัญมาก การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาควรฝึกฝนการอ่านตำนานอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับการอ่านคัมภีร์ใบลานเพื่อความสมบูรณ์ถูกต้อง

โดยทั่วไปถือกันว่าแนวทางการศึกษาตามจารีตท้องถิ่น เพื่อมุ่งมาดสมัยราชวงศ์มังรายครั้ง ถึงสมัยพม่าปกครอง มีการเขียนตำนานอยู่บ้างแต่มีปริมาณงานน้อย และในสมัยฟื้นฟูบ้านเมืองของ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ได้มีการฟื้นฟูการเขียนตำนานครั้งใหญ่สมัยพระเจ้ากาวิละ (เจ้าหลวงเชียงใหม่

พ.ศ. 2325-2358) เนื่องจากในช่วงเวลานั้นดินแดนล้านนามีสภาพ “สร้างบ้านแปงเมือง” ขึ้นมาใหม่ ราชวงศ์ทองถิ่นซึ่งเป็นผู้นำใหม่ต้องสร้างสิทธิธรรม จึงเขียนได้มีการประวัตินามวงศ์

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นจึงส่งผลทำให้เกิดการเขียนตำนาน มีการฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาครั้งสำคัญ จากแนวทางการศึกษาจารีตท้องถิ่นและในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ยังมีการนำตำนานเก่ามาคัดลอกใหม่เป็นจำนวนมาก เพราะคัมภีร์โบลานมีอายุชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น คัมภีร์โบลานที่ตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนใหญ่คัดลอกในสมัยรัตนโกสินทร์

สำหรับแนวทางต่อมาที่จะช่วยทำให้มีความเข้าใจบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนาได้ดียิ่งขึ้นคือ ตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ ดังจะกล่าวในข้อต่อไป

4.2.2 แนวทางการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ล้านนา ตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์

ที่มีลักษณะเป็นแนวทางการศึกษาด้านวิชาการซึ่งได้รับอิทธิพลการศึกษาประวัติศาสตร์จากตะวันตก โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ผู้ริเริ่มนำแนวนี้มาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาคือ พระยาประชาภิจักรจักร (แฉ่ม บุนนาค) “ตำนานโยนก” หรือ “พงสาวดาร โยนก” เป็นผลงานชิ้นสำคัญ แต่วิธีการศึกษาตามแบบตะวันตกในช่วงนั้นยังไม่มีให้นำมาใช้ในล้านนา

ตำนานโยนกได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่นักประวัติศาสตร์ภาคเหนือ โดยที่ไม่ได้นำวิธีคิดแบบตะวันตกที่แฝงอยู่ในนั้นมาใช้กัน แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์นี้ริเริ่มโดยพระยาประชาภิจักรจักรจึงขาดการสานต่อ จวบจนกระทั่งมีการตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2540

เมื่อปี พ.ศ. 2507 แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์จึงเกิดขึ้น และเปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์ล้านนาครั้งแรก ซึ่งขณะนั้นเป็นงานบุกเบิกมาก การสอนยังใช้ตำนานโยนกของพระยาประชาภิจักรจักรเป็นหลัก แต่ยังไม่ได้นำความรู้จากคัมภีร์โบลานมาใช้ โดยเฉพาะในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2507 – 2520 แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ได้เติบโตอย่างช้า ๆ ผลงานทางวิชาการในระยะนี้มีจำนวนน้อย และผู้ศึกษามีจำนวนจำกัด ผลงานชิ้นสำคัญที่ถือเป็นการแสดงออกถึงความ

สนใจในประวัติศาสตร์ล้านนาของบรรดานักวิชาการในมหาวิทยาลัยก็คือ บทความประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งจัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2510 ซึ่งมีบทความเกี่ยวกับล้านนาลากหลายเรื่องราว

คำถามคือเหตุใดแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์จึงมีการตื่นตัวมากขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 คำตอบคือเป็นเพราะได้มีการศึกษาผลงานเขียนจากจำนวนผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาซึ่งมีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ โดยหัวข้อที่ศึกษามีความหลากหลาย และเริ่มมีการนำความรู้ทางสังคมศาสตร์มาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งแต่เดิมการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนามักจะนำความรู้ทางโบราณคดีมาใช้

อย่างไรก็ตาม ได้มีข้อสังเกตว่าการเฟื่องฟูของแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับความสนใจเรื่องของชุมชนท้องถิ่นในสังคมและวัฒนธรรม ในช่วงนี้ความสนใจต่อท้องถิ่นตามภูมิภาคต่าง ๆ เติบโตมาก นับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2520 ดังจะพบว่ามีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ และมีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นทั่วทุกภูมิภาคของไทย

แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ได้มีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวิชาประวัติศาสตร์ล้านนาได้มีการเปิดสอนตามสถาบันอุดมศึกษาในเขตภาคเหนือหลายแห่ง อาทิเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เปิดสอน พ.ศ. 2521 ต่อมามหาวิทยาลัยพายัพก็เปิดสอน และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ได้เปิดสอนระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์

จากที่กล่าวมาข้างต้นหากพิจารณาในด้านสถานภาพด้านการผลิตผลงานวิชาการ พบว่าผลงานวิจัยโดยทั่วไปยังมีจำนวนหรือปริมาณผลงานวิจัยยังน้อยอยู่ซึ่งสำหรับผู้สนใจในการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์สามารถเปิดพื้นที่ศึกษาใหม่ได้อีกหลากหลายประเด็น หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทกัมภีร์โบราณที่ยังไม่มีการนำมาใช้ในการศึกษาเท่าที่ควร ที่อาจกล่าวได้ว่ายังมีช่องทางศึกษาได้อีกมาก โดยเฉพาะการศึกษาแบบเจาะลึกในประเด็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับจุลภาค อาทิเช่น ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน หรือลุ่มน้ำ หรือเมืองชายขอบล้านนา

ในส่วน of สถานภาพทางแนวคิดและวิธีการศึกษา พบว่าในปัจจุบันแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีแนวโน้มศึกษาประวัติศาสตร์สามัญชนมากขึ้น ซึ่งแตกต่างเดิมคือการศึกษาประวัติศาสตร์ของรัฐ โดยมีศูนย์กลางการศึกษาอยู่ที่กษัตริย์ และผู้ทำการศึกษาไม่ได้อยู่ แวดวงของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่มีนักวิชาการด้านอื่น ๆ หลากหลายสาขาเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งมีทั้งผู้ที่เข้าใจวิธีการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์และผู้ที่ไม่มี ความรู้ความเข้าใจในการศึกษาตามแนวทางประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแนวใหม่เน้น การศึกษาศักยภาพของท้องถิ่น และเป็นการทำงานร่วมกันของนักประวัติศาสตร์กับคนในชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของท้องถิ่น นักประวัติศาสตร์แนบแน่นกับชุมชน และใช้วิธีการให้ประชาชนในพื้นที่มี ส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทำให้เกิดแนวคิด “การคืนประวัติศาสตร์ให้แก่ชุมชน” ซึ่งกระตุ้นให้ คนท้องถิ่นมีสำนึกอดีตและร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์ของตน นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและ การพัฒนาที่ยั่งยืน การทำวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวนี้ยังเป็นงานบุกเบิกอยู่มาก

ดังนั้นผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทาง ประวัติศาสตร์ล้านนา ตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาพบจากตำนาน โยนก

ดังนั้นผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติทาง ประวัติศาสตร์ล้านนา จากการศึกษาจารีตท้องถิ่นหรือแนวตำนาน และการศึกษาทางประวัติศาสตร์ พบว่าบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาในอดีตที่ผ่านมา ชาวล้านนาลำบากประวัติศาสตร์ อันเป็นจารีตที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้มีการบันทึกประวัติศาสตร์เป็น ปลายลักษณ์อักษร การกระตุ้นให้คนท้องถิ่นมีสำนึกอดีตและร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์ของตน นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการที่ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของ ล้านนา ทางผู้วิจัยพบว่ามีเมืองและชุมชนโบราณล้านนาได้รวมเอาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบ นิเวศน์ไว้ด้วย ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญา ล้านนา

4.3 บริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 หากพิจารณาบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะการตั้งถิ่นฐานด้านพื้นที่ตั้งทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพของชาวล้านนา ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยเทือกเขา มีที่ราบ หรือ แอ่ง ระหว่างภูเขา มีสายน้ำไหลจากภูเขาลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนล้านนาตลอดลุ่มน้ำ ที่ราบหว่างเขา เขามีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากได้รับน้ำฝนตามฤดูกาล และสายน้ำจำนวนมากที่พัดพาเอาปุ๋ยอินทรีย์ตามธรรมชาติของป่าเขาที่สูงโดยรอบ จึงเหมาะสำหรับตั้งเป็นหลักแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชน และประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรน้ำ

ภาพรวมของลักษณะการตั้งถิ่นฐานด้านพื้นที่ตั้งทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพของชาวล้านนาพบว่าอาณาบริเวณที่ราบหว่างเขาที่มีสายน้ำลำธารไหลผ่าน มีระดับสูงต่ำลดหลั่นกันลงมาตลอด จึงเหมาะสำหรับที่จะต้องมีการชลประทานอันเหมาะสมกับภูมิประเทศ อันจะส่งผลด้านบวกถึงการเกษตรกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากมีน้ำเลี้ยงตลอดปี ชาวล้านนานิยมตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชน และบุกเบิกไร่นา ใกล้กับลำธาร ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้น้ำหล่อเลี้ยงไร่นาตลอดปี และด้วยความจำเป็นในการบังคับทิศทางกั้นน้ำและการจัดสรรทรัพยากรน้ำให้ทั่วถึงโดยยุติธรรม ชาวล้านนาจึงมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเป็นเครือข่ายของคนที่อยู่อาศัยในหุบเขาเดียวกัน เมื่อรวมตัวกัน “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือองค์ความรู้ที่จะใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์แก่ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนล้านนา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2546) โดยทั่วไปภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนล้านนาใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ มักใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามธรรมชาติที่ไหลผ่านซอกเขาลดหลั่นลงมา จากขุนน้ำบนยอดเขาสูง และระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หรือระบบชลประทานที่เหมาะสมกับภูมิประเทศเรียกว่า ระบบเหมืองฝาย จึงเกิดขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2

สำหรับเรื่องของระบบเหมืองฝายของชาวล้านนา หมายถึงกระบวนการของชุมชนลุ่มน้ำเดียวกัน ที่จะแสดงออกถึงสามัคคีธรรม การมีส่วนร่วมทุกชั้นตอนของชุมชนท้องถิ่น อาทิเช่น การบำรุง รักษา ซ่อมแซม เหมืองฝายที่เป็นสมบัติสาธารณะ มีระบบบริหารจัดการอย่างครบวงจร ทั้งมิติของบุคคล ชุมชน น้ำ การจัดการ และการผลิตเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนตาม “มังรายศาสตร์” และมีการสานต่อสาระสำคัญนี้จนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามหากมีการพิจารณาหรือมีการมองอีกมิติ

หนึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการร่วมมือกันด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจ หรือระบบการผลิตเกษตรที่ส่งผลถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยน้ำมาหล่อเลี้ยง การจัดการทรัพยากรน้ำที่เกิดจากระบบเหมืองฝายของชุมชน จำเป็นต้องมีผู้ดูแลจัดการอย่างเป็นธรรม ผู้ดูแลระบบเหมืองฝาย ในที่นี้ คือ แก่ฝาย แก่เหมือง

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยระบบเหมืองฝายของชุมชนล้านนาจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation) เชิงสมานฉันท์ ทรานสพารานซ์ และสันติวิธี ที่มีเอกลักษณ์พิเศษเฉพาะตัว คล้ายกับระบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ แต่มีฐานรากมั่นคงกว่า จึงเป็นการจัดระเบียบบริหารทางสังคมล้านนาอย่างหนึ่ง กล่าวคือเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และระบบนิเวศ การจัดการระบบเหมืองฝาย มิได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการผลิตทางการเกษตรกรรมของชุมชนท้องถิ่นในหุบเขาเท่านั้น แต่กลับกลายเป็นแก่นของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชนและระหว่างชุมชนล้านนา (เอกวิทย์ ฌ ถกลาง, 2544)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบบเหมืองฝายของชาวล้านนาถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถือเป็นองค์ความรู้ระดับชาวบ้านที่ผ่านการทดสอบใช้กับชุมชนล้านนามาโดยเฉพาะ โดยมีอัตลักษณ์พิเศษเป็นของตนเองเหมาะสมกับภูมิศาสตร์กายภาพของล้านนา เช่นเดียวกับภูมิปัญญาเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นในประเทศ ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าต่อสาธารณะในแง่ของการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นธรรม และการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงจัดระเบียบชุมชนของสังคมล้านนาอย่างชาญฉลาด ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) กล่าวว่า “ภูมิปัญญาและความรู้ท้องถิ่นเคยจรรโลงสังคมมาในช่วงระยะเวลายาวนาน ในชุมชนล้านนาแล้วไปสูญเสียไปเพราะผลกระทบด้านลบของการผลิตตามระบบใหม่ ตามกระแสทุนนิยม การจัดการทรัพยากรน้ำโดยระบบเหมืองฝาย นำที่จะได้รับการฟื้นฟูให้มีพื้นที่ มีบทบาทจรรโลงสังคมล้านนา เพื่อเป็นทางเลือกในการประยุกต์ใช้ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม” (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการพรรณนาบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา และนอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบภูมิปัญญาในการเลือกทำเลที่ตั้งในการเพาะปลูกและตั้งชุมชน ด้วยลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพ ที่ประกอบด้วยเทือกเขาอันมีที่ราบหุบเขาที่มีสายน้ำไหลจากภูเขาลงมาหล่อเลี้ยง พื้นที่ที่มีความลาดเท ลดหลั่นไม่ราบเสมอกัน มีแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน และสาขาไหลผ่าน รวมถึงแม่น้ำกกที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง และลำน้ำอื่น ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำ

สาละวิน แอ่งที่ราบระหว่างเขาล้านนาเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เพราะได้รับทั้งน้ำฝนตามฤดูกาล และ น้ำจากสายน้ำจำนวนมากที่พัดพาเอาปุ๋ยอินทรีย์ตามธรรมชาติจากป่าเขานบนที่สูงโดยรอบ เหมาะ สำหรับตั้งหลักแหล่ง ผลจึงทำให้มีบรรดาผู้คนมาถือครองทำการเพาะปลูกข้าวและพืชพันธุ์ต่าง ๆ จนก่อตัวเป็นชุมชนเมืองมาช้านานก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 โดยกลุ่ม ไทยวน ในพุทธศตวรรษที่ 19 พระเจ้ามังราย แห่งเชียงแสน ได้เข้าครอบครองที่ราบลุ่มเชียงราย ผ่าง และอีกหลายเมืองในบริเวณ ที่ราบหว่างเขานี้มีสายน้ำหล่อเลี้ยงและไหลลงสู่แม่น้ำโขง

การได้ครอบครองลุ่มน้ำปิงตลอดจนลุ่มน้ำ วัง ยม น่าน ในภายหลังซึ่งมีลักษณะด้านที่ตั้ง ในการตั้งถิ่นฐานมีการพัฒนาสูงขึ้นจากชุมชนระดับเล็กที่ไม่ได้อยู่คงที่ถาวรมาเป็นการลงหลักปัก ฐานแบบถาวร เป็น “นครรัฐเกษตรกรรม” โดยมีเมืองและหมู่บ้านเป็นชุมชนหลักที่พึ่งพา เกื้อกูลกัน เมืองใหญ่น้อยเป็นศูนย์กลางของชุมชนต่าง ๆ มีที่ตั้งเป็นหลักแหล่ง ขณะเดียวกันมีการกระจายตัว ตามที่ราบลุ่มน้ำหว่างเขากระจุกตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลางการปกครอง ตลาด-การค้า ศาสนาและวัฒนธรรม ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองใหญ่อันจะนิยมตั้งอยู่ ณ ใจกลางที่ราบหว่างเขาอัน กว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์เอื้อต่อการกสิกรรมที่เลี้ยงคนได้จำนวนมาก (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

อย่างไรก็ตามในการก่อตัวเป็นบ้านเมืองขึ้นมาถือได้ว่าเป็นการพัฒนาการของชุมชน เกษตรกรรมที่แตกต่างจากการปลูกข้าวไร่หรือที่เรียกว่าการทำไร่เลื่อนลอยบนที่สูงมีการปลูกข้าว แบบนาเมือง หรือการทำนาที่ใช้น้ำท่วมขังหล่อเลี้ยงต้นข้าวทำให้มีความแน่นอนกว่าและได้ผลผลิต สูงกว่า โดยอาศัยการชลประทานที่เรียกว่า “เหมืองฝาย” ที่ถือเป็นระบบงานการบริหารจัดการน้ำใน เรื่องของการจัดสรรน้ำเข้าไปหล่อเลี้ยงไร่นาอย่างกว้างขวางเพื่อให้สามารถทำนาพอเลี้ยงบรรดา ผู้คนให้ได้จำนวนมากและตรงนี้เองที่เป็นเรื่องของภูมิปัญญาที่มีนัยยะที่แสดงว่าชาวล้านนาเข้าใจ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะลักษณะภูมิประเทศมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ขณะเดียวกันมี ทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ขณะเดียวกันได้มีการออกแบบระบบชลประทานตามลักษณะพื้นที่เพื่อให้ น้ำซึ่งมีธรรมชาติไหลลงสู่ที่ต่ำได้และไหลแจกแจงไปตามแนวลำเหมืองหล่อเลี้ยงไร่นาที่ได้บุกเบิก ดัดแปลง ให้สามารถเพาะปลูกในแนวระนาบได้ ตามระดับลดหลั่นลาดเทของพื้นที่ชายเขาที่ค่อย ๆ ลาดลงสู่สายน้ำเบื้องล่าง อันนับว่าเป็นการปรับธรรมชาติมาเกื้อกูลเลี้ยงคนชีวิตคนได้อย่าง ผสมผสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

ลักษณะด้านการตั้งถิ่นฐานชุมชนระดับเมือง ในอดีตชุมชนท้องถิ่นระดับเมืองของชาวล้านนา จะมีกำแพงเมืองล้อมรอบ มีหมู่บ้านขนาดใหญ่และหนาแน่นตั้งรายล้อมกำแพงเมืองออกไป หมู่บ้านจำนวนมากเกิดจากการที่ผู้ครองนครกวาดต้อนเชลยศึกจากต่างเมืองให้มาตั้งถิ่นฐาน โดยมีหัวหน้าชุมชนเป็นผู้ปกครองชุมชนของตน ดังปรากฏในกรณีตัวอย่างที่เชียงใหม่ ได้แก่ บ้านฮ่อม บ้านเมืองเก่า บ้านเมืองมาง บ้านเมืองสาตร์ เป็นต้น ภาษาเหนือโดยมีการเรียกขานบรรดาผู้คนในหมู่บ้านที่เกิดจากการกวาดต้อนเชลยมาว่า “ข้าปลายหอกงาช้าง” ที่มีนัยที่หมายถึง บรรดาคนที่ถูกกองทัพกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานใหม่ตามนัยที่หมายถึง “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” โดยเฉพาะในสมัยเจ้ากาวิละ แห่งนครลำปางขับไล่พม่าออกไปแล้วได้มีการยึดเมืองเชียงใหม่ซึ่งค่อนข้างว่างเปล่า จึงได้ก่อตั้งหมู่บ้านในเขตรอบนอกขึ้นหวังต้อนรับชาวไทเงิน ไทลื้อ ไทใหญ่ และชนเผ่าต่าง ๆ มาเป็นไพร่บ้านพลเมือง (เอกวิทย์ ฌ ถกลาง, 2540)

ลักษณะชุมชนระดับหมู่บ้านชนบทล้านนา กลับมาพิจารณาความเข้าใจระบบนิเวศน์ของหมู่บ้านและการจัดพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชาวล้านนาให้เข้ากับบริบทของสิ่งแวดล้อม จะพบว่าโดยทั่วไปภายในบริเวณหมู่บ้านของชาวล้านนาจะจัดพื้นที่ว่างไว้ในใจกลางหมู่บ้านเรียกว่า “ช่วงบ้าน” ซึ่งโดยหน้าที่ใช้สอยเป็นลานอเนกประสงค์ กล่าวคือ เป็นลานพักผ่อน ลานเด็กเล่น ดาดฟ้าผลที่เก็บเกี่ยวแล้วก่อนขึ้นยุ้งฉาง เป็นทางผ่านไปละแวกบ้านใกล้เคียง เป็นพื้นที่สำหรับประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษ “ผีมด ผีเม็ง” เมื่อถึงโอกาส “บวชลูกแก้ว” ก็จะใช้ลานที่สร้าง “ห้างซอ” เพื่อให้ช่างซอขึ้นไปนั่งขับลำนำในงานเฉลิมฉลอง เมื่อญาติผู้ใหญ่หรือสมาชิกอาวุโสของบ้านตายลง ลานนี้ก็จะเป็นที่ตั้งปราสาทบรรจุศพเพื่อชักลากไปสู่ป่าช้า บริเวณลานช่วงนิยมปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เป็นไม้ผลไว้โดยรอบเพื่อให้ร่มเงาแก่ช่วง ตามคาคบไม้ ชาวล้านนาจะเอากล้วยไม้ เช่น เอื้องผึ้ง เป็นต้น

การยังชีพสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ของชาวล้านนา ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนนอกเมืองและลักษณะการพึ่งพาธรรมชาติ พึ่งพาป่าชุมชนในการดำรงชีพของคนล้านนา ชี้ให้เห็นภาพว่า “ถัดจากชุมชนเมืองและหมู่บ้านที่ติดตัวเมืองออกไปจะเป็นทุ่งนากว้างรายล้อมหมู่บ้านรอบเมืองเอาไว้ ในทุ่งนากว้างจะมีหมู่บ้านชนบทกระจายตัวอยู่ตามทุ่งนากว้าง มีลำเหมืองส่งน้ำไหลเป็นโครงข่าย วกวนผ่านหมู่บ้านไหลเลียบชายบ้านสู่บริเวณทุ่งนากว้าง ลักษณะของหมู่บ้านมีสองลักษณะ คือ หมู่บ้านแบบเกาะกลุ่มแน่นเป็นกระจุกบนที่ดอน หรือหมู่บ้านที่เรียงรายเป็นเส้นแถบตามพนักของลำน้ำใหญ่ ๆ และลำห้วยหรือลำเหมือง ซึ่งไหลผ่านทุ่งนากว้างลงสู่ลำน้ำ ถัดจากทุ่งนาและหมู่บ้านชนบทก็เป็นละเมาะไม้ดงป่าและทิวเขา การติดต่อกันระหว่างชุมชนแต่เดิมใช้เส้นทาง

เกี่ยวเป็นทางสัญจรหลัก ชาวล้านนามีจิตสำนึกทางปัญญาของชุมชนที่ต่างเห็นคุณค่าตามพื้นฐานของป่าไม้ที่แสดงสะท้อนออกมาหรือในรูปแบบของพฤติกรรมในการดำรงชีพของชุมชน โดยที่ชุมชนให้ความเคารพต่อป่าโดยมีการพัฒนาคุณประโยชน์ที่ได้จากป่าให้เป็นบุคลาธิษฐานว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองป่า ตลอดถึงห้วยหนองคลองบึง มีการประกอบพิธีกรรม อาทิเช่น การบวงสรวงหรือการบวชป่า เป็นต้น

นอกจากนี้พื้นที่หรือที่ตั้งของภูมิศาสตร์ของล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของไทยเดิมคือเป็นอาณาจักรอันเก่าแก่ที่ได้รับการเรียกขานว่า อาณาจักรล้านนา เป็นดินแดนที่รากเหง้าทางด้านภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของตนเองที่มั่นคงและสืบสานกันมาเป็นระยะเวลายาวนานนับพันปี ซึ่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนาส่วนใหญ่เกิดจากการผสมผสานและพัฒนาวิถีการดำรงชีวิตตลอดจนการดำเนินตามภูมิปัญญาของคนกลุ่มต่าง ๆ

ในส่วนของที่ยังชีพโดยทั่วไป มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ของชาวล้านนาและการที่มีชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ในอดีต อาทิเช่น กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกลาวะซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมก่อนที่จะมีอาณาจักรหรือรัฐไทยและอาณาจักรล้านนา (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515) กับคนไทที่อพยพเข้ามาในกลุ่มผู้อพยพและคนพื้นเมืองเหล่านี้มีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมอย่างกลมกลืนจนสามารถอยู่ร่วมกันภายใต้รูปแบบสังคมเดียวกัน

จากรัฐเล็ก ๆ ที่ตั้งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ 13 ล้านนาจึงได้มีการพัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของภาคเหนือตอนบนมาจนปัจจุบัน ในสมัยที่ล้านนามีความเจริญสูงสุดนั้น ได้มีการขยายอำนาจทางเหนือไปถึงสิบสองปันนาทางใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนทางตะวันตกเฉียงเหนือ ไปถึงรัฐไทใหญ่ตอนเหนือของพม่า ทางตะวันออกไปถึงลาวและและทางใต้ถึงสุโขทัย (ประชาภิจักรจักร, พระยา 2516) กุศโลบายที่สำคัญคือการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเพื่อนบ้านรายรอบกลายเป็น “บ้านพี่ เมืองน้อง” หรือสร้างพันธมิตรทางการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับดินแดนต่าง ๆ นั้นดำเนินเรื่อยมา ไม่ว่าด้านการเมืองหรือเศรษฐกิจการค้า จนกระทั่งการก่อตั้งเป็นรัฐชาติและจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาแบ่งแยกดินแดนทั้งหลายออกจากกัน อย่างไรก็ตามในระดับประชาชนการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้าหรือการเยี่ยม

เขียนญาติพี่น้องนั้นดำเนินมาโดยตลอด เป็นเพราะลักษณะของการดำรงวิถีชีวิตตลอดจนการดำเนินตามภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

โดยสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผ่านการศึกษาในมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา สรุปได้ว่าลักษณะการตั้งถิ่นฐานด้านพื้นที่ตั้งทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพของชาวล้านนา ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยเทือกเขา มีที่ราบ หรือ แอ่ง ระหว่างภูเขา มีสายน้ำไหลจากภูเขาลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนล้านนา ตลอดลุ่มน้ำ ที่ราบหว่างเขา เขามีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากได้รับน้ำฝนตามฤดูกาล และสายน้ำจำนวนมากที่พัดพาเอาปุ๋ยอินทรีย์ตามธรรมชาติของป่าเขาที่สูงโดยรอบ จึงเหมาะสำหรับตั้งเป็นหลักแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชน และประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพราะมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรน้ำ อันจะส่งผลด้านบวกถึงการเกษตรกรรม ระบบชลประทาน การใช้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” บริหารจัดการทรัพยากรอย่างผสมผสานและพัฒนาวิถีการดำรงชีวิต

4.4 สรุปผลการวิเคราะห์บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา

จากสมมติฐานประการแรกคือ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา ผู้วิจัยได้นำเสนอและสรุปผลวิเคราะห์ภาพรวมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนการศึกษาในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนา และมิติของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา บริบททั้งสามด้านดังกล่าวส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างเพื่อสนับสนุนและตอบสมมติฐานดังต่อไปนี้

อาณาจักรล้านนามีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน วัฒนธรรม และประเพณีด้วยสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็นกว่าทุกภาค ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้คนในภาคเหนือ เป็นไปอย่างเรียบง่าย ทั้งภาษาพูดแบบคำเมืองที่ไพเราะอ่อนหวาน ประเพณีและการแสดงพื้นเมืองอันอ่อนช้อยสวยงาม อาทิ เช่น ประเพณีปอยหลวง ยี่เป็ง ลอยโคม การแสดงฟ้อนเล็บ ฟ้อนเงี้ยว อีกทั้ง ผู้คนในภูมิภาคล้านนายังมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แต่ก็ยังคงนับถือผีตามความเชื่อที่มีมาแต่เดิม เห็นได้จากการทำพิธีสืบชะตาหรือการส่งแถน

วัฒนธรรมการกินมีความคล้ายคลึงกับชาวอีสาน คือนิยมรับประทานข้าวเหนียว อาหารที่มีชื่อของชาวเหนือ ได้แก่ น้ำพริกหนุ่ม ใส่อั่ว ขนมจีนน้ำเงี้ยว เป็นต้น

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงซึ่ง อุดมไปด้วยป่าไม้นานาพันธุ์ชาวล้านนาส่วนใหญ่จึงนิยมเลี้ยงสัตว์และทำเกษตรกรรมอยู่ตามพื้นที่ราบหว่างเขา ด้วยวิถีชีวิตที่ไม่รีบเร่งทำให้ผู้คนในภาคเหนือมีนิสัยที่อ่อนโยน โอบอ้อมอารีและยังคงยึดมั่น ในขนบธรรมเนียม และจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดเป็นวิถีแบบคนเมืองที่ชาวล้านนาเรียกว่า “วิถีล้านนา” หรือ “ภูมิปัญญาล้านนา”

“ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นคือ มรดกที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ ตั้งสม และสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นเรื่องราวที่มีพลังและทรงคุณค่าที่คนในท้องถิ่นล้านนา มีความภาคภูมิใจที่จะสืบสานให้ยั่งยืนต่อไปในอนาคต”

จากบริบททั้ง 3 ด้าน อันได้แก่ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม บริบททางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาและบริบทของลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมาแล้ว มีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมล้านนา กล่าวคือ สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางอารยธรรมล้านนา อาทิเช่น วิถีชีวิตตามลุ่มแม่น้ำ ลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน พัฒนาเป็นการท่องเที่ยววิถีชุมชน การท่องเที่ยวตามบ้าน ชมการทอผ้าและงานฝีมือ หัตถกรรม พิพิธภัณฑ์ การแสดงศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตของชาวล้านนา ส่วนลักษณะการตั้งถิ่นฐานและระบบนิเวศน์ ที่เป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติของชาวล้านนา พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ สามารถจัดการการท่องเที่ยวคุณภาพได้ การท่องเที่ยวบนพื้นที่สูงหรือตามคอกต่าง ๆ เป็นต้น สถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชาวล้านนา ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาทางด้านสถาปัตยกรรมล้านนา ผ่านโบราณสถาน โบราณวัตถุ วัตถุโบราณ เจดีย์ พระธาตุ เหล่านี้เป็นผลมาจากบริบททางด้านประวัติศาสตร์ของอารยธรรมล้านนา

รูปที่ 4.4 สุดยอดที่เกี่ยวเชียงใหม่อินไปกับธรรมชาติ
ที่มา: Travel information & Community, 2560

รูปที่ 4.5 สถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่
ที่มา: ศูนย์ข้อมูลข่าวสารอิเล็กทรอนิกส์, 2560

รูปที่ 4.6 สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดด้นแก้ว จ.ลำพูน
ที่มา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน, 2556

รูปที่ 4.7 ประเพณีขึ้นผึ้ง จ.เชียงใหม่
ที่มา: มติชนออนไลน์, 2560

รูปที่ 4.8 วัดศรีรองเมือง อ.เมือง จ.ลำปาง “วิหารสร้างด้วยไม้สักทองศิลปะพม่าผสมไทใหญ่”
ที่มา: ผู้วิจัย, 2560

รูปที่ 4.9 พิพิธภัณฑสถานผ้าทอพื้นเมืองเวียงของ อ.เมือง จ.ลำพูน “สะท้อนเอกลักษณ์ของชาวล้านนา”
ที่มา: ผู้วิจัย, 2560

รูปที่ 4.10 วัดร่องขุ่น ตั้งอยู่ อ.เมือง จ.เชียงราย “ได้รับการโหวตเป็นสถานที่ท่องเที่ยว
ที่สวยงาม และน่าประทับใจ เป็นลำดับที่ 3 ของโลก

Underappreciated Wonders of The World”

ที่มา: ผู้วิจัย, 2560

รูปที่ 4.11 ไร่ชาอูยง ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านพญาไพร ต.เทอดไทย อ.แม่ฟ้าหลวง และ
อ.แม่จัน จ.เชียงราย เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชาอูยง
ชาเขียว อาหารเครื่องดื่มและของฝากสำหรับนักท่องเที่ยว

ที่มา: ผู้วิจัย, 2560

บทที่ 5

ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากสมมติฐานประการที่หนึ่งที่ผู้วิจัยตั้งไว้ คือ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ สมมติฐานประการที่สอง คือ ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในบทที่ 5 เป็นการตอบสมมติฐานข้อที่ 2 โดยในบทนี้ทางผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งเอกสาร ทั้งเอกสารประเภทปฐมภูมิและเอกสารประเภททุติยภูมิ รวมทั้งผู้วิจัยได้ลงไปเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่จังหวัด ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน และ สุโขทัย ซึ่งเป็นจังหวัดที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมล้านนาตั้งแต่อดีต โดยรูปแบบของการสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยทางผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการเสนอข้อมูลตามข้อเท็จจริง และจากแนวคิดทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปแล้วในบทที่ 2 และ บทที่ 3 ดังนั้นผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบสมมติฐานการวิจัยประการที่ 2 ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังต่อไปนี้

5.1 ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

5.1.1 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวิถีชีวิตของชาวล้านนาก่อน โดยทั่วไป “ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนา” ถือเป็นพัฒนาการของการปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนไทยโยนก (ไทยวน) และชนชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันให้เข้ากับธรรมชาติแวดล้อมแล้วสร้างสรรค์ ตั้งสม และสืบสานประเพณีเหล่านั้นเป็นเวลาหลายศตวรรษต่อเนื่องกัน ธรรมชาติแวดล้อมและพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมของล้านนามีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นบาง

ประการ ลักษณะโดดเด่นดังกล่าวมีอยู่ละม้ายคล้ายคลึงกันในอาณานิคมติดต่อกันระหว่างประเทศพม่า ลาว ไทย และจีนตอนใต้ ซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า “เขตมรสุมตอนบนของอุษาคเนย์” ภูมิภาคนี้ถูกกล่าวถึงในภาพรวมของยกตัวอย่างมาพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ตามระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544)

ระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนาที่ถือได้ว่ามีพัฒนาการตั้งแต่ชุมชนล้านนาได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาและคติความเชื่อจากภราดรที่มาจากพุทธศาสนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 เป็นต้นมา แต่ถ้าได้ทำการศึกษาเข้าไปให้ถึงรากฐานดั้งเดิมของระบบศีลธรรมในล้านนาโดยแท้จริงแล้ว ก็จะพบความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาระบบคุณค่าที่มีอยู่ในล้านนาก่อนการเข้ามาแพร่กระจายของพุทธศาสนาด้วย ซึ่งจากการวิเคราะห์สังเคราะห์ตำนานต่าง ๆ และพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจากอดีตอันยาวนานจนกระทั่งถึงปัจจุบันพบว่า ชาวล้านนามีความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่าที่มีพัฒนาการมายาวนานกว่าพันปีแล้ว ในที่นี้ขอเรียกรวม ๆ ว่าเป็น “ภูมิปัญญาสั่งสม” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงระบบ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า ความหมาย ท่าที และความรู้สึกรู้สึกที่คนมีต่อการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ต่อเนื่องกันหลายศตวรรษในล้านนา แล้วก่อตัวขึ้นเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ระบบศีลธรรมหรือภูมิปัญญาแห่งล้านนา” ซึ่งในปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นร่องรอยอยู่มากในท้องถิ่น หลายจังหวัดทางภาคเหนือ ภูมิปัญญาสั่งสมดังกล่าวนี้ อานันท์ กาญจนพันธ์ ได้มีการศึกษาความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา ขณะเดียวกันได้ทำการจำแนกตามลักษณะของอุดมการณ์กับอำนาจไว้เป็น 5 ประการ ได้แก่

- 1) ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ
- 2) ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์
- 3) ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี
- 4) ความเชื่อเกี่ยวกับขุคอุดมคติและการปลดปล่อย
- 5) ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ

ในที่นี้ทางผู้วิจัยขอเสนอภาพวิเคราะห์สังเคราะห์เฉพาะลักษณะเด่นบางประการเกี่ยวกับความเชื่อข้างต้นมาพิจารณา ทั้งนี้เพื่อให้เห็นพลวัตและการปรับใช้ ในแง่ของ “การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” (Cultural Reproduction) ในการกำหนดท่าทีความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และระหว่างคนด้วยกันในสังคมล้านนา

ระบบความสัมพันธ์ทำนองเดียวกันนี้ นอกจากบริเวณล้านนาแล้ว ปรากฏว่าในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาทิเช่น คนไท ลาว ลัวะ ข่า ขมุ กะเหรี่ยง ซึ่งล้วนอยู่ร่วมกันในล้านนาและปริมณฑลใกล้เคียงกัน อาทิเช่น สิบสองปันนาในยูนาน สิบสองจุไทในเวียดนามเหนือ ภูมำ ส่วนมากในประเทศลาว และลงมาถึงภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลางตอนบนของไทย ต่างก็มีภูมิปัญญาสั่งสมนี้ร่วมกันและยังคงสืบสานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ในระดับชุมชนท้องถิ่นโดยกว้างขวาง ในสาระสำคัญพอจะวิเคราะห์สังเคราะห์เกี่ยวกับความเชื่อ 5 ลักษณะ ได้ดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์นิทานขุนบรมใน พงสาวดารล้านช้าง ตำนานเมืองเชียงตุง ตำนานพระธาตุคอกยดุง เมืองเชียงแสน ตำนานคอกยดุงเทพ เป็นต้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้จำแนกสรุปความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดมนุษย์และชนชาติออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 นิทานปรัมปราเรื่องมนุษย์ เกิดจากน้ำเต้า มีข่า กะเหรี่ยง และไท สะท้อนการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขง

ลักษณะที่ 2 นิทานปรัมปราที่ให้ความสำคัญกับกำเนิดมนุษย์คู่แรก เป็นต้น โคตรวงศ์ของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในล้านนาและอีสาน คือ “ปู่แสงสีย่าแสงใส้” หรือ “ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี”

ลักษณะที่ 3 นิทานปรัมปราที่มีพลังเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้าง คือ “แกน” แล้วส่งมนุษย์ผู้เก่งกล้าลงมาปกครอง ซึ่งในตำนานไทอาหม เทวดาส่ง “ขุนหลวงขุนหลาย” ลงมาครองเมืองนูนสูงคำ และกลายเป็นต้นตระกูลไท ข้างฝ่ายพงสาวดารล้านช้างก็ผสมผสานเป็นว่า หลังจากมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้าแล้วขาดผู้ปกครอง พญาแกนหลวงจึงให้ขุนครู ขุนครอง ลงมาเป็นท้าวพระยาปกครอง ต่อมาเกิดทุกข์ยากแก้ปัญหาไม่ได้ พญาแกนจึงให้ผู้มีบุญ คือ ขุนบรมราชาธิราช ลงมาเกิดและปกครองต่อมาในเมือง “เมืองน่าน้อยอ้อยหนู” (บริเวณใกล้เคียงกับเดียนเบียนฟูในเวียดนามเหนือปัจจุบัน)

อย่างไรก็ตาม ในคติล้านนา “พญาแกน” ได้ถูกเปลี่ยนมาเป็น “พระอินทร์” และผูกไว้เป็นตำนานว่า พระอินทร์ส่งพญาธัมมกราช มังราย มาเกิด เพราะเมืองขาดผู้ปกครอง ทั้งหมดนี้มีประเด็นน่าสนใจ คือการเปลี่ยนพลังอำนาจเหนือธรรมชาติจาก “แกน” เป็น “พระอินทร์” เป็นเพราะ

สอดคล้องกับความเชื่อเดิม ด้วยถือว่าอยู่บนฟ้าเช่นเดียวกัน ในทำนองเดียวกัน พงสาวดารโยนก ก็กล่าวว่า พระอินทร์ให้ ดาวจก เทวบุตร ลงมาเกิดเพื่อเป็นต้นราชวงศ์ปกครองล้านนา

ผลการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้ทั้งในทางมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์ยังไม่ได้ข้อสรุปยุติ แต่อย่างน้อยก็ได้บ่งบอกให้รู้ด้วยวิธีการสื่อสารของคนโบราณว่า ในมโนคติของชาวล้านนาที่สืบสานกันมานั้น นิทานปรัมปราเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์ได้แสดงออกถึงความคิด ความเชื่อของชาวล้านนาไว้ประจักษ์แล้ว ซึ่งในการวิเคราะห์ของนักมานุษยวิทยา อานันท์ กาญจนพันธ์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ให้ความสำคัญกับชนชั้นปกครองว่าเกิดจากบรรพชนคู่แรก หรือไม่ก็เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขณะที่สามัญชนเกิดจากพืชและสัตว์ในธรรมชาติ ซึ่งอาจบ่งบอกถึงความคิดของชาวล้านนาในเรื่องพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ที่เริ่มจากชุมชนในสภาวะธรรมชาติ แล้วเปลี่ยนมาเป็นชุมชนที่ปกครองโดยหัวหน้ากลุ่มเครือญาติ จนท้ายที่สุดพัฒนาขึ้นเป็นรัฐ ขณะเดียวกันความคิดในเรื่องพัฒนาการทางสังคมดังกล่าว ได้สอดคล้องความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของชาวล้านนาไว้ด้วย ในสังคมยุคแรกชาวล้านนาจะเห็นโลกทางสังคมของมนุษย์ ธรรมชาติ และโลกทางความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล (Cosmic World) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้น มนุษย์จึงเกิดจากพืชและสัตว์และเป็นพี่น้องกันได้ ขณะที่ผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในโลกของจักรวาล อาจจะเป็นบุคคลธรรมดาในสังคมที่มีหัวหน้ากลุ่มตระกูลเป็นผู้นำ ก็มีลักษณะไม่แตกต่างกันไปมากนัก แต่ในสังคมรัฐนั้นโลกทางสังคมกับโลกของจักรวาลจะแยกออกจากกันเด็ดขาด ทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นอำนาจจากภายนอกที่มนุษย์อาจติดต่อได้ด้วยการบวงสรวงหรือเซ่นสังเวย ความเชื่อเช่นนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบทางมานุษยวิทยาที่ศึกษาวิวัฒนาการของสังคมต่าง ๆ ว่ามีลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นสากล

ความคิดความเชื่อและการให้คุณค่ากับความเชื่อเหล่านี้ กำลังเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วเนื่องมาจากอำนาจที่แพร่เข้ามาจากภายนอก ได้แก่ พุทธธรรม ความคิด และระเบียบวิธีวิทยาศาสตร์ ที่มากับการศึกษาสมัยใหม่ เศรษฐกิจ ทุนนิยม และกระแสประชาธิปไตย ที่ถือหลักความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ ซึ่งล้วนแต่อธิบายระบบความสัมพันธ์ด้วยนัยที่แตกต่างกันออกไป

2) ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์

สังคมเกษตรกรรมอย่างล้านนา อีสาน ภาคกลาง ภาคใต้ รวมไปถึงอุษาคเนย์โดยส่วนรวม ได้มีการให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เรื่อง “ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล” เพราะ

ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมีความสำคัญยิ่งยวดต่อการดำรงชีวิต ความอุดมสมบูรณ์จึงเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรมของคนในสังคมเกษตร แสดงออกถึงความปรารถนาที่จะขอให้อำนาจแห่งธรรมชาติ คลับันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะการขอฝนในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นสัญลักษณ์ทางความคิดความเชื่อและคุณค่าที่ยึดถืออยู่ทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น การขุดพบกลองกบที่ทำด้วยสำริดอายุกว่าพันปีในดินแดนล้านนาและบริเวณอื่น ๆ ใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะในเวียงคานเหนือ ศรีศักร วัลลิโกดม ได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า กลองกบสำริดเหล่านี้ใช้ในพิธีขอฝน นอกจากนั้น การฟังธรรม คาถาปลาช่อน พิธีจุดบั้งไฟ การแห่พระเจ้าฝนแสนห่า การแห่นางแมว โดยเฉพาะการสร้างสัญลักษณ์รูปอวัยวะเพศชายและหญิงไว้ในพิธีกรรม เป็นการแสดงออกถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ทั้งสิ้น (Fertility Rites)

ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลเป็นที่เข้าใจได้เชิงประจักษ์แจ้ง คือ การร่วมเพศของชาย-หญิงทำให้เกิดชีวิตใหม่ ความเชื่อเหล่านี้มีมานานดั้งเดิมในล้านนา ลาว อีสาน และอาณาบริเวณทั่วอุษาคเนย์ รวมทั้งพบได้ทั่วไปในสังคมดั้งเดิมอื่น ๆ ครั้นต่อมาสังคมล้านนาได้รับอิทธิพลจากลัทธิพราหมณ์ที่มารุ่งโรจน์อยู่ในอุษาคเนย์ พิธีกรรม-ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาอวัยวะเพศว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์จึงถูกอธิบายโดยทางพราหมณ์เป็นสิวลึงค์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และฉลาด รมิตานนท์ ได้ให้ทรรศนะอธิบายว่า

โดยทั่วไปความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนหรือแสดงพลังอำนาจออกมาในรูปของจารีตประเพณีและความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ชาวล้านนา เรียกว่า “จิต” ซึ่งมักจะเป็นข้อกำหนดหรือข้อห้ามที่มีต่อการกระทำใด ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อความสมดุลของบุคคลและชุมชน หรือคุณภาพระหว่างเพศ เพราะมีความเชื่อว่า คุณภาพดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญของความอุดมสมบูรณ์ในด้านหนึ่ง จารีตตามความเชื่อนี้จึงเป็นการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลมิให้ละเมิดครรลองต่าง ๆ ของชุมชน เพราะเชื่อว่าจะเป็นเสียด ภัยไร หรือเป็นเรื่องอุบาทว์ รวมทั้งยังอาจทำให้ผู้ละเมิดเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยอีกด้วย ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์ทางเพศ และผู้คนในชุมชนให้ได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรมบนพื้นฐานของจริยธรรมการยังชีพ (Ethics of Subsistence) ซึ่งถือเป็นการต่อยอดระบบคุณค่าที่ทำให้ทุกคนสามารถยังชีพอยู่ได้

ทั้งนี้มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ประการหนึ่ง คือ การให้ความสำคัญกับบทบาทของชายและหญิงเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าคุณภาพระหว่างเพศจะก่อให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุข ซึ่งแตกต่างจากความเชื่อที่มาจากภายนอกในระยะหลังที่ให้ความสำคัญกับชายมากกว่าหญิง เช่น ความเชื่อในคาถาอาคม และพุทธศาสนา

3) ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี

ชาวล้านนาเชื่อว่าผีเป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ความคิดความเชื่อนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมขั้นพื้นฐานในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีมีลักษณะใกล้เคียงและเชื่อมโยงกับความเชื่อเดิมอื่น ๆ ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และความเชื่อเรื่องขวัญ หัวใจสำคัญของความเชื่อทั้งสามนี้ร่วมกัน คือ การมองเห็นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโลกทางวัตถุและโลกทางจิตใจ ซึ่งแสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยเคารพธรรมชาติที่สามารถบันดาลทั้งความผาสุก และ/หรือความทุกข์ยากไม่ว่าจะเป็น ป่า เขา ต้นไม้ สายน้ำ แผ่นดิน เป็นต้น โดยการเช่นไหว้ “อำนาจ” ที่สิงสถิตย์อยู่ในธรรมชาติ เช่น “ผีขุนน้ำ” “เจ้าป่า” “เจ้าเขา” เป็นต้น อนึ่ง การนับถือผีสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการนับถือบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของสังคมเครือญาติ ดังปรากฏว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทต่างรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม เครือญาติที่เรียกว่า “ด้า” และเคารพนับถือ “ผีด้า” ซึ่งก็คือ ผีต้นตระกูล การเคารพนับถือผีต้นตระกูล ดังกล่าวนี้มีอยู่อย่างมั่นคงเช่นกันในหมู่ ไทดำ ไทขาว ในเวียดนาม และในหมู่ไทลื้อ ไทเงิน ไทใหญ่ ไทอาหม

ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับ ผีบรรพชน ระดับเครือญาติได้ขยายขอบเขตจนกลายเป็น “ผีอารักษ์” ของหน่วยทางสังคมที่ใหญ่ขึ้นเมื่อเกิดชุมชนเมือง ผีบรรพชนของผู้ปกครองเมืองก็ได้รับการยกย่องให้เป็น “ผีเสื้อเมือง” ตำนานของล้านนาหลายฉบับสามารถยืนยันนัยสำคัญข้อนี้ได้เป็นอย่างดี รวมถึงการพยายามเชื่อมโยงบรรพชนต้นราชวงศ์ไปสู่ความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกด้วย อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้วิเคราะห์สังเคราะห์และตั้งข้อสังเกตว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ

“ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีช่วยต่อยอดคุณธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะการเคารพธรรมชาติ บรรพชน และความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้การนับถือผียิ่งถูกผลิตซ้ำอย่างมั่นคงเรื่อยมา จนกลายเป็นอุดมการณ์หลักด้านหนึ่งของล้านนา ครอบคลุมชีวิตเกือบทุกด้านและทุกระดับสังคม เคียงคู่กับพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน แต่การนับถือผีในล้านนาก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่สำคัญที่สุด คือ ในปัจจุบันการนับถือผีได้เปลี่ยนจากที่เคยเป็นอุดมการณ์ระดับรัฐมาเป็น

อุดมการณ์ระดับชาวบ้านมากขึ้น โดยมีชุมชนกลุ่มเครือญาติและแม่กระทั่งปัจเจกบุคคลที่เป็นชนชั้นกลาง ยึดมั่นเป็นภูมิปัญญาและศีลธรรมในการปรับตัวกับการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น”

การรับรู้ของชาวล้านนาเกี่ยวกับเรื่อง “ผี” ปรากฏว่า ผีมีหลากหลายชนิดสามารถแบ่งได้เป็น ผีติดกับผีร้าย สำหรับ “ผีดี” ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ (ผีปู่ย่า ผีมด ผีเม็ง) ผีอารักษ์ (ผีเสื้อวัด ผีเสื้อเมือง ผีเจ้าบ้าน และผีนา) ผีเจ้านาย และผีที่ประจำอยู่ในภพขณะสำคัญในการยังชีพ เช่น ผีนางด้ง และผีหม้อหนึ่ง ส่วน “ผีร้าย” ได้แก่ ผีตายโหง ผีพราย ผีป่า (เช่น ผีนางไม้ ผีม้าปากกะลั่ง และผีกึ่งกองย) ผีกะ (ผีปอบ) ผีโงง ผีกะลี้ ผีเป่า ผีโขง ผียำ

นอกจากนี้ “ผี” มีอำนาจทำให้บุคคล หรือชุมชน แม้แต่บ้านเมืองเสียสมดุลแล้ว การนับถือยังมีอำนาจในการพยากรณ์และการรักษาโรคด้วย ดังปรากฏในรูปของการบนและการเข้าทรง ซึ่งมีให้เห็นมากมายในปัจจุบันแต่ที่สำคัญ คือ อำนาจในการคลั่งคลุ้มให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และความเจริญงอกงามแก่การเพาะปลูกให้แก่ครอบครัวและชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีจึงมักเป็นพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์บ้าน ผีขุนน้ำ ผีเหมืองฝาย ผีอารักษ์เมือง แต่พิธีเหล่านี้เสื่อมความนิยมไปมาก ชาวบ้านกลับไปนิยมพิธีที่ให้ประโยชน์แก่บุคคลในเรื่อง โชคลาภมากขึ้น

4) ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ

ความเชื่อดั้งเดิมอีกเรื่องหนึ่งของล้านนาที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเชื่อเรื่อง “ผี” คือ ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ถ้าหากทำการวิเคราะห์ในเชิงจิตวิทยาของคนล้านนาทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่า คน สัตว์ พืช สิ่งของ ต่างก็มี “ขวัญ” ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะ “ขวัญ” เป็นพลังของชีวิต และความคิดเช่นนี้ไม่แยกแยะระหว่างโลกทางวัตถุกับโลกทางจิตใจ มีการทำพิธีเรียกขวัญของคน ข้าว สัตว์เลี้ยง และขวัญบ้าน ขวัญเมือง ขวัญ มีความหมายที่หลากหลายและค่อนข้างสับสน แต่โดยทั่วไป “ขวัญ” หมายถึง แก่นชีวิต ซึ่งการกำหนดคุณค่าเช่นนี้พ้องรับกันในหลายวัฒนธรรม ดังเช่น มาเลย์ และม้ง ในเวียดนาม ในกรณีของชาวล้านนาซึ่งได้รับอิทธิพลของคติพุทธและพราหมณ์ ขวัญจึงถูกเอามาเชื่อมโยงกับเรื่องเคราะห์กรรมและบุญบาปมากขึ้น ดังนั้น พิธีเกี่ยวกับขวัญจึงถูกนำมาผสมกับพิธีสืบชะตา ทั้งสืบชะตาคน ชะตาบ้านเมือง และในปัจจุบันก็ได้ขยายไปถึงการสืบชะตาแม่น้ำ ต้นไม้ ป่า ซึ่งนับเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้เข้ากับความเป็นและปัญหาที่เปลี่ยนแปลง

ความเข้าใจของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยดั้งเดิมที่ไม่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาและคติพราหมณ์ ดังเช่น ชาวไทดำ ความเชื่อเรื่องขวัญเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับความเชื่ออื่น ๆ ด้วย คือ ความเชื่อเกี่ยวกับ มิ่ง แถน และผี โดยคำอธิบายของอาจารย์คำจอง ชาวไทดำ ขวัญ ตั้งอยู่บน มิ่ง ซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิต หรือสภาวะทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ที่ทำให้เกิดสิ่งมีชีวิต ส่วน แถน คือ ชีวิตของสรรพสิ่งรวมถึงความมั่นคงของบ้านเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของมิ่งเช่นกัน ด้านหนึ่งของแถน คือ สายขอ ซึ่งผูกติดกับแถนตามแนวตั้งค่อย ๆ สูงขึ้นตามช่วงอายุ มีปลายด้านบนเชื่อมต่อกับแถน โดยผ่านตะขอที่เรียกว่า ขอแถน เชื่อกันว่าสายขอนั้นบางมาก หากสายขาดแถนก็ล้มเท่ากับตายนั่นเอง ขอจึงเปรียบเสมือนอายุขัยที่มีการเปลี่ยนแปลงคล้ายชะตา ผู้ถือขอคือ แถนหล่อ ซึ่งเป็นผู้สร้าง

กรณีการเชื่อมโยงขวัญให้สัมพันธ์กับเรื่องอื่น ๆ ของไทดำดังกล่าวข้างต้น ซึ่งให้เห็นว่าขวัญมีความสำคัญมากในสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เพราะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องชีวิตและความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับธรรมชาติในการเชื่อมโยงความเชื่อเรื่อง ผีดำ ผีบรรพชน และเสื้อบ้าน เสื้อเมือง หรือผีอารักษ์บ้านอารักษ์เมือง ซึ่งไทดำถือว่าเป็น “ขวัญบ้าน” “ขวัญเมือง” มีการทำพิธีเสนขวัญ ในขณะที่สังคมล้านนามีความเชื่อพุทธศาสนาและคติพราหมณ์เข้ามาในส่วนที่เกี่ยวกับชะตามีชีวิตและวิญญาณคงเหลือแต่ “ขวัญ” ซึ่งไม่มีความเชื่ออื่นมาทดแทนเพราะผูกพันอยู่กับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ เกรือญาติ และชุมชนมาก

ในส่วนพิธีกรรมเกี่ยวกับการ ร้องขวัญ เชิญขวัญ ที่ชาวล้านนาถือว่าสำคัญนั้น มณี พะยอมพงศ์ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับประเพณีร้องขวัญว่า ประเพณีมงคลที่ต้องการให้เกิดความสุขความสวัสดิ เพราะขวัญได้รับการผูกไว้มิให้หนีไปไหน คนที่มีขวัญดีสภาพจิตใจสมคูลในทางสังคม พิธีร้องขวัญเป็นการทำเพื่อให้กำลังใจเพื่อฉลองความสำเร็จในชีวิตเพื่อสนองความเชื่อสืบมา เพื่อรักษาประเพณีของบรรพบุรุษไว้ เพื่อให้เกิดความรักสามัคคี เพื่อสนองคุณต่อผู้มีพระคุณ และเพื่อเสริมสร้างมิตรภาพแก่ผู้มาเยือน ร้องขวัญผูกข้อมือนิยมทำกันในหลายสถานการณ์ อาทิเช่น

- 1) ร้องขวัญ ผู้มาเยี่ยมเยือน เป็นการให้เกียรติและเสริมสร้างมิตรภาพ
- 2) ร้องขวัญ ผู้จะเดินทางจากไป เพื่อเรียกขวัญให้ติดตามไปด้วย
- 3) ร้องขวัญ ผู้เจ็บป่วย ด้วยเชื่อว่าผู้ป่วยอาจถูกผีสางานางไม้ทักทาย หวาดสะดุ้ง ขวัญ หนี การทำพิธีร้องขวัญเป็นการให้กำลังใจให้หายป่วยไป

- 4) อีตงขวัญ ผู้หายเจ็บป่วยแล้ว เป็นการแสดงความชื่นชมยินดีให้กำลังใจ
- 5) อีตงขวัญ แก่ผู้อาวุโส ทำบุญครบรอบอายุให้ แล้วอีตงขวัญให้เกิดสุขสวัสดิ มีอายุยืนยงเป็นที่พึงของลูกหลานต่อไป
- 6) อีตงขวัญ ผู้จะบวชในพุทธศาสนา คือ อีตงขวัญลูกแก้ว (ในกรณีบวชเณร) เป็นที่พึ่งแก่ญาติโยม และเป็นเนื่อานบุญแก่ญาติพี่น้อง
- 7) อีตงขวัญ คู่สมรส เพื่อให้กำลังใจและอวยชัยให้พรให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขความเจริญ
- 8) อีตงขวัญ แก่สัตว์เลี้ยง ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย เพราะสัตว์เหล่านี้ทำคุณแก่คนมากมาย ด้วยความรักและกตัญญูรู้คุณต่อสัตว์เหล่านี้ จึงอีตงขวัญเพื่อทดแทนบุญคุณและเป็นสิริมงคล

5) ความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อย

สังคมล้านนากับสังคมประเพณีแบบดั้งเดิมอื่น ๆ (Primitime or Traditional Societies) ก็ล้วนแต่มีความคิด ความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อย ซึ่งแสดงออกในรูปขบวนการต่อสู้เพื่อสังคมอุดมคติ (Millenarian Movement) ซึ่งรู้จักกันในสังคมไทยว่า “ขบวนการพระศรีอารีย์” บ้าง “กบฏผู้มีบุญ” บ้าง โดยผู้ที่ร่วมขบวนการเหล่านี้ต่างมุ่งมั่นมองไปในอนาคตว่า โลกอุดมคติจะเกิดขึ้นจริงได้โดยมีผู้ปลดปล่อย ซึ่งมีลักษณะของวีรชนทางวัฒนธรรม (Cultural Hero) หรือ ผีบรรพชน นั่นคือผู้ปลดปล่อยทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโลกทางจิตใจกับโลกทางวัตถุ หรือปลดปล่อยให้ผู้คนหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

ความคิด ความเชื่อในยุคอุดมคติและการปลดปล่อยได้ปรากฏในประวัติศาสตร์สังคมล้านนามาแล้ว กล่าวคือมี “กบฏผญาผาบ” และขบวนการเคลื่อนไหวของพระครูบาศรีวิชัย ผู้เป็น “ตนบุญ” จากการศึกษาประวัติความเคลื่อนไหวของตนบุญและตำนาน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2535) ได้ให้ความเห็นว่า “มีเหตุผลพอที่จะตั้งข้อสังเกตได้ว่า ความเชื่อลักษณะดังนี้จะมามีที่มาก่อนหน้าที่สังคมล้านนาจะได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาเสียด้วยซ้ำไป” ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องตนบุญ เกี่ยวพันกับความคิดเรื่องอำนาจ แต่คงไม่น่าจะใช้การแสวงหาอำนาจทางการเมืองแนวใหม่ของชาวนา หากเป็นการแสวงหาอำนาจที่มีรากฐานมาจากพัฒนาการของชุมชนดั้งเดิมในล้านนาเอง” ทานาเบให้อรรถาธิบายต่อไปว่า “ความคิดว่าด้วยอำนาจที่แฝงอยู่ในความเชื่อเรื่องตนบุญนั้น เป็นศักยภาพที่ดำรงอยู่ในชุมชน ตั้งแต่ครั้งที่ยังมีสภาพเป็นชุมชนดั้งเดิม เพราะเป็นรากฐานของการผลิตซ้ำ ความเป็นผู้นำชุมชน อำนาจดังกล่าว ทานาเบ

เรียกว่า “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งเกิดจากอำนาจทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจ และจะมองเห็นได้โดยผ่านพิธีกรรมหรือขบวนการทางสังคมเท่านั้น เพราะเป็นการมองอำนาจในแง่ของอุดมการณ์ปฏิบัติการ (Practical Ideology) อำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้จะยกฐานะบุคคลให้สูงขึ้นได้เรื่อย ๆ โดยผ่านการปฏิบัติที่มีกระบวนการสลับซับซ้อนทางวัฒนธรรม ดังตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ผู้มีลักษณะผู้นำเพราะชำนาญการต่อสู้ ชาวบ้านจะถือว่าเป็น “คนข่าม” (ผู้ยุ่งคกงระพัน) หากรู้คาถาอาคมและรักษาโรคได้ด้วย ชาวบ้านก็จะยกฐานะให้เป็น “ผู้วิเศษ” และในที่สุดเมื่อผ่านปฏิบัติการทางพิธีกรรม ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับความเชื่อที่มีต่อยุคอุดมคติในพื้นที่และช่วงเวลาที่เหมาะสม ได้แก่ เขตรอบนอกของศูนย์กลางอำนาจ และช่วงเวลาที่มียุทธการต่าง ๆ ก็อาจได้เลื่อนฐานะเป็น “ตนบุญ”

พระยาเจือง มีฐานะสูงกว่าความเป็นมนุษย์ธรรมดา ในตำนานหลายเรื่องของล้านนาเป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งในล้านนา ล้านช้าง และสิบสองปันนา จนเล่าขานเป็นนิยายปรัมปราทั้งในฐานะเป็นผู้นำที่เป็นนักรบปลดปล่อยดินแดนจากการรุกรานจากภายนอก ตลอดจนเป็นวีรชนทางวัฒนธรรม ผู้สั่งสอนศิลปวิทยา ประเพณี และคติความเชื่อ พญาเจือง จึงดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นที่เคารพบูชาของชนหลายเผ่าพันธุ์ในล้านนา ทั้งคนไท ลัวะ ข่า ขมุ และเพื่ออ้างสิทธิธรรมให้คนเคารพยำเกรงและหันมาสนับสนุนเมื่อมีการก่อตั้งขบวนการเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐก็มักจะมีผู้อ้าง “ความเป็นเจือง” อันหมายถึง ผู้กอบกู้ ปลดปล่อย ดังเช่นศึกย่อในช่วง พ.ศ. 2404 - 2427 ก็ถูกเรียกว่า กบฏ “แม่วเจือง” และจากการศึกษาด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการต่อสู้ของหลายชนชาติทั้งในดินแดนล้านนาและลุ่มน้ำโขง ล้วนบ่งบอกถึงความเชื่อใน “เจือง” ว่าเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่แฝงอยู่ในจิตใจของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์มาก่อนที่จะได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาและปรับเปลี่ยนความคิดมาเป็น “ตนบุญ” สำนึกและอุดมการณ์เช่นนี้ นักมานุษยวิทยาได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ได้ส่งผลจนกลายเป็นศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นตลอดมา และเป็นภูมิปัญญาของชุมชนในการผลิตซ้ำ ความเป็นผู้นำ การเปลี่ยนแปลงภายในตัวเอง” ศักยภาพและภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ได้มีมาแล้ว แต่จะมีอยู่ต่อไปหรือไม่เพียงไรย่อมจะขึ้นอยู่กับสำนึกของประชาชนส่วนใหญ่ และบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปทุกขณะ

กล่าวโดยสรุป จากการวิเคราะห์ระบบความคิด ความเชื่อ ระบบศีลธรรม หรือภูมิปัญญาสั่งสมของชาวล้านนา ถือได้ว่าเป็นศักยภาพทั้ง 5 ประการอาจเรียกโดยรวมคือ “อุดมการณ์” ที่มีรากฐานมาจากสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนา และอาณาบริเวณใกล้เคียง คือ ล้านช้าง สิบสองปันนา และรัฐลุ่มน้ำโขงตอนใน ที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ดังนี้

“สังคมล้านนา สามารถผลิตซ้ำหลักการเหล่านี้มาได้จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในระดับชุมชน และในระดับรัฐก็เสื่อมสลายไปบางส่วนเช่นกัน เพราะอุดมการณ์เหล่านั้นเป็นทั้งระบบศีลธรรมและภูมิปัญญาของสังคมเกษตรกรรมที่เน้นให้เกิดความเคารพต่อความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เครือญาติ และชุมชน ทำให้มีพลังค้ำจุนองค์กรพื้นฐานของสังคม 2 องค์กร คือ ชุมชนและเครือญาติ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ธรรมชาติกำลังถูกรุกรานและสังคมเกษตรกำลังล่มสลาย จึงมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจติดตามศึกษาว่า อุดมการณ์ ดังเดิมจะมีบทบาทอย่างไรต่อไป”

ทางผู้วิจัยเห็นว่าในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ผู้วิจัยพิจารณาจากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชาวล้านนามาประยุกต์ใช้ในวิถีการดำรงชีวิตในอดีตที่ผ่านมาและวิวัฒนาการถึงปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

“ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” คือการใช้ ทักษะ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน สังคม คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานความรู้หรือกระบวนการทัศน์ ในการบริหารจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศน์ อย่างมีคุณค่าสร้างสรรค์ มีประโยชน์ เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมได้ ตลอดจนการนำศักยภาพของภูมิปัญญามาแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิต แก้ปัญหาสังคม ส่งการพัฒนาเป็นสิ่งประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะสามารถปรับตัวและคงคุณค่าอยู่ได้ถึงแม้บริบททางสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา” ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาทางการเกษตร และการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ภูมิปัญญาด้านการเกษตร มีการผสมผสานระหว่างการเกษตรกับกระบวนการจัดการบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม เพื่อทำการเกษตรและแก้ปัญหาดังต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนน้ำ การแย่งชิงน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้เช่น ระบบชลประทาน โครงข่ายเหมืองฝาย ปันน้ำเพื่อการเกษตรได้ตลอดฤดูเพาะปลูก นอกจากนี้ยังมีการจัดการคน โดยมีแม่เหมืองและแม่ฝาย เป็นผู้ควบคุม

แก้เหมือง (ควบคุมดูแล)

- 1) จัดสรรปันน้ำในหมู่บ้านให้ทั่วถึงยุติธรรม
- 2) ตรวจสอบดูแลลำเหมืองและประตูน้ำในหมู่บ้านไม่ให้ชำรุดเสียหาย
- 3) นัดหมายชาวบ้านให้มาช่วยกันทำและซ่อมแซมเหมืองฝาย
- 4) รับความคิดและคำสั่งจากแก่ฝายมาสู่การปฏิบัติในหมู่บ้าน
- 5) แก้ปัญหาและตัดสินใจเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องน้ำในหมู่บ้าน
- 6) ทำบัญชีรายชื่อชื่อนานาผู้ร่วมใช้น้ำและเป็นสมาชิกของระบบเหมืองฝาย

แก่ฝาย (ควบคุมดูแล)

- 1) ตัดสินใจเกี่ยวกับการสร้างและบำรุงรักษาเหมืองฝาย
- 2) รวมทั้งการขุดลอกและซ่อมแซมลำเหมือง
- 3) เก็บบัญชีรายชื่อชื่อนานาผู้ร่วมใช้น้ำ
- 4) ตรวจสอบและควบคุมการจัดสรรปันน้ำแก่สมาชิกให้ทั่วถึง
- 5) ตรวจสอบและดูแลประตูน้ำ (แต่, ต่าง, ตอน) ของทุกหมู่บ้านให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย
- 6) ใช้การได้ หากพบผู้ใดฝ่าฝืนต้องตามตัวมารับโทษปรับหรือส่งเรื่องให้กับฝ่ายปกครอง
- 7) ตัดสินใจและกำหนดวันเวลาในการสร้างหรือซ่อมแซมฝาย
- 8) ประสานงานกับฝ่ายปกครอง เพื่อเสนอปัญหา ขบประมาณ
- 9) เป็นผู้ตัดสินถ้าเกิดกรณีพิพาทเรื่องน้ำ

“มังรายศาสตร์” กฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยพญามังรายกษัตริย์ผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา ที่ให้ความสำคัญในการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย กฎบัญญัติท้องถิ่นดั้งเดิมอันล้ำค่าที่สืบทอดมายังชาวล้านนาในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังกล่าวที่เกิดจาก คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักพื้นฐานขององค์ความรู้ ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อเป็นการเคารพนับถือ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยการพึ่งพาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เช่น ชุมชนภูเขามีสมาชิกเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้อยู่ตามพื้นราบเชื่อในเรื่องพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา

การดูแลสุขภาพ แม่ย่า นางเรือ ความคิดความเชื่อเหล่านี้ นำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การจัดทำพิธีกรรมบวชต้นไม้ เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับยุคสมัยเป็นการปรับตัวในการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำจากการแข่งขันด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ในระบบทุนนิยมกลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความล้มเหลวทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ได้อย่างภาคภูมิใจ ด้วยภูมิปัญญาที่ได้รับจากการสั่งสมและประสบการณ์ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบพึ่งตนเอง หรือการเกษตรแบบพอเพียง การเพาะปลูกแบบขั้นบันได เป็นต้น

สรุปได้ว่า “การสืบสานภูมิปัญญาและวิวัฒนาการของการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญา ในยุคปัจจุบัน ด้วยการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีในการลดต้นทุน การวิจัยทางการเกษตร การเพิ่มมูลค่า เพื่อเพิ่มศักยภาพและเพิ่มโอกาสในการแข่งขัน ตลอดจนสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติและเกิดการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน” ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างวิวัฒนาการของภูมิปัญญาดังกล่าว ดังต่อไปนี้

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถหลายด้าน เช่น ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” คือ “การเกษตรแบบสมดุลและยั่งยืนฟื้นฟูสภาพแวดล้อม” พระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” แบ่งออกเป็น 3 ขั้น โดยเริ่มจาก

ขั้นตอนแรก ให้เกษตรกรรายย่อย “มีพอยู่พอกิน” เป็นขั้นพื้นฐาน โดยการพัฒนาแหล่งน้ำ ในไร่นา ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และหน่วยงานเอกชน ร่วมใจกันพัฒนาสังคมการเกษตร

ขั้นที่สอง เกษตรกรต้องมีความเข้าใจ ในการจัดการในไร่นาของตน และมีการรวมกลุ่มในรูปแบบสหกรณ์ เพื่อสร้างประสิทธิภาพทางการผลิต และการตลาด การลดรายจ่ายด้านความเป็นอยู่ โดยพระองค์ทรงตระหนักถึงบทบาทขององค์กรเอกชน เมื่อกลุ่มเกษตรกรวิวัฒนาการมาถึงขั้นที่ 2 แล้ว ก็จะ “มีศักยภาพ” ในการพัฒนาไปสู่ขั้นที่สาม

ขั้นที่สาม เกษตรกรจะมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์กับสถาบันการเงินคือ ธนาคาร และองค์กรที่เป็นเจ้าของแหล่งเงินทุนและพลังงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการผลิต โดยมีการแปรรูป ผลิตผล เช่น โรงสี เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตผล และขณะเดียวกันมีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์ เพื่อลด ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน อันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคม”

ดังจะเห็นได้ว่า “ทรงมิได้ละทิ้งหลักความสามัคคีในสังคม” การจัดตั้งสหกรณ์ซึ่งทรง สนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกร” สร้างอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจ” จึงจะ “มีคุณภาพชีวิตที่ดีและ เป็นสังคมเกษตรที่พัฒนาแล้ว” สมดังพระราชประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกายและพระสติปัญญา ในการพัฒนาการเกษตรด้วย “การนำภูมิปัญญามาเพิ่มมูลค่าเพื่อพัฒนาศักยภาพและเพิ่มโอกาส ในการแข่งขันต่อรอง”

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดจากศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น ประเพณี การบวชนาค บวชลูกแก้ว (ปอยส่างลอง) วันสำคัญทางศาสนา การทำบุญวันเกิด การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน นอกจากนี้ ยังมีศิลปกรรมพื้นบ้าน ที่แสดงปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จของภูมิปัญญา ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่น เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลัก งานปั้นหล่อ งานถัก งานทอผ้าและ ผลิตภัณฑ์จากผ้าการทอ ย้อม ถัก ปัก ตีเกลียว ยก จก มัดหมี่ พิมพ์ลาย เครื่องจักสาน ภาพเขียนบน ผืนผ้า การฟ้อนรำและเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

สรุปได้ว่า “ศักยภาพของภูมิปัญญาถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา คือการผสมผสาน ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของชาวล้านนา ได้สร้างสรรค์ สังคม สืบสานมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวล้านนาเกิดความรัก ความ ภาคภูมิใจ ตลอดจนจรรงรักษาและอนุรักษ์ฟื้นฟูไว้เพื่อสืบทอดต่อไปในอนาคต อีกทั้งสามารถ พัฒนาไปเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้”

5.1.2 ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนากับการปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

ผู้วิจัยได้นำเสนอ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” มาแล้วในหัวข้อที่ 5.1.1 การวิเคราะห์ สังเคราะห์ถึงระบบคุณค่า หรือ อุดมการณ์ที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและพิธีกรรมนั้น ถือได้ว่าเป็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” ที่ก่อให้เกิดและสืบสานกันมาในสังคมชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีประเพณีที่มีความต่อเนื่องอันยาวนานกว่า 7 ศตวรรษ ปัจจุบันกระแสและอิทธิพลจากโลกภายนอกได้หลั่งไหล

เข้ามาสู่สังคมชุมชนท้องถิ่นของชาวล้านนาอย่างรวดเร็วและกว้างขวางเพิ่มขึ้นกว่าในอดีต ไม่เพียงแต่ในสังคมเมืองที่เป็นชุมชนใหญ่อย่างเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง เท่านั้น หากแต่ชุมชนเล็ก ๆ ในชนบทที่อยู่รายรอบและชุมชนในที่ราบห่างเขาดลอดจนขึ้นไปถึงชุมชนภูเขาหรือบนพื้นที่สูงยังได้รับอิทธิพลจากกระแสดังกล่าวด้วย

โดยทั่วไปต่างก็ได้รับผลกระทบจากกระแสความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกเกือบทุกสังคม ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม อาทิเช่น ป่า ต้นน้ำลำธาร สายน้ำ พื้นที่ทำกิน ถูกทำลายให้เสื่อมโทรมลง รวมทั้งการดำรงชีพก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและระหว่างชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไป ความคิด ความเชื่อของบรรดาผู้คนที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงมีประเด็นที่ผู้วิจัยนำมาพิจารณาว่า ชาวล้านนามีการปรับตัวอย่างไรบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมาเป็นเวลานานกับกระแสเศรษฐกิจสังคมที่ครอบงำจนไขไปทั่วทุกสังคม

จริงอยู่ถ้าหากมีการเปรียบเทียบกันแล้ว ชาวล้านนามีเวลาคิดและปรับตัวมากกว่าภาคกลาง และภาคใต้ หรือภูมิภาคอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะกระแสความเปลี่ยนแปลงเข้าไปถึงช้ากว่าและค่อยเป็นค่อยไปมากกว่า แต่ทุกวันนี้ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นจนกลายมาเป็นการถาโถมอย่างรวดเร็วและกว้างขวางมาก ชุมชนน้อยใหญ่ทุกหนแห่งในล้านนา ไม่มีเวลาเลือกเฟ้นหรือปรับท่าทีมากกว่าแต่ก่อน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความพยายาม “ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” เพื่อตอบโต้หรือประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาสั่งสมในสถานการณ์ใหม่ ๆ เพื่อแก้ปัญหาใหม่ไม่น้อยไปกว่าภูมิภาคอื่น ๆ โดยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะขอนำกรณีศึกษาบางกรณีมาเสนอ เพื่อพิจารณาว่าชาวล้านนามีการนำเอาภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมมาใช้ในการปรับตัวและตอบโต้หาทางออกท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อศึกษาศักยภาพของภูมิปัญญาล้านนา และพลวัตของกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นล้านนา โดยจะนำเสนอพอเป็นสังเขป 3 กรณีศึกษา ดังนี้

1) การสืบชะตา ชุนน้ำและการบวชต้นไม้ บวชป่า ชาวล้านนามีความเข้าใจ รับรู้ และสัมผัสถึงความจริง ตลอดจนการเข้าถึงปัญหาการเสียดุลในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมอย่างกระจ่างชัดมาเป็นเวลานานและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะการได้รับการกระทบกระเทือนต่อความเชื่อ-อุดมการณ์ของสังคม ชุมชนประเพณี ขณะเดียวกันยังได้รับการกระทบกระเทือนในการดำรงชีพการทำมาหากินตัวเองอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน โดยเฉพาะชุมชนชาวชนบทต่างตระหนักดีว่าพวกเขาได้

อาศัยสายน้ำ หล่อเลี้ยงไร่นา ในถิ่นเกิดได้อาศัยต้นไม้อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ และเคยประสบความแห้งแล้ง ความกันดารเมื่อยามขาดแคลนน้ำ การทำลายสมดุลธรรมชาติเกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น จากผู้มีทรัพย์ มีอำนาจ มีความโลภ บ้านเมืองก็ช่วยปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมไม่ค่อยได้ ชาวบ้านและรัฐก็คิดคนละอย่าง เชื่อถือคนละอย่าง ความขัดแย้งจึงมีมาก และนานเข้าก็ทวีความรุนแรงขึ้นทุกที ความข้อย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวบ้านเป็นอันมาก ในที่สุดก็เกิดการรวมตัวกันขึ้นของชาวบ้านเพื่อพิทักษ์รักษาต้นน้ำ ลำธารและป่า ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นในหลายลักษณะ เช่น กลุ่มฮักเมืองน่าน กองทุนชุมชนรักป่า จ.เชียงใหม่ กลุ่มเสวียนธรรม (กลุ่มพระสงฆ์ภาคเหนือ) ชมรมครูเพื่อสิ่งแวดล้อมเชียงใหม่ เป็นต้น กลุ่มพลังผลักดันต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นกระบวนการ (โดยอิสระจากกัน) แต่ละกลุ่มมีส่วนในการดำเนินงานโครงการสำคัญ ๆ หลายโครงการจนบรรลุความสำเร็จเป็นรูปธรรมก็มี เช่น โครงการคอยสามหมื่น โครงการชุมชนรักป่า และโครงการพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธาร พืชรักษาป่าของกลุ่มฮักเมืองน่าน เป็นต้น

เมื่อความเชื่อ ความศรัทธา ยังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การอนุรักษ์และการฟื้นฟูนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาขุนน้ำ สืบชะตาต้นไม้และป่า และทำกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นในระยะ 10 ปี มาแล้ว จึงเกิดผลดีตามมา อย่างน้อยก็เกิดการเรียนรู้และสำนึกถึงคุณค่าและจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธาร ป่าเขาลำเนาไพรที่พวกเขาเห็นคุณค่าเพราะได้พึ่งพาอาศัยตลอดมา

เมื่อได้มีพิธีกรรมสืบชะตาแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ใดละเมิดก็จะมีอันเป็นไป จึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติที่เขารักและหวงแหนได้ กรณีดังกล่าวนี้พอจะอ้างอิงได้ว่ามีการบวชป่าขุนน้ำพงษ์ที่จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2533 มีการสืบชะตาคน น้ำและป่าห้วยหวะ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2535 และมีการสืบชะตาขุนน้ำแม่แจ่ม และบวชป่าสนบ้านวัดจันทร์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2535 เป็นต้น

2) การฟื้นฟูระบบเหมืองฝาย ดังที่ได้สรุปและนำเสนอมาก่อนหน้าแล้วเรื่องภูมิปัญญาของระบบชลประทานในข้อ 5.1.1 และในข้อ 5.1.2 นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอในสถานการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมว่า ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาสามารถปรับตัวได้อย่างไร

ลักษณะภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพของชาวล้านนาถือได้ว่า สายน้ำคือ ปัจจัยหลักในการทำเกษตรกรรม และการดำรงชีวิต มีการพัฒนาระบบชลประทานให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมมายาวนาน ในรูปของการจัดระบบเหมืองฝาย รวมไปถึงการจัดสรรปันน้ำ การปกครองดูแลให้มีการเฉลี่ยน้ำทั่วถึงกัน จนก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนที่ใช้น้ำร่วมกัน

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันนี้การชลประทานหลวงหรือระบบการจัดสรรทรัพยากรน้ำที่ “รัฐ” เป็นผู้ลงทุน รัฐเป็นผู้กำกับการใช้น้ำในหลาย ๆ พื้นที่ ได้เกิดการ “แปลกแยก” ขึ้นระหว่าง “หลวง” กับ “ชาวบ้าน” ชาวบ้านเป็นเพียงผู้คอยรับน้ำที่หลวงจะ “ประทาน” ให้ ชาวบ้านมิได้เป็นผู้สร้าง ผู้ดูแล ผู้รักษา และผู้จัดการปันน้ำดังแต่ก่อน ในแ่งดังกล่าวจึงทำให้รัฐกับชาวบ้านจึงอยู่คนละฝ่ายกัน มีผู้ให้-ผู้รับ ซึ่งแตกต่างจากระบบเดิมที่ถือกำเนิดในท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่นเพื่อประโยชน์สุขของคนท้องถิ่นอย่างเสมอหน้า ข้อได้เปรียบของชลประทานหลวงคือ ชาวบ้านไม่ต้องลงทุนลงแรง ไม่ต้องดูแลรักษา เป็นเพียงผู้รับประโยชน์ อีกทั้งความมั่นคงแข็งแรงของเขื่อน-คลองส่งน้ำของหลวงก็ได้ทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กจึงมีความทนทานแข็งแรง ไม่ต้องบำรุงรักษาซ่อมแซมใกล้ชิดเหมือนเหมืองฝายที่ทำขึ้นจากวัสดุท้องถิ่นอันได้แก่ ไม้ ดิน หิน ทราย และไฟที่ชาวบ้านร่วมกันเอามาทำขึ้น

แต่มีบางสิ่งที่เสื่อมสลายไป คือ ความร่วมมือร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วม ที่มีต่อเหมืองฝายของตน ตลอดจนการบริหารจัดการที่ถือหลักความเสมอภาค ความยุติธรรมในหมู่ชาวบ้านก็มีใช้หน้าที่ความรับผิดชอบของชุมชนอีกต่อไป ชาวบ้านจึงวางมือต่างคนต่างอยู่ พลังความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชนชาวบ้านจึงอ่อนแอลง จะยังคงมีอยู่เหมือนที่เคยมีมาในสังคม ชุมชนประเพณีก็แต่เพียงชุมชนบางแห่งที่อยู่ห่างไกล และยังไม่ได้รับการ “พัฒนา” โดยรัฐ

จากประสบการณ์ที่ได้อ่านเปรียบเทียบข้อดีข้อเสีย ชาวล้านนาทุกวันนี้รู้สึกมากขึ้นว่าระบบเหมืองฝายของตนที่มีมาแต่เดิมมีคุณค่ามีความหมายต่อพวกเขาสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชน ขณะเดียวกันได้สร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนทีในลุ่มน้ำเดียวกันได้ดีกว่า

แม้จะต้องแลกกับภาวะที่ต้องซ่อมสร้างดูแลเหมืองฝายกันเองก็จะเหมาะสมกว่าด้วยประการทั้งปวง จึงมีกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการจะอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบเหมืองฝายที่มายุคเดิมมาใช้ เพราะจะได้เข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง โดยถือกันว่าคุณค่าดังกล่าวเป็นคุณค่าที่ยั่งยืนที่เหมืองฝายมีต่อ

ชุมชนของตน การอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบเหมืองฝายจึงเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่มีความเป็นไปได้และมีคุณค่าสูง ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตตามระบบเหมืองฝายยังอยู่ในความทรงจำและความรู้ความเข้าใจของชาวล้านนามิใช่น้อย

ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและระหว่างชุมชนลุ่มน้ำเดียวกันก็มีความเป็นประชาธิปไตยอยู่โดยเนื้อแท้ ประเด็นปัญหาจึงอยู่ที่ว่า ประชาชนในท้องถิ่นกับราชการผู้เป็นตัวแทนของรัฐมีความเข้าใจตรงกันหรือไม่เพียงใดในเรื่อง “สิทธิชุมชน” และความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน การถือกำเนิดขององค์การบริหารส่วนตำบล ในปี พ.ศ. 2538 จะเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการปกครองตนเองของชาวบ้านที่จะเกื้อกูลให้ระบบเหมืองฝายฟื้นคืนชีพสำเร็จหรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่จะต้องจับตามองกันต่อไป และถ้าชาวล้านนามีสำนึกร่วมกันอย่างกว้างขวางหนาแน่นจริงจัง จนเกิดเป็นกระบวนการอนุรักษ์ตลอดจนการฟื้นฟูระบบเหมืองฝายเพื่อประโยชน์ร่วมกันของชุมชน คำถามคือแล้วรัฐจะสนับสนุนเกื้อกูลได้เพียงไร และรัฐต้องแก้ไขความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ แก้ไขระเบียบข้อบังคับว่าด้วยการชลประทานในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบและสิทธิของชาวบ้านหรือไม่อย่างไร

อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์และการฟื้นฟูระบบเหมืองฝายในสำนึกของชาวล้านนาในปัจจุบันยังอยู่ในขั้นริเริ่มในหมู่คนที่เข้าใจปัญหาจึงน่าจะมีอนาคตและถือได้ว่าเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่มีปัจจัยเกื้อหนุนให้เป็นไปได้มากทีเดียว

3) การพิสูจน์โดยชาวบ้านว่าคนอยู่กับป่าได้โดยไม่ทำอันตรายป่า นโยบายหลักของประเทศที่ต้องการอนุรักษ์ป่าไว้ให้มากที่สุดและดีที่สุด เป็นนโยบายที่ดีไม่มีใครโต้แย้ง แต่ปัญหามีอยู่ว่า รัฐถือว่าป่าเป็นของรัฐ ใครเข้าไปอยู่ในพื้นที่ ๆ รัฐประกาศเป็นเขตวนอุทยานก็ต้องย้ายออกไปตามความเป็นจริงแล้วรัฐได้ละเลยปล่อยให้ชาวบ้านเข้าไปทำกินและขยายพื้นที่ทำกินได้อย่างไม่จำกัดมาเป็นเวลาต่อเนื่อง “หลายช่วงคน” มาแล้ว

ปัจจุบันในพื้นที่ ๆ รัฐประกาศเป็นเขตหวงห้ามก็มีคนเข้าไปทำกินอยู่แล้วหลายพื้นที่ ทั้งที่เข้าไปอยู่มานานแล้วและเพิ่งเข้าไป ฝ่ายชาวบ้านก็อ้างสิทธิ์และธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำสืบเนื่องกันมาในการเข้าไปทำกินในป่า ข้อขัดแย้งเหล่านี้รัฐถือกฎหมายเป็นหลักและมีอำนาจจับไล่คนออกจากป่า ความขัดแย้ง ความเดือดร้อนจึงมีระอุอยู่ทั่วไป และเป็นข่าวอยู่เนื่อง ๆ ความจริงประการหนึ่งที่ว่าชาวบ้านจำนวนมากพยายามบอกกล่าวให้ฝ่ายราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งระดับนโยบาย ระดับ

บริหาร และระดับปฏิบัติการ ทราบแต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จนักก็คือ คนที่อยู่ป่าโดยไม่ทำลาย ป่า “ก็มี” ทั้งนี้เพราะคนเหล่านั้นรู้ซึ่งถึงคุณค่าของป่าว่าเกื้อกูลชีวิตเขาอย่างไร อย่าว่าแต่คนเมือง ล้าหนาเลย คนเผ่าต่าง ๆ ก็มีสำนึกคล้ายคลึงกันก็มีอยู่มาก ประสบการณ์ภาคสนามของผู้วิจัยเอง ในระยะ 10 ปีมานี้ก็ได้เห็นประจักษ์ด้วยตนเองว่า ชาวเขาเผ่ามูเซอร์และอีก้อ ที่บ้านป่าคาสุขใจ อ.แม่จัน จ.เชียงราย รักษาป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนของเขาไว้เป็นอย่างดี เพราะเขาเห็นว่า เขาได้ พึ่งพาต้นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิต ได้อาศัยไม้ฟืนและผักป่า ของป่าต่าง ๆ ทั้งพืชและสัตว์ยังชีพทั้งที่เป็น อาหาร ยา และที่อยู่อาศัย ดังนั้นพวกเขาจึงทำไร่เฉพาะในพื้นที่นอกป่าชุมชนและไม่ไกลจาก หมู่บ้าน เขารู้จักปลูกพืชกันดินพังทลายตามไหล่เขา เช่น กระจินและถั่วมะแฮะ เขาต่อท่อน้ำจาก แหล่งน้ำมาสู่หมู่บ้านสำหรับดื่มกินชะล้าง เป็นต้น

กรณีดังกล่าวสำหรับบรรดาชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงยิ่งน่าทึ่งเป็นอันมากทั้งนี้เพราะมีความเชื่อ สืบทอดกันมาว่าแผ่นดินเป็นของ “ซ่งทะรี” เทพเจ้าของกะเหรี่ยงอันเปรียบได้กับแม่ธรณีของไทย ในมโนทัศน์เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาของคนกะเหรี่ยง “ธรรมชาติเช่นแผ่นดินและแม่น้ำ” ล้วนมี “เจ้าของทั้งสิ้น” มนุษย์เป็นเพียงผู้เข้ามาใช้และเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้นภายใต้ จักรวาลอันกว้างใหญ่นี้ มนุษย์มีเพียงตัวเปล่าที่ไม่มีอำนาจอะไรหากปราศจากธรรมชาติเหล่านี้แล้ว มนุษย์ย่อมไม่สามารถเป็นมนุษย์ได้ คนกะเหรี่ยงจึงมีวิถีปฏิบัติตนต่อธรรมชาติด้วยความเคารพยำเกรง ในฐานะผู้มีพระคุณและในฐานะที่สิ่งคุ้มครองธรรมชาติเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจบารมีเหนือกว่า มนุษย์ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2539) ด้วยความเชื่อนี้ ต้นไม้ใหญ่ทุกชนิดคนกะเหรี่ยงจะไม่ตัด โคน เพราะมีความเชื่อว่ามีเทพารักษ์อาศัยอยู่ คนกะเหรี่ยงไม่ล่าช้างป่าเพราะเชื่อว่าการฆ่าช้างป่าตัว หนึ่งเป็นบาปเท่ากับฆ่าพระสงฆ์ 1 รูป ไม่ยิงนกเงือกเพราะเป็นนกที่ซื่อสัตย์ต่อครอบครัว ไม่ยิงชะนี หรือแก้งเพราะเสียงร้องของสัตว์ทั้งสองชนิดนี้ช่วยบอกภัยอันตรายและการเปลี่ยนแปลงของดินฟ้า อากาศ (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น, 2532)

จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อ (5.1.2) สรุปได้ว่าภูมิปัญญาล้านนาหรือภูมิปัญญาสั่งสม ของชาวล้านนามีสักยภาพสามารถปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้

5.1.3 ตักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนากับการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วเรื่อง “แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” และ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนากับการปรับตัวที่เปลี่ยนแปลงไป” จะเห็นได้ว่าลักษณะภูมิประเทศของล้านนาอยู่ในเขตรมรุ่ม และมีอาณาบริเวณเป็นที่ราบหว่างเขามีแม่น้ำไหลผ่าน พื้นที่มีระดับสูงที่ลดหลั่นกัน มีอาชีพทำไร่ ทำนาและการตั้งชุมชนเป็นเครือข่ายกว้างขวางให้หล่อเลี้ยงประชากรได้มากมาย จึงจำเป็นต้องมีระบบชลประทานที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ โดยที่มี “เขายูนน้ำ” เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารบนทิวเขาที่ชันน้ำไว้ตลอดปี ปกคลุมด้วยผืนป่าขนาดใหญ่ มีสายน้ำที่ไหลลงสู่ที่ราบหว่างเขาทำให้มีน้ำตลอดเวลา การทำ “น่าน้ำฟ้า” หรืออาศัยน้ำฝนอย่างเดียวขอมได้ข้าวไม่แน่นอน มากบ้าง น้อยบ้าง ทำให้การยังชีพไม่ราบรื่น แต่ “น่าน้ำเหมือง” เป็นนาที่ปลูกข้าวได้ผลผลิตสม่ำเสมอเพราะมีน้ำหล่อเลี้ยงตลอดทั้งปี การเอาน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเข้ามาหล่อเลี้ยงบริเวณไร่นา จึงเป็นความเฉลียวฉลาดถือเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์ในการหาประโยชน์จากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระบบเหมืองฝายที่ได้มีพัฒนาการมานานหลายศตวรรษต่อเนื่องกันจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐานและเป็นลักษณะเด่นของเศรษฐกิจล้านนา จึงเป็นที่มาของการจัดระเบียบทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา อันสะท้อน “ภูมิปัญญา” ที่สั่งสมสืบสานหรือสืบทอดกันมาในลักษณะที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศน์ และสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารโยนก (ประชาติกรจักร, พระยา, 2516) (แหม่ม บุนนาค) ตอนหนึ่งที่ว่า

“...ข้าจักลอมน้ำอันหนึ่งฟากแม่ปิง กล้าวันออกให้เป็นแม่แม่..... ให้ชาวบ้านชาวเมืองได้แบ่งฝายเอาน้ำเข้านา”

พงศาวดารโยนก เช่นเดียวกัน ได้กล่าวถึง การทำเหมืองฝายของกลุ่มชนเงินยางเชียงแสน โดยจารึกไว้ว่า

“ครั้งพระพุทธศาสนา กาลล่วงได้ 162 พรรษา พระองค์เวือง..... แล้วให้ขุดเหมืองใหญ่ก่อแม่น้ำสายทนต์น้ำขึ้นเลี้ยงนาแคว้นซ้าย ให้ราษฎรได้ทำนาโดย สะดวก...”

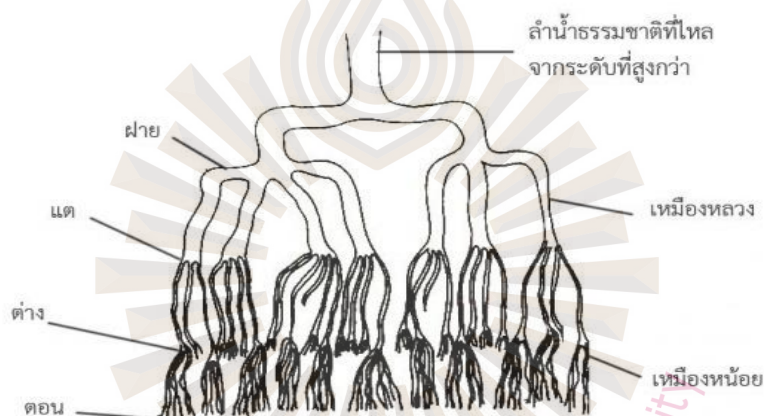
จากข้อความในพงศาวดารข้างต้นจะพบว่า เมืองฝายขนาดใหญ่ เกิดจากความคิดในการแก้ปัญหาระดับเจ้าผู้ครองนครหรือกษัตริย์ โดยให้เชื่อมโยงกับเมืองฝายขนาดเล็กที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นร่วมมือกันสร้างขึ้นเอง อย่างไรก็ตามในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ล้านนาของนักวิชาการ ได้มีการตั้งประเด็นที่น่าสนใจว่า เหตุใดสังคมหมู่บ้านของชาวล้านนาจึงมีลักษณะคองทนมหมู่บ้านเกิดจากการรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเจ้าของที่ดินของชุมชนร่วมกัน มีการจัดการผลผลิต ฟุ้งตัวเองได้ด้วยการรวมตัวกัน มีการจัดทำเมืองฝายของชุมชนขึ้นเองภายใน มากกว่าจะพึ่งระบบเมืองฝายที่ชนชั้นปกครองเข้ามาเป็นผู้จัดระบบ

ส่วนการขุดเมืองฝายโดยชนชั้นปกครองนั้น มีลักษณะเป็นพิธีกรรมแสดงอำนาจในการขึ้นครองราชย์มากกว่าจะสร้างระบบส่งน้ำที่มีประโยชน์ใช้สอยพลเมืองจริง ๆ ทำนองเดียวกันกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับการผลิตมักจะเป็นเพียงพิธีกรรมเช่น พิธีแรกนา พระเจ้ามังรายได้ขุดร่องน้ำประกาศอำนาจหลังจากเข้าชิงเมืองลำพูนได้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2527)

อย่างไรก็ตามการชลประทานของล้านนา มีพัฒนาการต่อมาด้วยการวางระเบียบแบบแผนการจ่ายน้ำทั้งระบบขนาดใหญ่และระบบขนาดเล็กโดยข้อกำหนดเหล่านี้มีไว้ในกฎหมายเก่าแก่ของล้านนา คือ “มังรายศาสตร์” โดยสาระสำคัญ คือข้อกำหนดในกฎหมายนี้เป็นการร่วมแรงกันในการสร้างและการบำรุงรักษาเมืองฝาย รวมทั้งการปรับโทษในการขโมยน้ำและการทำเมืองฝายชำรุดเสียหาย ภูมิประเทศที่สร้างเมืองฝายนิยมเลือกบริเวณที่มีลำห้วย ที่ทำเลที่น้ำไหลลงมาจากหุบเขา เมื่อถึงที่ราบแล้วก็จะส่งน้ำไปตามลำเหมือง หรือคลองส่งน้ำที่ขุดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของประชาชนในท้องถิ่น น้ำก็จะถูกปันเข้าสู่ไร่นาเบื้องล่าง สำหรับเมืองฝายขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นอย่างถาวรนั้น ส่วนมากจะนิยมสร้างขวางแม่น้ำสายใหญ่ ฝายขนาดใหญ่จะมีลำเหมืองส่งน้ำไปเลี้ยงพื้นที่นา ทำให้สามารถขยายที่ทำนา ทำไร่ ได้กว้างขวางขึ้น โดยมีระบบเมืองซอยหลายสายแจกจ่ายน้ำเป็นเครือข่าย ในกรอบอ้างอิงของชาวล้านนา “ฝาย” เป็นทำนบกั้นน้ำขนาดใหญ่ “แต” เป็นทำนบหรือประตูน้ำที่แยกจากฝายเข้าสู่เมืองขนาดเล็ก “ตาง” เป็นประตูน้ำเล็กแยกน้ำจาก “แต” ไปสู่ไร่นา และ “ตอน” เป็นทำนบคลองย่อยที่มีขนาดเล็กที่สุดที่จ่ายน้ำเข้าสู่ที่นาแต่ละแปลง

ส่วนการบำรุงรักษาดูแลเมืองฝาย การควบคุมการแจกจ่ายน้ำ การยุติข้อพิพาทแย่งชิงน้ำ และการแก้ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ นั้นจะต้องมีผู้ควบคุมดูแลซึ่งหัวหน้าใหญ่ที่คอยดูแลเมืองฝายให้เกิดประโยชน์เหมาะสมเรียกว่า “แก่ฝาย” ส่วนการระบายน้ำเข้าไร่นาจะมีผู้จัดการเรียกว่า “แก่เหมือง” สำหรับแก่เหมืองจะต้องเป็นผู้ดูแลลำเหมืองและจัดสรรปันน้ำให้แก่ลูกเหมืองอย่าง

ถูกถ้วนและยุติธรรม ส่วนแก่ฝ่ายก็ได้ผู้ที่เลือกมาจากแก่เหมืองที่มีลักษณะเป็นผู้นำสูงและเป็นที่ยอมรับนับถือ เพราะจะต้องเป็นหัวหน้าแก่เหมืองทั้งหมด โดยปกติแก่ฝ่ายคนหนึ่งจะมีแก่เหมืองเป็นลูกน้อง 10 – 20 คน และแก่ฝ่ายแก่เหมืองนั้นต้องทำงานหลายอย่าง และต้องใช้เวลามากในการดูแลรับผิดชอบคลองเล็กคลองย่อยของระบบแก่เหมืองของแต่ละหมู่บ้านจะคอยบอกกล่าวความต้องการใช้น้ำของชาวนาให้กับแก่เหมืองที่ดูแลคลองส่งน้ำที่ใหญ่กว่าขึ้นไปเป็นลำดับไปจนถึงแก่ฝ่ายและรับถ่ายทอดคำสั่งและข้อมูลการตัดสินใจจากแก่ฝ่ายและแก่เหมืองอื่นๆ และมีการจัดประชุมปรึกษาหารือกันทั้งหมดเพื่อซ่อมแซมฝาย ปันน้ำในฤดูแล้ง หรือบอกกล่าวเกณฑ์แรงงานลูกบ้าน แก่เหมืองแต่ละคนจะมีหน้าที่ตัดสินใจภายในเขตพื้นที่รับผิดชอบของตนเอง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540)

รูปที่ 5.1 แสดงโครงข่ายเหมืองฝายโดยใช้ภูมิปัญญาด้านนาในการบริหารจัดการน้ำ
ที่มา : เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540

การที่ชาวล้านนาทำการอนุรักษ์ฟื้นฟูการจ้ดระบบเหมืองฝายโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งสม สืบสานกันมา รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนาในเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้กับกรณี การจัดการน้ำ การจัดระเบียบสังคมล้านนา การจัดระบบคุณค่าหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏในความเชื่อและพิธีกรรมของล้านนา ประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านของล้านนา ภาษิต คำคมล้านนา เป็นต้น รวมทั้งยังมีการนำ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาอนุรักษ์ ฟื้นฟู แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างมีนัย ทั้งนี้การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอนุรักษ์ ฟื้นฟู เพื่อธำรงรักษาตลอดจนการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและนำมาเพื่อประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในกรณีการเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม โดยทั่วไปความเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม มักมีการจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

- 1) การเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมหรือศิลปกรรม
- 2) การเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมหรือสิ่งแวดล้อมทางด้านศิลปกรรม

สำหรับสาเหตุของความเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม (วคิน อิงคพัฒนากุล, 2548) มักมาจากธรรมชาติและภัยธรรมชาติ อาทิเช่น จากการทำของมนุษย์ การกระทำของสัตว์ การกระทำของพืช เป็นต้น

จากลักษณะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีรูปแบบและผลกระทบที่แตกต่างกัน ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์ฟื้นฟูจึงต้องมีวิธีการที่แตกต่างตามเงื่อนไข เช่น โบราณสถานถูกทำลายจากพืช วิธีดูแลกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมออาจเป็นวิธีที่เหมาะสม แต่หากโบราณสถานถูกทำลายจากมนุษย์ ต้องหาสาเหตุว่าเกิดจากความตั้งใจหรือไม่ ถ้าไม่ตั้งใจ อาจใช้วิธีสร้างความเข้าใจและให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม แต่ถ้าการทำลายที่เกิดจากความตั้งใจอาจจำเป็นต้องใช้บทลงโทษทางกฎหมายร่วมด้วย

แต่มีอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาความเสื่อมสลายหรือการเสื่อมโทรมของทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม ทำได้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงวัฒนธรรม ซึ่งในกรณีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงวัฒนธรรมทำได้ทุกพื้นที่ เพียงแต่ทุกภาคส่วนจะต้องร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะประชาชนหรือสมาชิกในชุมชนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามและการนำมาซึ่งผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ปัจจุบันผลการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้มีศักยภาพแล้ว เมื่อได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแล้ว กลายเป็นแม่เหล็กหรือแรงดึงดูดบรรดานักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งไหลเข้ามาท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่าง ๆ ปีละเป็นจำนวนมาก

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า หากภูมิปัญญาของชาวล้านนาได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟู เช่นเดียวกันกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทางผู้วิจัยคิดว่าภูมิปัญญาของชาวล้านนา มีศักยภาพไปสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวล้านนาให้เกิดความยั่งยืนได้

5.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ก่อนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยขอนำเสนอพัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก่อนแล้วจึงนำเสนอการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นลำดับต่อไป

5.2.1 พัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ดังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับการสนับสนุนโดยองค์กร UNESCO โดยมุ่งเน้นการพัฒนา และสร้างเครือข่ายเมืองสร้างสรรค์ซึ่งส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชนผ่านประสบการณ์ นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากนักท่องเที่ยวได้มีปฏิสัมพันธ์ได้ความรู้ ได้รับคุณค่า พร้อมได้รับความเพลิดเพลินจากการท่องเที่ยวในบริบทของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบสร้างสรรค์จะเน้นที่การสะท้อนถึงควมมีชีวิต วิถีชีวิต และการถ่ายทอดอย่างเป็นรูปธรรม จนทำให้สถานที่ดังกล่าวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

จากความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีกระบวนการวางแผน การจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการวางแผนกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับประเทศไทย จากการศึกษาของ Bywater (1993) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ ศึกษา วัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลาานาน

2) นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม (Culturally Inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จัก หรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อรูปภาพ โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้เวลาน้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

3) นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยวสั้น อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย

อย่างไรก็ตามหากจัดประเภทของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจำแนกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้สัมพันธ์กับสถานที่หรือแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมที่สนใจ ดังปรากฏในตารางที่ 5.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 แสดงประเภทของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว

ประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	สถานที่และกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว
1) นักท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist)	1) ปราสาท พระราชวัง บ้านโบราณ แหล่งโบราณคดี อนุสาวรีย์
2) นักท่องเที่ยวศิลปะ (Art Tourist)	2) โรงละคร การแสดงคอนเสิร์ต เทศกาล งานประเพณี
3) นักท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourist)	3) ถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร หัตถกรรม
4) นักท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Cultural Tourist)	4) แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งอุตสาหกรรม
5) นักท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Cultural Tourist)	5) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน ฟาร์ม พิพิธภัณฑ์ ธรรมชาติ ภูมิทัศน์
6) นักท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Cultural Tourist)	6) ชาวเขา ทะเลทราย เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะ และหัตถกรรม
7) นักท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย (Popular Cultural Tourist)	7) สวนสนุก ห้างสรรพสินค้า การแสดงคอนเสิร์ต งานแข่งขันกีฬา

ที่มา : Smith, 2003

จากตารางที่ 5.1 แสดงถึงการจัดแบ่งประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและสถานที่กับกิจกรรมที่สนใจ แสดงให้เห็นถึงลักษณะและความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์เพื่อตอบสนองความต้องการและจะนำไปสู่การสร้างรายได้ให้แหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจ การรักษาวัฒนธรรมของชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้

5.2.2 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับพฤติกรรมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพบว่าการเดินทางท่องเที่ยวในโลกปัจจุบัน นอกจากนักท่องเที่ยวจะคำนึงถึงความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้วยังคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย นักท่องเที่ยวจึงเลือกการเดินทางตามความสนใจของตนเองแต่ละครั้งต้องคุ้มค่าเงินและค่าเวลา ดังนั้นการเลือกรูปแบบของการเดินทางท่องเที่ยวในแต่ละครั้งที่มีหลากหลายในท้องถิ่นต่าง ๆ ตามรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่พบว่าจากการที่นักพัฒนาการท่องเที่ยวจากองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization: WTO.) และสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Pacific Asia Travel Association : PATA) ได้คิดรูปแบบบริการที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น โดยใช้หลักการของแผนแม่บทของโลกหรือ Agenda 21 เป็นกรอบการจัดการ ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 ซึ่งถือเป็นการส่งเสริมและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) กล่าวคือมีการมุ่งเน้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมมีวิธีการปรับเปลี่ยนแนวความคิดการจัดการให้เข้ากับกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมบริโภคนิยมเข้าสู่สังคมที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ดังนั้น ขอบเขตของการพัฒนา จึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (Dowling, 1995) โดยคำนึงถึงหลักการปฏิบัติ 4 ประการ ดังนี้

- 1) การดำเนินกิจการการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว
- 2) การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน (เอกลักษณ์และอัตลักษณ์)

3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว

4) การประสานความต้องการและกำหนดแผนงาน ทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมปรับสภาพการจัดการ เพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไป (Paradigm Shift) ที่เปลี่ยนจากสังคมบริโภคนิยมเข้าสู่ยุคสมัยสังคมนี่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้น ขอบเขตของการพัฒนา จึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบทุกส่วนของการท่องเที่ยวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (Dowling, 1995)

เมื่อวิเคราะห์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึง การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาดสามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดกาลยาวนานที่สุด หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีหลักการจัดการเพื่อให้รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ แม้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาไว้ยังคงมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมคลาย เป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอก็ตาม ไม่เกิดผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือหากมีต้องเป็นผลกระทบน้อยที่สุด จึงสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้ยาวนานที่สุด

จากการศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทย ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมานั้น เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายนำเงินตราต่างประเทศโดยสร้างงานสร้างอาชีพให้เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้าและเติบโตอย่างรวดเร็ว นับจากปี พ.ศ.2525 เรื่อยมา อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยมีความเจริญทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นลำดับ สามารถสร้างรายได้เข้าประเทศเป็นอันดับหนึ่งมากกว่าสินค้าส่งออก ทั้งสินค้าสิ่งทอและสินค้าเกษตรกรรม ต่อมาในปี พ.ศ.2530 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand, : ททท., TAT) ได้ประกาศเป็นปีท่องเที่ยวไทย (Visit Thailand Year) เป็นครั้งแรก และแม้ว่า ททท.

ได้วางแผนพัฒนาการส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ เพื่อป้องกันผลกระทบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวที่อาจเกิดคู่กัน โดยมีนโยบายหลักคือ “อนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้ด้วยดีที่สุด” แต่ผู้ประกอบการหลายรายมิได้ปฏิบัติตามแผนฯ แต่กลับมุ่งใช้ทรัพยากรกันอย่างฟุ่มเฟือย ขาดจิตสำนึกต่อการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม ขาดการรับผิดชอบ การเสียสละต่อส่วนรวม ละเลย และละเมิดต่อกฎระเบียบกฎหมาย ในที่สุดเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2528 – 2529 เมืองหลักทางการท่องเที่ยวหลายแห่ง ได้รับผลกระทบจากมลพิษทางสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาสังหารอนุปโภค เช่น น้ำ ไฟฟ้า สิ่งอำนวยความสะดวก ไม่เพียงพอ ตามเมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ

ต่อมาแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ททท. ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม เพื่อลดผลกระทบมลพิษทางสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับแผนแม่บทของโลก คือ แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ที่กำหนดถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการบริโภคประชากร และความสามารถในการรองรับของโลกต่อการค้าทุนสิ่งมีชีวิต (Earth's Life Supporting Capacity) รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยี และเทคนิคต่าง ๆ ที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ขณะเดียวกันนั้น ได้มีการจัดการทรัพยากรอย่างระมัดระวัง การพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวม ปรับสภาพการจัดการเพื่อเข้าสู่ยุคใหม่ของกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมบริโภคนิยมสู่ยุคสมัยสังคมนี้อันคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

สำหรับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 – 2544) ได้กำหนดให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ มั่นคงและสมดุลเสริมสร้างโอกาสการพัฒนาศักยภาพของคนในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลจากการพัฒนาที่เป็นธรรม อันเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ สร้างงานสร้างรายได้แล้ว ยังให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมวัฒนธรรม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนนโยบายการพัฒนา และส่งเสริมการท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 คือ ส่งเสริมการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม และทรัพยากรการท่องเที่ยวควบคู่กับสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงคุณภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้สามารถรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยวในระยะยาวและคงไว้ซึ่งความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติสืบไปจากนโยบายหลักของ ททท. มุ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้น ได้มี

คำขวัญรณรงค์ว่า มุ่งมั่น ตั้งใจ เพื่อการท่องเที่ยวไทยยั่งยืน (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน) พร้อมกันนั้นได้พัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่โดยจัดการตามทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา เป็นต้น

5.2.3 กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

การพัฒนาการท่องเที่ยวได้กำหนดหลักการในการจัดการการท่องเที่ยวทุกรูปแบบ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลก (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2547) ผู้วิจัยขอนำเสนอและวิเคราะห์ดังนี้

1) การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอคิ (Using Resource Sustainable) หมายถึง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัด ต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงการสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม

การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด อย่างเหมาะสม และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน ตัวอย่างเช่นการอนุรักษ์ป่าไผ่ เราสามารถเข้าไปตัดต้นไผ่ที่แก่สามารถใช้งานได้หรือเก็บหน่ออ่อนไปกินเป็นอาหารได้กอละ 2-4 ต้น โดยทิ้งหน่ออ่อนไว้กอละ 3-4 หน่อและปล่อยให้มันเติบโตต่อไป เป็นต้นแก่ เพื่อเก็บไว้ใช้ต่อไปได้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งเช่นการจัดงานประเพณีสงกรานต์ ควรจัดงานในรูปแบบเดิมที่ปู่ย่าตาทวดเคยจัดกัน การเล่นน้ำควรเป็นไปอย่างสุภาพใช้ขันตกรดที่ตัว (มิใช่ยกถังสาด อันเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ)

2) การลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-consumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติ หากคิดให้ลดการใช้ไม้ลงโดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สร้างเสริมประกอบก็เป็นการลดการใช้ไม้ หรือลดการตัดต้นไม้ลงได้ เป็นต้น หรือกรณีที่สร้างอาคารเพื่อบริการนักท่องเที่ยวผู้ประกอบการจะต้องวางแผนก่อสร้างอาคารให้ได้รับแสงสว่างธรรมชาติมากที่สุด อาจใช้วัสดุโปร่งแสงประกอบ เพื่อลดการใช้แสงสว่างจากไฟฟ้า โรงแรมบางแห่งออกแบบห้องอาหารให้มีพื้นที่ใช้สอย 2 บริเวณ คือพื้นที่เป็นระเบียบมีแสงสว่างและลมพัดผ่านได้ตลอดเวลา อีกส่วนหนึ่งในอาคารใช้เครื่องปรับอากาศ ซึ่งนับเป็นการจัดการที่ลดการใช้พลังงานไฟฟ้าได้การใช้เชื้อเพลิงและไฟฟ้าอย่างประหยัดนั้น อาจหาพลังงานจากธรรมชาติทดแทนได้ เช่น การใช้กังหันลม การใช้เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์ และการใช้กระเบื้องใส เป็นต้น การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดการใช้พลังงานไฟฟ้านั้น มีส่วนช่วยในการลดค่าใช้จ่าย หรือลดต้นทุนการผลิต ทำให้ธุรกิจมีผลกำไรมากขึ้นส่วนการลดการก่อของเสีย อาทิ ขยะปฏิกูล ต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ซึ่งขยะแห้งอาจนำเข้าสู่ระบบการหมุนเวียนการใช้ (Reuse) การใช้ซ้ำ (Renew) และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ส่วนขยะเปียกอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3) การรักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลาย เพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปีนหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยวขี่ชมรอบหมู่บ้าน การเป็นอาสาสมัครนักโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดี โดยมีนักโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

4) การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อปท.) หรือเทศบาล แผนพัฒนาของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมแผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5) นำการท่องเที่ยวสู่การขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) เป็นการพัฒนาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น มาปรับเปลี่ยนมูลค่า เพิ่มศักยภาพ เป็นเอกลักษณ์ เฉพาะในท้องถิ่นเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาจน กลายเป็นสินค้า OTOP หรือบริการ Home Stay ที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ท้องถิ่น และ ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวไว้ว่า “ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้อง ประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรม การท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น นำไป ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นหรือที่เรียกว่าสินค้า “OTOP” คือ ONE TAMBON ONE PRODUCT “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” เป็นแนวคิดที่ต้องการให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลักเป็นของตัวเอง เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากร และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาทำการพัฒนาจนกลายเป็นสินค้า ที่สามารถสร้างรายได้แก่ ชุมชนท้องถิ่นและจำหน่ายในท้องถิ่นแต่ละตำบล รวมทั้งกิจกรรมใหม่ ๆ ในแต่ละชุมชน เช่น โฮมสเตย์ Home Stay นวดแผนไทย หรือทุก ๆ กิจกรรมที่ให้นักท่องเที่ยวได้มี ส่วนร่วม เป็นต้น” หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “หลัณส์ไอโคโนมี”

6) การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรม สาธารณประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริม การขายการท่องเที่ยวด้วยกัน ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่าย ระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยว ในท้องถิ่น

7) การจัดประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่น ควรเป็นราคามาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่สาธารณประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

8) การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงาน อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากล การฝึกแม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์ การอบรมนักท่องเที่ยวอาสาสมัคร อบรมนักท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

9) การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวข่าวสารการบริการการขาย ให้พร้อมมีเพียงพอต่อการเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วีดีโอ หรือแผ่นซีดี เป็นต้น

10) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามความเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้

5.2.4 องค์กรและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

องค์กรการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทยที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์สืบทอดและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมศิลปากร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นหน่วยงานหลักในการกำหนดนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสังคมในการเสริมสร้างค่านิยมและส่งเสริมองค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมให้ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจัดการความรู้และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ร่วมกับองค์กรท้องถิ่นต่าง ๆ องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อธำรงรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรม นำไปสู่การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยได้สรุปองค์กรและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังเสนอในตารางที่ 5.2 ต่อไปนี้

ตารางที่ 5.2 องค์กรและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ	บทบาทหน้าที่
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
1) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ	1) อนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมไทยอันหลากหลาย 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของสังคมในการเสริมสร้างค่านิยมและความภาคภูมิใจในความเป็นไทย 3) สนับสนุนและส่งเสริมองค์กรเครือข่ายวัฒนธรรมให้ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) จัดการความรู้และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

ตารางที่ 5.2 องค์กรและบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (ต่อ)

องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	บทบาทหน้าที่ สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
2) องค์กรเครือข่ายวัฒนธรรม	1) อนุรักษ์ และพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน 2) จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับองค์กรท้องถิ่นต่าง ๆ
3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	1) จัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนหรือท้องถิ่น 2) จัดสรรงบประมาณเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนหรือท้องถิ่น 3) บริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นและองค์กรวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือชุมชน
4) กรมศิลปากร	1) จัดการทุนวัฒนธรรมด้านศิลปวัฒนธรรมประเพณี โบราณคดี วรรณคดี และจดหมายเหตุ ทั้งที่อยู่ในส่วนกลางและท้องถิ่น 2) อนุรักษ์และให้บริการทุนวัฒนธรรมในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม
5) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	1) ส่งเสริมและสนับสนุนการสื่อสารการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว 2) ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมและงานประเพณีที่มีศักยภาพทางการตลาดการท่องเที่ยว

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534

5.3 นโยบายรัฐต่อการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (Sustainable Cultural Tourism Development) หนึ่งของประเทศไทยในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกขององค์กรด้านการท่องเที่ยวแห่งภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก (The Pacific Asia Travel Association: PATA) ซึ่งมีพันธกิจสำคัญร่วมกัน

ระหว่างประเทศสมาชิก คือ การเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในประเทศสมาชิกให้มีคุณค่าและมีคุณภาพ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้บรรดาประเทศสมาชิกของ PATA ที่มีกว่า 100 ประเทศ ได้ลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism, 1991) เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนและควบคุมการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของประเทศสมาชิก ซึ่งข้อตกลงดังกล่าวมีสาระสำคัญหลายประการ แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างข้อตกลงที่เกี่ยวกับการสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น มานำเสนอดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.3 แสดงข้อตกลงของการสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

Respect and support local traditions, cultures and communities	ให้ความเคารพและให้การสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดย...
1) ENSURE that community attitudes, local customs and cultural values, and the role of women and children, are understood in the planning and implementation of all tourism related projects	1) มีความแน่ใจว่า ในกรวางแผนและดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีความเข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งบทบาทของเด็กและสตรีด้วย
2) PROVIDE opportunities for the wider community to take part in discussions on tourism planning issues where these affect the tourism industry and the community	2) เปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นมาร่วมปรึกษาหารือในการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยเฉพาะในประเด็นที่มีผลกระทบต่อชุมชน
3) ENCOURAGE relevant authorities to identify cultural heritage worthy of conservation and to determine the level of development if any which would be compatible in or adjacent to those areas	3) สนับสนุนช่วยเหลือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการค้นหามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า เพื่อการอนุรักษ์และเพื่อประเมินระดับการพัฒนาให้เหมาะสมแก่พื้นที่และบริเวณใกล้เคียง
4) CONTRIBUTE to the identity and pride of local communities through providing quality tourism products and services sensitive to those communities	4) อุดหนุนงบประมาณ เพื่อจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและบริการที่มีคุณภาพ โดยคำนึงถึงการดำรงเอกลักษณ์และสร้างความภาคภูมิใจแก่ท้องถิ่น

ที่มา : Sustainable Tourism, 1991

อาจกล่าวได้ว่า “วัฒนธรรม” “Culture” มีนัยของความเจริญทางด้านความคิด ความเชื่อ อันเป็นอัตลักษณ์ ซึ่ง “วัฒนธรรมล้านนา” จึงครอบคลุมถึงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ของผู้คนชาวล้านนา ที่มีหลักคิดทางวัฒนธรรมหรือปรุงแต่งขึ้นตามธรรมชาติและเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชาวล้านนา “อารยธรรม” “Civilization” หมายถึง สภาพที่เจริญแล้วหรือความเจริญ ดังนั้นเมื่อขยายความให้กว้างออกไป “อารยธรรม” หมายถึง วัฒนธรรมที่มีความสลับซับซ้อน (Complexity) และมีลักษณะเด่นมีเอกลักษณ์หรือมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ดังนั้น “อารยธรรมล้านนา” จึงหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองของอาณาเขตดินแดนในประเทศไทย 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัด เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ที่มีความเจริญในด้านต่างๆ อาทิ เช่น ทางด้านสังคม ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี มีความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา และภูมิปัญญาสั่งสมมาตั้งแต่อดีตอันเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนชาวล้านนา เป็นต้น

จากการบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทยโดยคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ ได้กำหนดกลุ่มท่องเที่ยวที่มีศักยภาพเป็นเขตพัฒนาการท่องเที่ยว 5 เขต ประกอบด้วยเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน และเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้

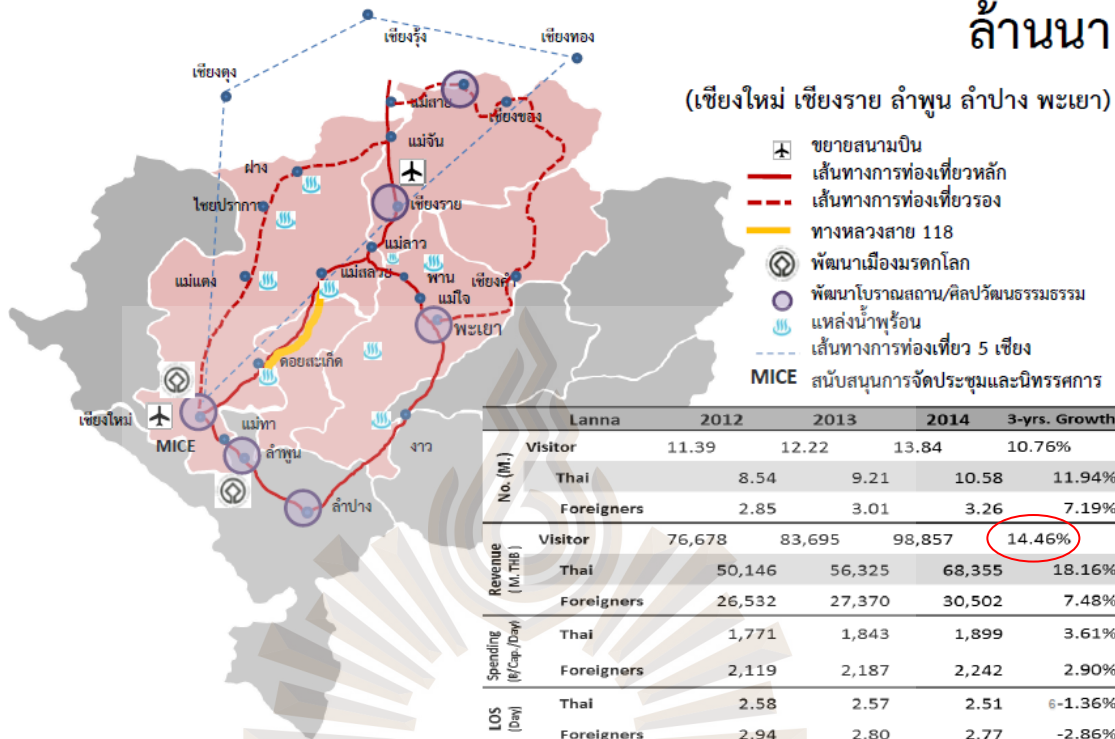
ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย ปี พ.ศ. 2558-2560 ได้มีการวางวางรากฐานการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ เป้าหมายการสร้างรายได้ 2.5 ล้านล้านบาท และการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ด้านสังคมมีการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในสังคมไทย การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

ดังนั้นผู้วิจัยขอแสดงอัตราการเติบโตของรายได้จากการท่องเที่ยวในช่วง 3 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ถึง ปี พ.ศ. 2557 ของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศไทยทั้ง 5 เขต เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของเขตการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา คิดเป็นร้อยละ 14.46% และเขตการท่องเที่ยวอื่นจากเขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก คิดเป็นร้อยละ 8.23% เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก คิดเป็นร้อยละ 5.54% เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน คิดเป็นร้อยละ 11.60% และเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ คิดเป็นร้อยละ 8.90% ดังต่อไปนี้

1. เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา

ล้านนา

รูปที่ 5.2 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา
ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

2. เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก

ฝั่งทะเลตะวันตก

(เพชรบุรี ประจวบฯ ชุมพร ระนอง)

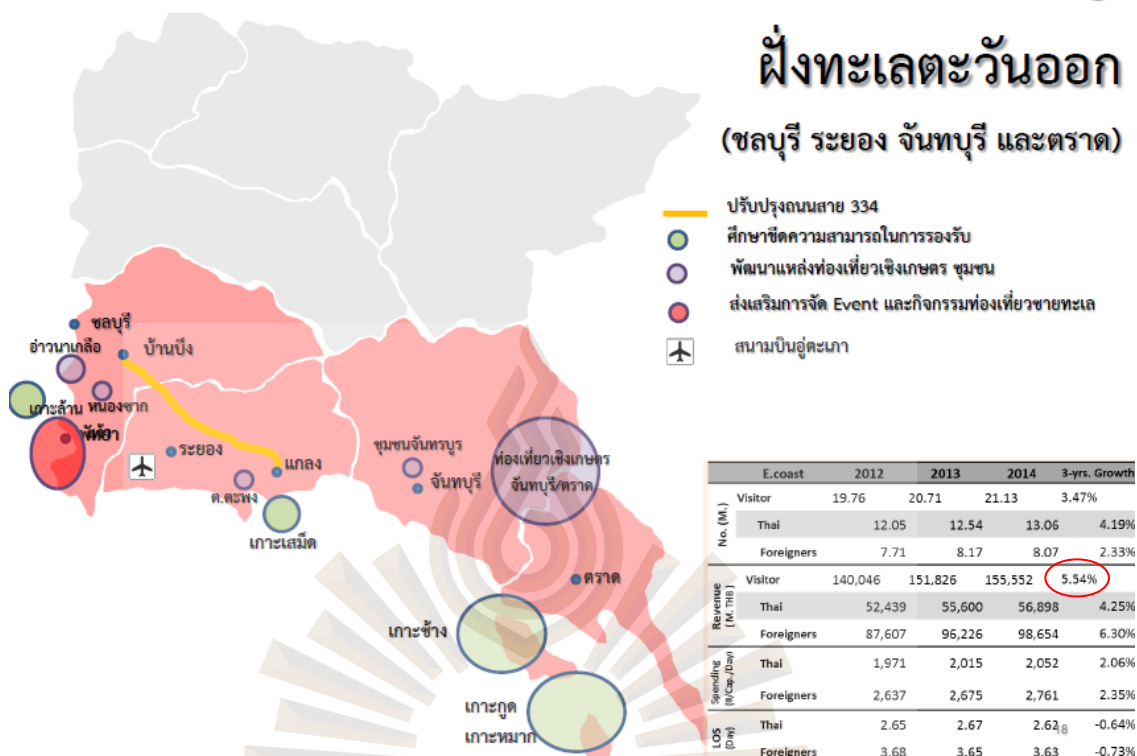
- เส้นทางท่องเที่ยวหลัก/ปรับปรุงขยายถนน
- - - เส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน
- พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว/โครงการพระราชดำริ
- 🌊 เมืองสุขภาพ/แหล่งน้ำพุร้อน
- ส่งเสริมการจัด Event และกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงพักผ่อน

	W.coast	2012	2013	2014	3-yrs. Growth
No. (M.)	Visitor	10.82	11.7	12.37	7.16%
	Thai	9.45	10.21	10.86	7.46%
	Foreigners	1.38	1.49	1.52	5.07%
Revenue (B. THB)	Visitor	46,044	50,127	53,626	8.23%
	Thai	34,596	37,899	40,847	9.03%
	Foreigners	11,447	12,228	12,779	5.82%
Spending (B/Cap./Day)	Thai	1,753	1,797	1,857	2.98%
	Foreigners	2,431	2,461	2,539	2.23%
LOS (Day)	Thai	2.82	2.81	2.69	-2.30%
	Foreigners	3.31	3.25	3.20	-1.63%

รูปที่ 5.3 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก

ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

3. เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก

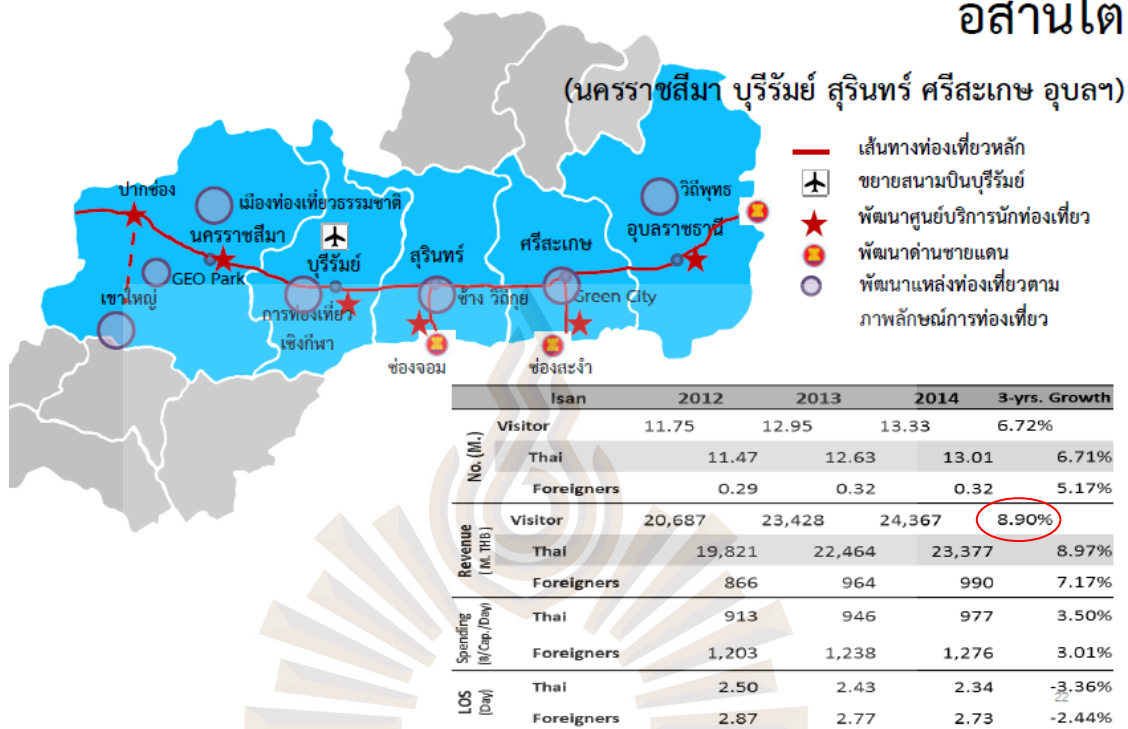
มหาวิทยาลัยรังสิต Rangsit University

รูปที่ 5.4 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก
ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

5. เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้

อีสานใต้

รูปที่ 5.6 เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้

ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

จากการบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทยพ.ศ. 2558-2560 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา แสดงอัตราการเติบโตของรายได้ ช่วง 3 ปี (Revenue) Growth ของการท่องเที่ยวทั้ง 5 เขต สรุปได้ว่าเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนามีสถิติภาพสูงที่สุด เพราะมีอัตราการเติบโตของรายได้จากการท่องเที่ยวสูงกว่าเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอื่นอย่างมีนัย กล่าวคือ

- 1) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้าน มีอัตราการเติบโตของรายได้ 14.46%
- 2) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันตก มีอัตราการเติบโตของรายได้ 8.23%
- 3) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก มีอัตราการเติบโตของรายได้ 5.54%
- 4) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน มีอัตราการเติบโตของรายได้ 11.60%
- 5) เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มีอัตราการเติบโตของรายได้ 8.90%

ผู้วิจัยจึงได้ให้ความสำคัญและศึกษาเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาในทุก ๆ ด้าน อาทิเช่น ด้านการส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา การพัฒนา และเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขัน การพัฒนากลไกการจัดการท่องเที่ยวของเขตพัฒนา การท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาให้มีศักยภาพ การยกระดับการจัดการเน้นการเจาะกลุ่มตลาด นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพทั้งไทยและต่างประเทศ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับประเทศ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ได้แก่ ลาว พม่า และจีน

ภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือ อารยธรรมล้านนา ประกอบด้วยจังหวัดที่มีศักยภาพ ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง และ พะเยา มีจุดเด่นด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและมีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย สามารถสรุปความโดดเด่นและศักยภาพ ของแต่ละจังหวัดที่อยู่ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ดังตารางที่ 5.4 แสดงศักยภาพ ทางการแข่งขันของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.4 แสดงศักยภาพทางการแข่งขันของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา

จังหวัด	ศักยภาพ		
	ความโดดเด่นของทรัพยากร และการท่องเที่ยว	กลุ่มเป้าหมาย	ขีดความสามารถ ทางการแข่งขัน
เชียงใหม่	1) วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตล้านนา 2) แหล่งท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติ 3) แหล่งท่องเที่ยวทาง ประวัติศาสตร์ล้านนา 4) กิจกรรมและแหล่ง ท่องเที่ยวการท่องเที่ยวที่ มนุษย์สร้างขึ้น 5) การเกษตรบนพื้นที่สูง	1) กลุ่มตลาด นัก ท่องเที่ยวไทยและ ต่างชาติ 2) ความสะดวกและความ พร้อมในการจัด การธุรกิจ MICE (Meetings, Incentive Travel, Conventions and Exhibitions) 3) ภาพลักษณ์และชื่อเสียง ด้าน การท่องเที่ยวใน ประเทศและต่างประเทศ	1) ปัจจัยการผลิต มี ศักยภาพในระดับสูง 2) บริบทการแข่งขัน และ ดำเนินกลยุทธ์ของธุรกิจ มีศักยภาพในระดับสูง 3) อุปสงค์ มีศักยภาพใน ระดับสูง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง โยงและการสนับสนุน มี ศักยภาพในระดับสูง

ตารางที่ 5.4 แสดงศักยภาพทางการแข่งขันของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา (ต่อ)

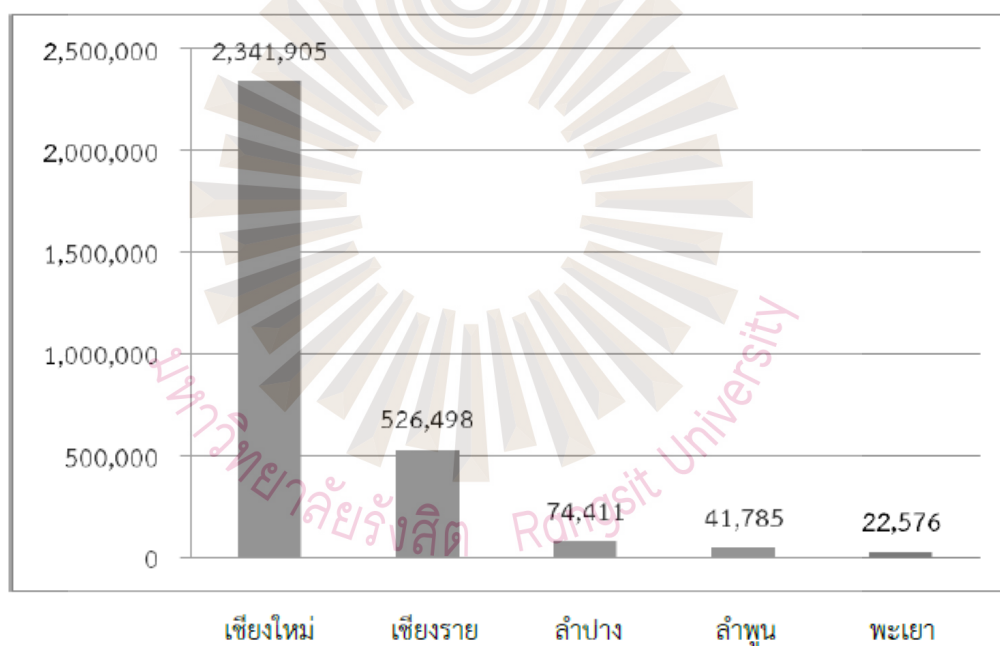
จังหวัด	ศักยภาพ		
	ความโดดเด่นของทรัพยากรและการท่องเที่ยว	กลุ่มเป้าหมาย	ขีดความสามารถทางการแข่งขัน
เชียงราย	1) วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตล้านนา 2) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ 3) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ล้านนา 4) การเกษตรบนพื้นที่สูง 5) เมืองประตูอนุภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขง	1) กลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติ 2) ภาพลักษณ์ และชื่อเสียงด้านการท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศ 3) อุปสงค์ มีศักยภาพในระดับปานกลาง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุน มีศักยภาพในระดับสูง	1) ปัจจัยการผลิต มีศักยภาพในระดับสูง 2) บริบทการแข่งขัน และดำเนินกลยุทธ์ของธุรกิจ มีศักยภาพในระดับปานกลาง 3) อุปสงค์ มีศักยภาพในระดับปานกลาง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุน มีศักยภาพในระดับสูง
ลำพูน	1) วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตล้านนา 2) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ล้านนา	1) กลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวไทยและต่างชาติ	1) ปัจจัยการผลิต มีศักยภาพในระดับสูง 2) บริบทการแข่งขัน และดำเนินกลยุทธ์ของธุรกิจ มีศักยภาพในระดับปานกลาง 3) มีศักยภาพในระดับปานกลาง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุน มีศักยภาพในระดับสูง

ตารางที่ 5.4 แสดงศักยภาพทางการแข่งขันของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา (ต่อ)

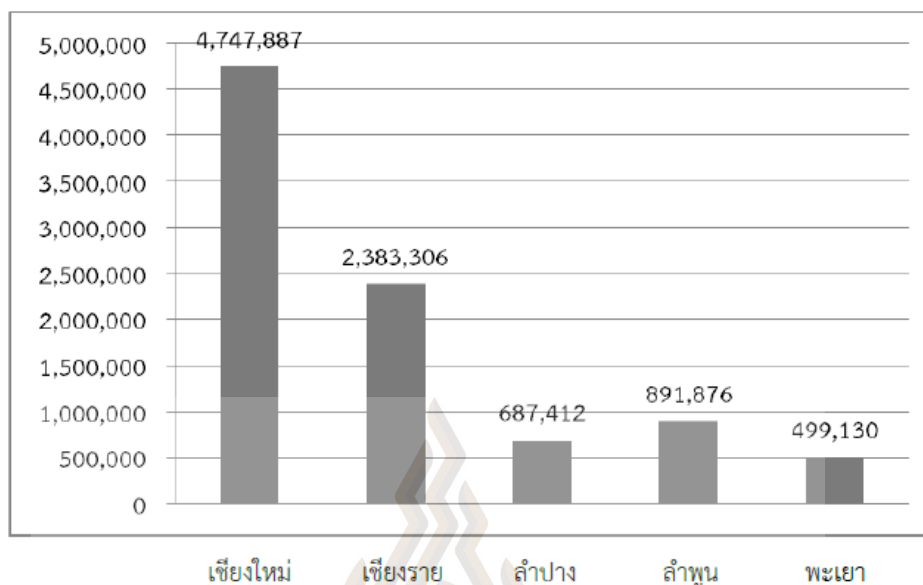
จังหวัด	ศักยภาพ		
	ความโดดเด่นของทรัพยากร และการท่องเที่ยว	กลุ่มเป้าหมาย	ขีดความสามารถ ทางการแข่งขัน
ลำปาง	1) วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตล้านนา 2) แหล่งท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติ (น้ำพุร้อน) 3) แหล่งท่องเที่ยวทาง ประวัติศาสตร์ล้านนา 4) เมืองหัตถกรรมสร้างสรรค์	1) ร้อยละ 90 เป็น นัก ท่องเที่ยวไทย	1) ปัจจัยการผลิต มี ศักยภาพในระดับสูง 2) บริบทการแข่งขัน และ ดำเนินกลยุทธ์ของธุรกิจ มีศักยภาพในระดับ ปานกลาง 3) อุปสงค์ มีศักยภาพใน ระดับปานกลาง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง โยงและการสนับสนุน มี ศักยภาพในระดับสูง
พะเยา	1) วัฒนธรรม ภูมิปัญญา และวิถีชีวิตล้านนา 2) แหล่งท่องเที่ยวทาง ประวัติศาสตร์ล้านนา 3) ธรรมชาติ (กว๊านพะเยา)	1) ร้อยละ 90 เป็น นัก ท่องเที่ยวไทย	1) ปัจจัยการผลิต มี ศักยภาพในระดับสูง 2) บริบทการแข่งขัน และ ดำเนินกลยุทธ์ของธุรกิจ มีศักยภาพในระดับปาน กลาง 3) เจือปนอุปสงค์ มี ศักยภาพในระดับปาน กลาง 4) อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง โยงและการสนับสนุน มี ศักยภาพในระดับสูง

ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

ด้วยความพร้อมของทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย มีความโดดเด่นทางด้านบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา จึงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ สำหรับสถานการณ์การท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา พบว่ามีแนวโน้มการเติบโตสูงขึ้นอย่างมากเมื่อเทียบกับเขตอื่นๆ หากพิจารณาจากข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นทุกจังหวัด โดยจังหวัดที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติสูงสุดในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ลำพูน ลำปาง และพะเยา ตามลำดับ และสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย คือ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ลำปาง ลำพูน และพะเยา ดังปรากฏในรูปที่ 5.2 แสดงจำนวนสถิตินักท่องเที่ยวต่างชาติและจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทย ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ปี พ.ศ. 2556 ดังต่อไปนี้

รูปที่ 5.7 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรม
ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

รูปที่ 5.8 แสดงจำนวนนักท่องเที่ยวเชิงชาวไทยในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา
ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

หากพิจารณารายได้จากการท่องเที่ยวของอารยธรรมล้านนา จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีรายได้สูงสุดคือ มีรายได้จากการท่องเที่ยวมากถึง 53,863.72 ล้านบาท รองลงมาคือจังหวัดเชียงรายจำนวน 18,817.93 ล้านบาท จังหวัดลำปางจำนวน 2,129.68 ล้านบาท จังหวัดพะเยา จำนวน 936.90 ล้านบาท และจังหวัดลำพูนจำนวน 929.79 ล้านบาท ตามลำดับ ดังตารางที่ 5.5

ตารางที่ 5.5 แสดงจำนวนรายได้จากการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวของอารยธรรมล้านนา
ปี พ.ศ. 2556

จังหวัด	รายได้ (ล้านบาท)			วันพักเฉลี่ย		
	รวม	ไทย	ต่างชาติ	รวม	ไทย	ต่างชาติ
เชียงใหม่	53,863.72	32,530.56	21,333.16	3.24	3.26	3.22
เชียงราย	18,817.93	14,033.92	4,784.01	2.74	2.64	3.16
ลำพูน	929.79	880.57	49.22	1.96	1.95	2.27
ลำปาง	2,129.68	1,789.63	340.05	2.36	2.32	2.65
พะเยา	936.90	911.80	25.10	2.73	2.73	3.41

ที่มา: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2560

5.4 สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากสมมติฐานประการที่สอง ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้ และจากการที่ผู้วิจัยได้สรุป เสนอผลวิเคราะห์ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวล้านนา ศักยภาพของภูมิปัญญากับการปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนไปแล้วนั้น

ผู้วิจัยเห็นว่า “ภูมิปัญญาล้านนา คือทรัพย์สินทางปัญญาของชาวล้านนา” หรือ “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” กล่าวคือ วิถีชีวิตของชาวล้านนา ที่สั่งสมสืบสานถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งผ่านการปฏิบัติและแสดงออกทางความรู้ ความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ เครื่องใช้ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งชุมชน กลุ่มชน สังคม หรือปัจเจกชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม” ของชาวล้านนา

หากเปลี่ยนทรัพย์สินเป็นทุน ก็คือ “ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนา” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” นั่นเอง จากที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อมีกระบวนการประสานเชื่อมโยงและเกื้อกูลกันเพื่อก่อให้เกิดเป็นทุนทางสังคม “ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม” หากได้รับการพัฒนาผ่านกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (ข้อ 5.2.3) แล้ว ผลคือจะมีการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม “ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม” จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ หรือ “Productivity” และช่วยสร้างมูลค่าเพิ่ม “Value Added” ให้แก่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเพื่อเป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยชาวต่างชาติได้ ตลอดจนเป็นการเพิ่มโอกาสในการแข่งขันอีกประการหนึ่งด้วย ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า “ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้” ตัวอย่างเช่น

นาฏศิลป์ ดนตรีพื้นบ้าน การบรรเลง ขับกล่อม ให้ความบันเทิง ประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง ศิลปะการแสดง นำมาเพิ่มเรื่องเล่า วิถีล้านนา ตำนาน ประวัติศาสตร์ ซึ่งสื่อถึงเรื่องราว อารมณ์ ความรู้สึกรักชาติ รักวัฒนธรรม

งานศิลปกรรมพื้นบ้าน งานเขียน งานปั้น งานหล่อ ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้าการทอ ย้อม ถัก ปัก ตีเกลียว ยก จก มัดหมี่ พิมพ์ลาย เครื่องจักสาน ภาชนะเครื่องใช้ประจำบ้าน นำมาเพิ่ม เรื่องเล่า วิถีล้านนา ตำนาน ประวัติศาสตร์ หรือสื่อถึงเหตุการณ์สถานสภาพทางสังคมปัจจุบัน

งานหัตถกรรม เครื่องไม้ เครื่องบูชา เครื่องตั้ง เครื่องประดับ เครื่องใช้ เครื่องศาสตรา เครื่องดนตรี นำมาปิดทอง ประดับมุก ประดับกระจกสี นำมาเพิ่มเทคนิควิธีการแกะสลัก กลึง เปลี่ยนรูปทรง เพื่อความสวยงาม หรือใส่ความเชื่อ เรื่องราว ตำนาน ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ส่วนสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ หากมีการเก็บรวบรวมศิลปะ เครื่องใช้ โบราณ วัตถุ เรื่องเล่า ตำนาน ภาพ ภาพเขียน การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือพิพิธภัณฑ์ในแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวอย่างเหมาะสม จะช่วยให้นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจ และรักในวัฒนธรรม มีความรู้สึกร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟู ประสานความร่วมมือกับชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวจะเป็นแรงดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกด้วย ตัวอย่างเช่น กิจกรรมปั่นจักรยานในสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ หรือการสร้างละครหรือภาพยนตร์อิงประวัติศาสตร์ ที่สื่อถึงความเชื่อ เรื่องราว ตำนาน ประวัติศาสตร์ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการปลูกกระแสให้มีความรู้สึกร่วมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ท่องเที่ยวและศึกษา ควบคู่กับการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นสรุปผลการวิจัยได้ว่า “การใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ดังรูปที่ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเพื่อสนับสนุนสมมติฐานต่อไป

รูปที่ 5.9 แสดงตัวอย่างการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่รับผลจากระแสละครอิงประวัติศาสตร์
ที่มา : ทมยันตี, 2561

รูปที่ 5.10 แสดงกิจกรรมการท่องเที่ยวปั่นเชิงแสนเที่ยววิถีชุมชนบ้านปางห้า จ.เชียงราย
ที่มา : แบกเป่เท่ทั่วโลก, 2561

รูปที่ 5.11 แสดงเครื่องแต่งกายของชนชาติไตเผ่าต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาโบราณ
ที่มา : พิพิธภัณฑ์อุบลคำ, 2561

รูปที่ 5.12 แสดงเครื่องใช้ในราชสำนักคุ้มเจ้าต่าง ๆ ของอาณาจักรล้านนาโบราณ
ที่มา : พิพิธภัณฑ์อุบลคำ, 2561

รูปที่ 5.13 การแสดงกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว “นั่งรถม้าชมเมืองเขลางค์นคร” จ.ลำปาง
ที่มา :ณัฐติมา โทจันทร์, 2561

รูปที่ 5.14 การแสดงศิลปวัฒนธรรมทางภาคเหนือและวิถีล้านนา
กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวล้านนา จ.เชียงใหม่
ที่มา: ชิลไหนดิ, 2560

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา” ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานไว้ 2 ประการ ดังนี้ สมมติฐานประการแรก คือ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสมมติฐานประการที่สองคือ ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยแนวทางการวิจัย ผู้วิจัยได้แนวทางในการตอบสมมติฐานไว้ 2 ประการ และผู้วิจัยการออกแบบวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยจึงใช้เอกสารและจากการสังเกต อาทิเช่น

1) จากการใช้เอกสาร (Documents) ทั้งจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ (Primary and Secondary Sources)

2) จากการสังเกตและจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview)

จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants) ซึ่งได้แก่

กลุ่มแรก ได้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านหรือพ่อหลวง แกนนำชุมชน

กลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการอื่น ได้แก่ นักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา นักประวัติศาสตร์ กลุ่มภาคประชาสังคมที่สนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่ผู้วิจัยทำการศึกษา นักพัฒนาหรือข้าราชการในพื้นที่ล้านนา

กลุ่มที่สาม ได้แก่ กลุ่มที่ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาล้านนาอันได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ตลอดจนวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น โดยเฉพาะในการนำภูมิปัญญาล้านนา อาทิเช่น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” มาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตตาม

สภาพแวดล้อม ตามสภาพธรรมชาติ รวมทั้งการนำมาใช้ในการตั้งถิ่นฐานตามระบบนิเวศน์ เช่นการจัดการน้ำและการจัดระเบียบทางสังคมของชาวล้านนา เป็นต้น

6.1 สรุป อภิปรายผล

6.1.1 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบสนองมติฐานประการที่แรก “บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”

ผู้วิจัยขอสรุปและอภิปรายผลดังนี้

1) บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา พบว่า “ล้านนา” ในอดีตบริบททางสังคมและวัฒนธรรมมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านสังคมวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะด้านวัฒนธรรมที่เรียกกันว่า “วัฒนธรรมล้านนา” หรือ “ภูมิปัญญาล้านนา” ซึ่งมีวิวัฒนาการจากพื้นฐานการดำรงชีวิตในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมแบบพอเพียงและพึ่งตนเอง โดยชาวล้านนาอาศัยอยู่กับธรรมชาติ มีคตินิยม ความเชื่อ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมเมืองถึงยุคที่เทคโนโลยีและเศรษฐกิจกำลังเจริญรุ่งเรืองสังคมของชาวล้านนาก็เริ่มจะเปลี่ยน ไปกลายเป็นสังคมเมืองมากขึ้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวล้านนาก็เริ่มเปลี่ยนไปเนื่องจากบริบทของสังคมเปลี่ยนไปนั่นเอง

2) การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแนวใหม่ที่เน้นการศึกษาศักยภาพของท้องถิ่น เป็นการทำงานร่วมกันของนักประวัติศาสตร์กับคนในชุมชนท้องถิ่นล้านนา นักประวัติศาสตร์เน้นกับชุมชนท้องถิ่น โดยวิธีการให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทำให้เกิดแนวคิด “การคืนประวัติศาสตร์ให้แก่ชุมชน” ซึ่งกระตุ้นให้คนท้องถิ่นมีจิตสำนึกอดีตและร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์ของตน นำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและเกิดการพัฒนการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้

3) ภูมิปัญญาในการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน การเพาะปลูกและตั้งชุมชน เมือง มีระบบนิเวศน์ที่เกื้อหนุนต่อการสืบสานและส่งเสริมภูมิปัญญาล้านนา ซึ่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมล้านนาส่วนใหญ่เกิดจากการผสมผสานกับวิถีการดำรงชีวิตและพัฒนาสู่การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบและมีอัตลักษณ์ในภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา

บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาดังกล่าว ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยเหตุที่ทุนทางสังคมหรือทุนภูมิปัญญา ที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ล้านนา มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมสืบสานเป็นมรดกทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เพราะเป็นแม่เหล็กหรือแรงดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ มาสัมผัสเที่ยวชมวัฒนธรรมล้านนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นและมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

6.1.2 ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบสนองมติฐานประการที่สอง “ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”

ผู้วิจัยขอสรุปและอภิปรายผลดังนี้

ภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมล้านนา มีจุดเด่นด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตล้านนา อาทิเช่น มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นเมืองค่อนรับหรือประตูสู่เส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา มีผลิตภัณฑ์ทางเกษตรบนพื้นที่สูง เป็นเมืองชายแดนประตูอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง

จากการที่ภาครัฐมีนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวและสนับสนุน ส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา มีการพัฒนาและเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขัน ผ่านกลไกการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาให้ มีศักยภาพ โดยการยกระดับการจัดการเน้นการเจาะกลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพทั้งไทยและต่างประเทศ ตลอดจนการเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อาทิ เช่น ลาว พม่าและจีน

กล่าวโดยสรุปศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เพราะผลการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูลสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก ด้านการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา มีจุดเด่นซึ่งถือว่าเป็นศักยภาพของอารยธรรมล้านนา เพราะมีทำเลที่ตั้งสามารถเชื่อมต่อไปยังประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงได้

มีตลาดการค้าชายแดนและช่องทางที่เป็นเส้นทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวและระบบเศรษฐกิจ เป็นเมืองประวัติศาสตร์และมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่สามารถรองรับ นักท่องเที่ยวได้ในระดับนานาชาติ และเป็นเมืองท่องเที่ยวสร้างสรรค์ที่เกิดจาก การนำรากฐานทาง วัฒนธรรมที่มีศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา มาผสานและดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ผ่านกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน รวมถึงมิติของการประกอบธุรกิจ ทางการท่องเที่ยวที่เน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนา

ปัจจุบัน โลกเป็นบูรพาภิวัตน์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปจากสังคม เกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมที่เป็นรายได้หลักของประเทศคืออุตสาหกรรม การท่องเที่ยวซึ่งประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศสูงกว่า การท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ เป็นระยะเวลากว่า 3 ปีต่อเนื่องจากสถิติของการท่องเที่ยวเชิงธรรม ล้านนา

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) คือการมอง โอกาส การเพิ่มศักยภาพใน การแข่งขัน การเพิ่มมูลค่าให้แก่วัฒนธรรมหรืออารยธรรมล้านนา เช่น การทำประวัติศาสตร์ล้านนา ให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์โลก เป็นต้น

การพัฒนาที่เริ่มจากชุมชน ท้องถิ่น โดยเริ่มจากชาวล้านนา การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู มรดกทางวัฒนธรรมของชาวล้านนา เพื่อนำความเจริญและการกระจายรายได้กลับสู่ท้องถิ่น ล้านนา หรือเรียกได้ว่า “ล้านนานิยม” หรือ “สำนึกภักดิ์ล้านนา” โดยมีนัยหรือหมายความถึง การธำรงรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชาวล้านนานั้นเอง

6.2 ข้อเสนอแนะ

6.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบว่า การประสานงานเพื่อเชื่อมโยงและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของกลุ่ม จังหวัดในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ยังขาดการบูรณาการจัดการแผนการท่องเที่ยว ในแต่ละจังหวัด และการใช้ศักยภาพของแต่ละจังหวัดที่ไม่สามารถดึงจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของแต่ละ พื้นที่มาสร้างเส้นทางท่องเที่ยว และการบริหารจัดการร่วมกัน รวมถึงการแข่งชิงทรัพยากรอันเกิด

จากไม่มีนโยบายบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา รวมถึงขาดการเชื่อมโยงภาคีและเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเพื่อขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา

นโยบายเรื่องการควบคุมคุณภาพและการกำหนดมาตรฐานการบริการในธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา ยังมีการบังคับใช้ที่ไม่เข้มงวดและไม่ครอบคลุมในทุกพื้นที่และทุกกิจกรรม ด้านการวางแผนกลยุทธ์ทางการตลาดในการส่งเสริมการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวต่างประเทศยังขาดประสิทธิภาพ เช่น การประชาสัมพันธ์และการตลาดด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่ไม่มีความเชื่อมโยงกัน ขาดกิจกรรมทางการตลาดที่ดึงเอาภูมิปัญญาหรือทุนทางวัฒนธรรม มาใช้ให้เกิดมูลค่าและคุณค่าทางเศรษฐกิจในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาได้อย่างเต็มศักยภาพ ขาดแผนที่การท่องเที่ยวหรือแผนการท่องเที่ยวทั้งปี และขาดการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา

6.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

จากการศึกษาพบว่า ภาคเอกชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาให้การสนับสนุน การรวมกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในลักษณะของนโยบายและปฏิบัติการ ทำให้มีคณะกรรมการ กลุ่มสมาคม ชมรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอตำบลและท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ยังขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย แต่ละเครือข่ายยังทำงานตามหน้าที่ของตนเอง ขาดการบูรณาการการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน การทำงานลักษณะต่างคนต่างทำ

จากการศึกษานโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมากจะมาจากระดับบนหรือส่วนกลาง มากกว่าจะมาจากความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมหรือไม่รับฟังความคิดเห็น ความต้องการที่แท้จริงของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา และเมื่อพิจารณาระดับของการประสานความร่วมมือกันทางธุรกิจ เครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาแล้วนั้น ยังมีการดำเนินงานในระดับน้อยมาก ทำให้ขาดความเชื่อมโยงห่วงโซ่อุปทานและขาดการประสานประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การ

พัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนาในแต่ละจังหวัดเป็นแบบแยกจังหวัด และมีลักษณะของการแข่งขัน และแย่งชิงทรัพยากร

6.3 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการศึกษา “ศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนา ดังนั้นควรมีการศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของเขตการท่องเที่ยวอื่น อาทิเช่น จังหวัดเลย หนองคาย หรือจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสานของประเทศไทยที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง โดยมีประเด็นที่ควรศึกษาและวิจัยเพิ่มเติม ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

- 1) การศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง
- 2) การศึกษาศักยภาพของวัฒนธรรมอีสาน ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง
- 3) การศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง เช่น จีน พม่า ลาว กัมพูชา ที่ส่งผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสาน

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ. (2538). *สรุปผลการประชุมสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์*.
กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2554). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติพ.ศ. 2555-2559*.
กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนา
การท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา พ.ศ. 2559-2563*. สืบค้น 20 ตุลาคม, 2560, จาก
<http://intelligencecenter.tat.or.th/>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่อง ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว พ.ศ.
2560-2563*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2553). *การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ:
คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2552). *การส่งเสริมการลงทุนธุรกิจท่องเที่ยวในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2553). *ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว*. ในการ
ท่องเที่ยว หน่วยงานนิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- คงเดช ประพัฒน์ทอง. (2523). *ตำนานประวัติโบราณล้านนา*. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี.
- คงเดช ประพัฒน์ทอง. (2529). *โบราณคดีประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และ โบราณคดี. (2514).
ประชุมสมุทภาพสำคัญในประวัติศาสตร์(เล่ม 1). พระนคร: โรงพิมพ์การรถไฟ.
- จิตรา วีรบุรินทร์ และคณะ. (2551). หน่วยที่ 14 สาขาวิชาศิลปศาสตร์ ประเด็นในการศึกษา
ทางด้านภูมิปัญญาไทย ประเด็นในการศึกษาทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน. ใน *ประมวลสาระ
ชุดวิชาสัมมนาไทยคดีศึกษา*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิมทอมป์สันฟาร์ม. (2560, 12 เมษายน). ภูมิปัญญาจากพลังงานธรรมชาติ กังหันวิดน้ำเข้านา. [VDO
file]. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=OvU-IU-P6mE>
- เฉลิมชัย ผู้พัฒน์. (2560, 12 เมษายน). แผนที่แสดงเส้นทาง R3A คุณหมิง – กรุงเทพฯ เชื่อมโยงจีน
และกลุ่มระเบียงเศรษฐกิจอนุภาคร่วมแม่น้ำโขง. *ไทยทริบูนออนไลน์*. สืบค้นจาก
http://www.thaitribune.org/contents/detail/0?content_id=25208&rand=1531187618

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล. (2533). เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้
แหล่งวิทยาการชุมชน หน่วยที่ 6 ความเป็นมาของภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยี พื้นบ้าน
และแหล่งวิทยาการท้องถิ่น. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชิลไหนดี้. (2560, 5 มกราคม). *คุ้มชั้น โตกร้านอาหารเมืองพร้อมโชว์การแสดง จ.เชียงใหม่*. สืบค้น
จาก <http://www.chillnaid.com/16036/>
- ณัฐสิมา โทจันทร์. (2561, 5 มกราคม). *ลำปางล้านนา เมืองที่ไม่หมุนตามกาลเวลา จ.ลำปาง*. สืบค้น
จาก <http://www.natsima.com/this-is-thailand/lampang-thailand/#prettyPhoto>
- เดชา บุญค้ำ. (2537). การอนุรักษ์กับการพัฒนา. *จุลสารสภาวะแวดล้อม*, 13(6), 4-11.
- ทมยันตี. (2561, 5 มกราคม). *บทวรรณกรรม นวนิยายเวียงกุมกาม นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา*
สืบค้นจาก <http://www.chiangmainews.co.th/page/archives/703565>
- ทิวา สุภจรรยา และพ่องศรี วนาสิน. (2526). *ทะเบียนตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณในประเทศไทย เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานัท วรณกุล, ชาวลิต สัยเจริญ และศิวรรณ จารุกิตต์. (2553). รายงานวิจัยเรื่อง โครงการพัฒนา
ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการองค์ความรู้เรือนพื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อการอนุรักษ์
ภูมิปัญญาท้องถิ่น. เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. (2532). *เอกสารประกอบการสอนภาควิชาหัตถศึกษาและอุตสาหกรรมศิลป์
เทคนิควิทยาพื้นบ้านภาคเหนือ*. ลำปาง: วิทยาลัยครูจังหวัดลำปาง สหวิทยาลัยล้านนา.
- ธีรารักษ์ โปธิสุวรรณ. (2554). *การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว*.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- แบกเป้เท่ทั่วโลก. (2561). *ปั่นเชียงใหม่ เทียว วิถีชุมชนบ้านปางห้า*. สืบค้น 5 มกราคม,
2561, จาก <http://tummengtravel.com/2017/06/23/chiangsan/>
- ประชาภิจักรจักร, พระยา. (2516) *พงสาวดารโยนก*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- ประชาภิจักรจักร, พระยา. (2516). *พงสาวดารโยนก*. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- ประชาชาติธุรกิจ. (2560, 22 กุมภาพันธ์). *แสดงการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักของ
ล้านนา กับ สปป.ลาว โดยเชื่อมโยงสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 4 “เชิงของ-ห้วยทราย”*.
ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. สืบค้นจาก <https://www.prachachat.net/columns/news>
- ประเวศ วะสี. (2534). *เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องการศึกษาของชาติกับ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ประเวศ วะสี. (2535, 21 สิงหาคม). คลื่นวิกฤตการณ์ลูกที่สี่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. *สยามโพสต์ออนไลน์*, สืบค้นจาก cmruir.cmru.ac.th/bitstream/123456789/676/9/Bibliography.pdf
- ประเสริฐ จาริก (2560, 12 เมษายน). แสดงการพัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักของล้านนา กับ สปป.ลาว โดยเชื่อมโยงสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 4 “เขี้ยวของ-ห้วยทราย”. *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*. สืบค้นจาก <https://www.prachachat.net/columns/news-108034>
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2539). *ภูมิปัญญานิวศวิทยาชนชั้นพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในทุ่งป่าใหญ่นครสวรรค์*. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.
- ผู้จัดการ. (2560, 12 เมษายน). แสดงแหล่งท่องเที่ยวตามลำน้ำโขง ไทย-ลาว. *ผู้จัดการ 360 ออนไลน์*. สืบค้นจาก <http://gotomanager.com/content/>
- พิพิธภัณฑสถานอุบลคำ. (2561, 5 มกราคม). *ศูนย์อนุรักษ์มรดกล้านนา*. สืบค้นจาก <http://www.oubkhammuseum.com/>
- โพสต์ทูเดย์. (2559, 6 กันยายน). สื่อภาพยนตร์เรื่อง Lost in Thailand “แก๊งม่วนป่วนไทยแลนด์”. *โพสต์ทูเดย์ออนไลน์*. สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/travel/452750>
- ภาสกร วงศ์ดาวัน. (2556). *ประวัติศาสตร์ไทย : จากคนไทยทั้งแผ่นดินถึงยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475*. กรุงเทพฯ : ยิปซี กรุ๊ป.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ชมรมอัครคุ้มเมือง. (2561, 5-11 กรกฎาคม). *ล้านนาคำเมือง. มติชนสุดสัปดาห์ออนไลน์*. สืบค้นจาก http://www.matichonweekly.com/column/article_115054
- เมธีพัฒน์ จงวโรทัย และนิศากร งามบุตรี. (2554). การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในต่างประเทศ. ใน *ปิ่นฉัตร หมอยาคี (บรรณาธิการ.) วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- มติชนออนไลน์. (2560). *ประเพณีฮีตสิบแปดจุฬารัตน*. สืบค้น 20 ธันวาคม, 2560, จาก https://www.matichon.co.th/publicize/news_715194
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (พิมพ์ครั้งที่ 1)*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์
- ราณี อิศัยกุล. (2546). *ทรัพยากรการท่องเที่ยว*. ใน *หลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2547). *หลักการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. สืบค้นจาก [www.http://lib.dtc.ac.th/article/tourism/0007.pdf](http://www.lib.dtc.ac.th/article/tourism/0007.pdf)
- รุ่ง แก้วแดง. (2544). *ภาพอนาคตของครูแห่งชาติ ครูต้นฉบับ และครูภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- เลิศชาย ศิริชัย. (2547). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งของชุมชน*. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- วรรณ วลัยวานิช. (2539). *ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ.: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณ วุฒิกุล และยุรรัตน์ พันธุ์สุธา. (2537). *รายงานวิจัยเรื่องวัฒนธรรมผ้าทอกับวิถีชีวิตของชาวไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- วไลลักษณ์ น้อยพยัคฆ์. (2560). *กระแสเกาหลี (Korean Wave)*. สืบค้น 19 กันยายน, 2560, จาก www.etajournal.com/upload/239/3_Korean_Wave.pfd.
- วสิน อิงคพัฒนากุล. (2548). *การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- วิกิพีเดีย. (2561, 5 มกราคม). *คุ้มขันโตกร้านอาหารเมืองพร้อมโชว์การแสดง จ.เชียงใหม่*. สืบค้นจาก <http://www.chillnoid.com/16036/>
- วิดิ พานิชพันธ์, (2548). *วิถีล้านนา*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.
- วิลาสินี จินตลิจิตติ. (2560). *การท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม: กรณีการศึกษาอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย จังหวัดน่านและจังหวัดเชียงใหม่* (Unpublished Doctoral dissertation). มหาวิทยาลัยรังสิต, ปทุมธานี.
- ศรีศักร วัลติโกดม. (2524). *แคว้นทริภุญไชย : ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร
- ศรีศักร วัลติโกดม. (2543). *ทัศนชนนกริต : สังคม-วัฒนธรรม ในวิถีการอนุรักษ์*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2524). *แคว้นทริภุญไชย: โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสียงโบราณ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *ศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ศุภมาส วงศ์ไทย. (2560). *วัดป่าเจ เชียงรุ่ง สิบสองปันนา ประเทศจีน*. สืบค้น 27 กุมภาพันธ์, 2560, จาก https://www.silpa-mag.com/club/miscellaneous/article_6863

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ศูนย์ข้อมูลข่าวสารอิเล็กทรอนิกส์. (2560). สถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์. เวียงกุมกาม. จ.เชียงใหม่. สืบค้น 20 ธันวาคม, 2560, จาก <https://thai.tourismthailand.org/สถานที่ท่องเที่ยว/เวียงกุมกาม--132>
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและศิลปกรรมท้องถิ่น. (2533). สภาพสิ่งแวดล้อมแห่งศิลปกรรมในจังหวัดลำปาง. ลำปาง: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง.
- ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. (2560). สืบชะตาแม่น้ำ บวชป่า สัมพันธภาพ คน ป่า แม่น้ำ ชุมชน. สืบค้น 23 พฤศจิกายน, 2560, จาก http://phrae365.blogspot.com/2017/11/blog-post_23.html
- สงวน โชติสุวรรณ์. (2515). ประชุมตำนานลานนาไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2550). ภูมิปัญญาไทย เล่มที่ 23. สืบค้น 10 ธันวาคม, 2560, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/%>
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547). การพัฒนาทุนทางสังคมบนทางสู่ความยั่งยืนของประเทศไทย วันพฤหัสบดีที่ 13 พฤษภาคม 2547 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์คอนเวนชั่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). การบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย (พ.ศ. 2558 -2560). กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการท่องเที่ยวและกีฬา.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานบริหารนโยบายของนายกรัฐมนตรี. (2560). ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของไทย. สืบค้น 23 พฤศจิกายน, 2560, จาก <https://pmdu.soc.go.th/wef/3778>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สินชัย กระบวนแสง. (2554). การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวไทยอย่างยั่งยืน. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ลีลาภรณ์ นาครชรรพ. (2538). ระบบการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนอีสานใต้. วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช, 8(2), 38-48.
- สุมาลย์ โทมัส. (2537). ผ้าพื้นเมือง. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพล คำริห์กุล. (2539). แผ่นดินล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุรพล คำริห์กุล. (2540). บ้านเชียงมรดกโลกทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุรพล คำริห์กุล. (2542). ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย.
- สุรัสวดี อ๋องสกุล. (2558). ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 11). เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุริย์ บุญญานุพงศ์ และคณะ. (2559). การบริหารจัดการและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเส้นทางอารยธรรมล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- หทัยวรรณ ไชยกุล. (2556). การสืบทอดภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน. (2556). พิพิธภัณฑวัตถุต้นแก้วหรือพิพิธภัณฑวัตถุพื้นบ้านชาวของ อ.เมือง จ.ลำพูน. สืบค้น 20 ธันวาคม, 2560, จาก http://income.lamphunpao.go.th/place_detail.asp?CustomerID=25
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2527). โครงการตำราพัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2535). เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ ความเชื่อดั้งเดิมชาวล้านนา: การศึกษาจากตำนานและพิธีกรรมล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อิสริยา เลหาดีรานนท์. (2554). ทรัพยากรการท่องเที่ยว 14 เมษายน 2552. สืบค้น 28 ธันวาคม, 2560, จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=ทรัพยากรการท่องเที่ยว-๑>

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของ ชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาชิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน-ไทย (ภาคกลาง)* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ: ความหมายของภาคประชาสังคม. *วารสารธรรมศาสตร์*, 24(2), 124-151.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2545). *การเมืองของพลเมือง: ผู้สหัสวรรษใหม่* (พิมพ์ครั้งที่3). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2556). *ตำนานแห่งอดีต: ข้อเสนอและการสนทนา การประชุมเรื่องประวัติศาสตร์ตำนานเพื่อสร้างความรักและความภูมิใจแก่ท้องถิ่น*. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และอัครเดช สุภัทกุล. (2557). *ตำนานนิยมเค้าโครงประวัติศาสตร์เพื่อความรักและความภูมิใจในท้องถิ่น*. ปทุมธานี: สถาบันคลังปัญญาค้นหายุทธศาสตร์เพื่ออนาคตไทย.
- Bywater, M. (1993). The Market for Cultural Tourism in Europe. *Travel and Tourism Analyst*, (6), 30-46.
- Bywater, M. (1993). The Market for Cultural Tourism in Europe. *Travel and Tourism Analyst*, 6, 30-46.
- David K. Wyatt. (1969). *The Politics of Reform in Thailand: Education in the Reign of King Chulalongkorn*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dowling, R.K. (1995). *Regional ecotourism development plans : Theory and practice*. Paperpresented in the regional Symposium of the geography of sustainable tourism: In Australia, New Zealand, SouthWest Pacific and South-East Asia, Canberra, Australia, September.
- Garrod, B., & Fyall, A. (1998). Beyond the rhetoric of sustainable tourism? *Tourism Management*, 19(3)199-212. doi: 10.1016/s0261-5177(98)00013-2
- Gilbert B.R. (2017). *Cultural Studies*. USA: University of Minnesota.
- Joe, C. (2006). *Lanna Renaissance*. Englis: Dhara Dhevi Hotel Co. Ltd.
- John, W. C. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Approaches*, United Kingdom : Sage Publications

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Sharan, B. M. and Associate. (2002). *Qualitative Research in Practice: Example for Discussion and Analysis*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Smith, M. K. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. London: Routledge.
- Sustainable Tourism. (1991). *APEC/PATA Code for Sustainable Tourism*. Retrieved from https://www.gdrc.org/uem/eco-tour/apec_pata-code.html
- Travel information & Community. (2560, 20 December). *สุดยอดที่เที่ยวเชียงใหม่อินไปกับธรรมชาติ*. Retrieved from <https://www.paiduaykan.com/travel>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2017). *Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. Retrieved July 15, 2011 from <http://whc.unesco.org/en/conventiontext>
- World Tourism Organization. (2010). *Arrivals of nonresident tourists/visitors, departures and tourism*. Retrieved July 15, 2011, from <http://unstats.un.org>
- Yim, L. (2560). *พิพิธภัณฑ์พระราชวังโบราณผู้กึ่ง ณ กรุงปักกิ่ง*. Retrieved June 3, 2017 from <http://thai.cri.cn/247/2014/03/04/232s218738.htm>

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	อักรินทร์ อังกูรวงษ์วัฒนา
วัน เดือน ปีเกิด	20 ธันวาคม 2516
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญามนุษยศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน, 2545 วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, 2555 มหาวิทยาลัยรังสิต ปริญญาปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, 2561
ที่อยู่ปัจจุบัน	645/22 บ้านพิบูลย์สงคราม ถนนนวมินทร์ แขวงนวมินทร์ เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ 10240
สถานที่ทำงาน	443/6 ซอยพระยาประเสริฐ แขวงพลับพลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310
ตำแหน่งปัจจุบัน	ประธานที่ปรึกษา

